

36

Iratok a magyar kormányzat század eleji „amerikai akció”-jának történetéhez”¹

I.

Iratok a magyar minisztérium „amerikai akció”-járól általában

A

[1901 nov. 13]

Széll Kálmán miniszterelnök átírata gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez az Egyesült Államokba küldendő gör.kat. „vizitátor” ügyében

ME 1906 – XXI – 854/III. alapsz. [1901– 221 /3733/sz. (663 fasc).]

(Gépelv fogalmazvány)

F. é. szeptember hó 12-én 416. és november hó 9-én 479. sz. a. kelt nagybecsű átiratának birtokában szükségesnek tartom, hogy az észak-amerikai gör. kat. egyházi szervezkedés ügyének fejlődésére rövid visszapillantást vessek, s e visszapillantás kapcsán összefoglaljam a m. kir. kormánynak a legújabb fejleményekkel szemben elfoglalt álláspontját.

Midőn kormányra léptem, az ügyet itt nem találtam előrehaladott állapotban: tekintettel azonban a közvéleménynek, a sajtónak, különösen pedig az érdekelt és illetékes tényezők figyelmeztetésére és sürgetésére beható tanulmányokat tettem, a képviselőháznak m. é. december hó 17-én tartott ülésében pedig kijelenttem, „hogy gondoskodni fogunk oly módról, mely ott a magyar állam érdekeit megóvni képes legyen, és oly szervről, mely alkalmas arra,

¹ A hazai nemzetiségi mozgalmak – különösen a szlovák és a ruszin mozgalom – fejlődésében nagy szerepet játszottak az Amerikába kivándorolt nemzetiségi tömegek. A XX. század elején már 300 ezer ruszin és 200 ezer szlovák élt az Egyesült Államokban, akik az előző évtizedekben Magyarországból vándoroltak ki. A kivándorlók kezdetben egyházi alapon, papjaik vezetésével szervezkedtek, a századforduló után azonban egyre inkább kibontakozott politikai mozgalmuk, amely a magyar határokon kívül élő fajtestvéreikkel való egyesülést tűzte ki céljául. Az Amerikából hazatértek közvetítésével, sajtó és levelezés útján a hazai szlovákok és ruszinok között is egyre inkább tért hódított a csehszlovák és az ukrán nemzeti egység eszméje. – Az amerikai nemzetiségi mozgalmak ellensúlyozására indította meg a kormány még a kilencvenes évek végén amerikai akcióját, de ez az akció csak 1901-től kezdve öltött nagyobb méreteket. Az akció a magyar kormány irányításával és anyagi támogatásával, egyházi és társadalmi úton folyt. Célkitűzése a szlovákok közötti nyelvi és faji különbségek mesterséges fenntartása, a nemzeti egységre irányuló mozgalmak ellensúlyozása elsősorban a görög katolikus papság és az egyházi szervezetek segítségével, amelyeknek elsőrendű érdeke volt az amerikai görög katolikusok közötti „schisma”, azaz a pravoszláv egyházba való visszatérés megakadályozása. A kivándorlás gazdasági és társadalmi okainak megszüntetése helyett a kormány csupán annak „nemzeti” szempontból veszedelmes következményeit akarta paralizálni, s jellemző, hogy a kivándorolt nemzetiségi tömegek visszavándorlását nem tartják kívánatosnak, sőt egyenesen veszedelmesnek vélik a „magyar nemzetállam” szempontjából (I/F irat). A Széll-kormány az amerikai magyarok „nemzeti gondozását” is fontosnak tartotta, sőt egyenesen ettől akarta függővé tenni az egész akció, de a közös külügyminisztérium aggályosnak tartotta – a nemzetiségeknél kisebb lélekszámú – amerikai magyarság egyházi és kulturális támogatását. (I/H). Az akció Amerikában kedvezőtlen fogadtatásra talált: a sajtó, sőt maga a kormány tiltakozott a magyar kormány akciója ellen (I/I–K irat).

Az akció két ágra oszlott: a görög katolikus *ruszin* ágra, amely elsősorban egyházi vonalon folyt, és a *szlovák* ágra, ahol a sajtónak jutott vezető szerep. A monarchia területéről kivándorolt és mintegy 300 ezer főnyi görög katolikus népesség legfőbb amerikai szervezete a *Sojedinenia* nevű betegsegélyező szövetkezet volt. A szövetkezet 1892-ben alakult, s 1903-ban 274 fiókegyesületben 10700 tagja volt; lapot is adott ki *Amerikansky Rusky Viestnik* címen. Ez az egyesület és lapja volt a görög katolikus egyházközösségekben megszervezett ukrán-ruszin lakosság irányítója. A ruszinok közt azonban főleg a Galíciából kivándorolt görögkeleti ukránokkal való érintkezés folytán tért hódított a skizmatikus mozgalom, amely az ukrán nemzeti

hogy a kérdés kielégítőleg megoldassék.” Ez volt az a minimum, mivel a képviselőházat, legalább egyelőre, meg lehetett nyugtatni.

E beszédemkor már birtokában voltam Nagyméltóságod m. é. november hó 9-én 321. sz. a. kelt nagybecsű jegyzékének, mely szerint a Propaganda bizonyos feltételek alatt hajlandó volt a washingtoni apostoli delegátus oldala mellé a rutén hívek vizitátoraként gör. kat. papot beosztani, s mely jegyzék szerint a kinevezendőt mi hoztuk volna javaslatba. E jegyzék alapján alkalmas egyének kiszemelése iránt a szükséges lépéseket megtettem, bár megfontolás tárgyává kellett tennem azt, hogy a Propaganda feltételei mellett elérhető-e a cél, melyet állami szempontból (s részünkön e szempont lehet az egyedül irányadó) akciónk elé tűznünk kell, ti. a kivándorolt rutének között, illetőleg felett az egyházin nyugvó erős nemzeti szervezet létesítése. A szervezet gerince egy erős és tekintélyes egyházi fő lett volna.

E megfontolások eredménye volt f. é. április hó 2-án 860. sz. a. kelt átíratom, melyben az imént jelzett irányelvtől vezetve s a Nagyméltóságod által velem közölt diplomáciai jelentésekre támaszkodva, kifejtettem és megindokoltam a m. kir. kormány kívánságait. Nagyméltóságod azonban szóbeli válaszában utalni méltóztatván azon kedvezőtlen diplomáciai viszonyra, mely monarchiánk és az Apostoli Szentszék között fennáll, s mely viszony a diplomáciai tárgyalásokat megnehezíti: f. é. június hó 26-án 1786. sz. a. kelt jegyzékemben akkor elálltam attól, hogy kívánságaimnak a Curiánál ez idő szerint érvény szereztessék, s újra megfontoltam a kérdést, hogy várhatunk-e számottevő hatást oly vizitátor működésétől, ki felszentelt püspök nem lehetvén, sem kellő méltósággal s így kellő tekintéllyel, sem kellő joggal nem bír.

Így állott az ügy, midőn Nagyméltóságod f. é. szeptember hó 12-én 416. sz. a. kelt jegyzékével tudomásomra méltóztatott hozni, hogy a Propaganda most már a kiküldendő vizitátor személyének kiszemelését sem hajlandó nekünk koncedálni, hanem ellenkezőleg még ezt is magának tartja fenn.

Az ügy illetén fejlődési menetére visszatekintve, nem lehet elzárkózni a benyomás elől, hogy a Curiának eljárása licitatio minuendae-szerű látszattal bír, s ha a dolog így halad, úgy valójában oda jutunk, hogy a Propaganda kizárólag a saját céljainak megfelelő szervet fog létesíteni, s reánk csak a terheket tolja.

egység politikai mozgalmával járt együtt. A skizmával szembeni ellenállás megszervezésére és az ukrán mozgalom ellensúlyozására a magyar kormány elhatározta az amerikai görög katolikus egyházközségek szorosabb összefogását egy megszervezendő görög katolikus püspökség keretében. Ennek előkészítésére a Szentszék hozzájárulásával apostoli vizitátort küldött ki *Hodobay* Andor személyében, aki 1902 áprilisában utazott el működési területére. *Hodobay* azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Tapintatlan, erőszakos fellépésével szakadást idézett elő a görög katolikus klérus és az amerikai ruszinok világi vezetői között, kiküldetéséből elsősorban anyagi hasznot akart a maga számára biztosítani, s zavaros pénzügyi manővereivel elidegenítette az amerikai ruszin tömegeket az akciótól (II/C, l. még továbbá „*Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. Amerika*” című bizalmas kiadványt *ME* 1903 – XVI – 71). Működése ellen az amerikai ruszinok is tiltakoztak a kormánynál (II/F). A kormány helytelenítette *Hodobay* működését, tervbe vette leváltását, de egyelőre ehelyett fizetését emelte fel, s visszahívására csak 1906-ban került sor (II/E, G).

Az akció *szlovák* ága is egyházi vonalon indult: a kormány a katolikus püspöki kartól megbízható lelkészek kiküldését kérte az amerikai szlovákok közé.

A hercegrímáshoz küldött bizalmas miniszterelnöki átírat azonban az amerikai szlovák sajtó tudomására jutott, s ez igen megnehezítette az akció megindulását. Az egyházi akció nem is fejlődött ki nagyobb mértékben, helyette az 1903. január 12–15-én tartott miniszterelnökségi értekezlet a sajtópropagandát tűzte ki az akció céljául, s ennek érdekében több amerikai szlovák lapot kormánysszubbvencióban részesített (III/F). A kormány szubbvencionálta sajtó azonban nem volt képes komoly mértékben ellensúlyozni az amerikai szlovák egyesületek és lapok működését, amelyek a csehszlovák egység propagálását és megvalósítását tűzték ki célul.

Az amerikai akció foglalkozott a Magyarországból kivándorolt *román* munkásokkal is, s közülük a görög katolikusok egyházi gondozását összekapcsolta a ruszin görög katolikus akcióval (IV/A–B irat).

A dolog így állván, a m. kir. kormánynak a szervezés eszméjét valószínűleg el kellett volna ejtenie, ha egy rendkívül fontos körülmény az ellenkezőt nem kívánná. E körülmény a Felvidék nemzetiségi helyzete. Olyan helyeken is ugyanis, hol a pánszláv izgatásnak eddig nyoma sem volt, kezd érezhetővé válni az amerikai agitáció reflex hatása, s féltő, hogy – ha ez soká még így tart – Magyarországon sem lesz a nemzetiségek békéje fenntartható oly kielégítő mértékben, mint az monarchiánk tekintélye és nemzetközi súlya szempontjából is oly örvendetes módon ez idő szerint még fennáll. *A m. kir. kormány tehát, ha a Propaganda feltételei által úgyszólván tehetetlenségre kárhóztatott vizitátor működésétől nagyobb eredményeket nem is várhat, mégsem késhet² a szervezéshez hozzájárulni, s a tőle kívánt áldozatokat meghozni, főleg azért, hogy egy esetleges katasztrófa esetén mentségéül szolgálhasson az, hogy minden lehetőét megkísérett.*

A részleteket illetőleg a következőket kívánom megjegyezni:

1. Ami elsőben a *kinevezés mikéntjét* illeti, felhívandónak tartom a Propaganda figyelmét arra, hogy azon igen magas követelményeknél fogva, melyet a vizitatori minőségben kiküldendő egyénnel szemben úgy a m. kir. kormánynak, mint természetesen a Propagandának is támasztania kell, igen kicsiny a tekintetbe vehető jelöltek száma, s így a személynek, ki által leendő kijelölésének kérdése a Propaganda szempontjából materialiter fontossággal nem bírhat. A m. kir. kormány pedig azon áldozatok következtében, melyeket a vizitátor kiküldésével és fizetésével hoz, méltán elvárhatja, hogy a vizitátor az általa ajánlott három személy közül választassék.

A m. kir. kormány támaszkodva a Propaganda által első ízben formulázott feltételekre, mely szerint az alkalmas egyént még a m. kir. kormány jelölte volna ki, a három magyar gör. kat. püspöknél, tehát egyházi szempontból is a legilletékesebb helyen, a személyeket illetőleg már a régebben tudakozódott, s a nyert értesülések alapján a következő három egyházi férfit ajánlja:

a/ elsősorban Hodobay Andor eperjesi kanonokot: Született 1855-ben Toriszkán, Szepes megyében. Áldozárrá szenteltetett 1878-ban. Középiszkolai tanulmányait a nagyváradi és löcsei kir. kat. főgimnáziumban jelesen végezte. A teológiai tanfolyamokat pedig az esztergomi líceumban, majd a budapesti egyetemen dicséretes eredménnyel hallgatta, hol a teologia dogmatica tantárgyból szigorlatot is tett. 1880–82-ig a püspöki aulában, mint egyházmegyei altanfűlügyelő működött. Innét a homrogdi lelkészi javadalomra (Abaúj-Torna megye) neveztetett ki, mely alkalmazásban mint lelkész és egyúttal kerületi esperes 1901-ig, vagyis kanonokká történt kinevezéséig buzgón, hazafiasan és áldásos eredménnyel működött. A kanonoksággal kapcsolatos lelkipásztori teendőket jelenleg is buzgalommal teljesíti, azonkívűl mint kanonok az eperjesi püspöki papnöveldének gondos igazgatója és a líceumnak egyik lelkes hittanára. Tökéletesen bírja beszédben és írásban a magyar, német, latin, rutén nyelvet. Nyelvismereteihez járul még ritka szónoki tehetsége.

Általában sokoldalú képzettsége, teológiai tudományokban való alapos jártassága, tapintatos eszélyessége, fiatal, tetterős akarata, lankadatlan buzgósága, készséges munkakedve, az egyházhoz hű ragaszkodása méltóvá teszi őt arra, hogy a m. kir. kormány a legmelegebben ajánlja.

b/ Másodsorban Gebé Péter ungvári tanárt, ki szintén hazafias érzelmű, a gyakorlati életben hasznavehető pap.

c/ Harmadsorban Koczkov Emilt, a körösi püspök titkárát. E harmadikat azonban a m. kir. kormány főleg azért hozza javaslatba, hogy mind a három gör. kat. egyházmegye egy-egy papja által az ajánlásnál képviselve legyen, kiváló súlyt helyez azonban arra, hogy a Propaganda választása lehetőleg Hodobayra essék. Szükséges lenne végűl, hogy a m. kir. kormány

² Fekete ceruzával aláhűzva.

a kinevezés megtörténtéről jóval előbb nyerjen diplomáciai úton értesítést, mint maga a kinevezett, hogy vele a még szükséges tárgyalások idejekorán befejezhetőek legyenek.

2. Az esetleges *elmozdítás* szempontjából – melynek lehetőségére a legnagyobb súlyt kell helyeznem – megnyugvással veszem tudomásul, hogy a szervezés egyelőre provisorius jellegű lesz, s így ama nem remélt és nem kívánt esetben, ha a vizitátor működésével megelégedve nem lennénk, fizetését beszüntethetnők anélkül, hogy a Propagandának jogos reprimánciókra okot adnánk, mint ezt egyébként Nagyméltóságod is szíves volt jelezni f. é. szeptember hó 12-én 416. sz. a. kelt nagybecsű jegyzékében.

3. A szervezés provisorius jellege annak lehetőségét is nyitva hagyja, hogy az a jövőben, a szükséghez képest fejleszhető legyen. E fejleszhetőségre való tekintettel van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék diplomáciai úton a Curiának tudomására hozatni a m. kir. kormány abbeli váráhozását, hogy – ha a vizitátorral teendő tapasztalatok annak szükségét be fogják igazolni – úgy a Propaganda nem fog elzárkózni azon, az amerikai viszonyok által máris felette indokolt kívánság elől, hogy a vizitátor *püspöki ordóval* ruháztassék fel.

4. Ami a vizitátornak adandó *hatáskört* illeti, azt hiszem a Nagyméltóságod m. é. november hó 9-én 321. sz. a. kelt átirata 4. pontjában praecisirozott s a Propaganda által meg is ajánlott hatáskört kell a minimumnak tekintenünk. Ezt, a Curia részéről a kinevezési módozat megállapításánál is tapasztalt álláspontváltoztatáson okulva, netáni félreértések elkerülése végett, célszerű lesz előzetesen tisztázni.

5. F. é. november hó 9-én 479. sz. a. kelt nagybecsű átiratáért köszönetet mondva, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy – miként azt már korábban is volt szerencsém kilátásba helyezni – a vizitátor *fizetését* hajlandó vagyok fedezni. A fizetés mérvét illetőleg azonban meg kell jegyezmem, hogy miután 1500 dollárért olyan pap, ki az általunk szabott magas követelményeknek megfelel, a nem éppen kellemes vizitátori állásra alig vállalkoznék; évi 10 000–12 000 K-t leszek hajlandó nyújtani az általam ajánlott egyének valamelyikének kinevezése esetén. Hogyha pedig a Propaganda a püspöki ordót a vizitátor részére utólag mégis concedálná, a fizetést megfelelően fel fogom emelni.

Midőn ez ügyet Nagyméltóságodnak e helyütt is nagybecsű figyelmébe ajánlom, van szerencsém tisztelettel felkérni, méltóztassék vatikáni nagykövetségünket a fenti értelemben sürgősen instruálni, s a demarche eredményéről engem mielőbb értesíteni.

A vizitátornak kötelességszerű körútjai alkalmával, kétségtelenül bő alkalma fog nyílni arra, hogy kivándorlottaink társadalmi és nemzetiségi viszonyaiba is mélyebben bepillantasson, hogy tájékozódjék a kint működő lelkészek magatartását, képességeit stb. illetőleg, hogy kijelölje azon különösen veszélyeztetett helyeket, hova lelkészeket küldeni szükséges. A vizitátor ezen informatív funkcióitól várja a m. kir. kormány aránylag még a legtöbbet, s ezért kiváló súlyt helyez arra, hogy a vizitátor által a tőlem megszabandó tárgyról teendő jelentés gyors és megbízható úton jussanak el hozzám. Miután Nagyméltóságod az Alleghany-be küldendő lelkész jelentéseinek hozzám diplomáciai szervezetünk útján leendő eljuttatására – f. é. augusztus hó 20-án 385. sz. a. kelt nagybecsű átiratában – oly lekötőző készséggel volt szíves vállalkozni; bizvást vélem remélhetni, hogy a vizitátornak sokkalta fontosabb jelentései is ilyen biztos úton fognak hozzám eljuthatni. A vizitátor megfelelő utasíthatása végett van szerencsém Nagyméltóságodat mégis felkérni, méltóztassék velem közölni, hogy a Washingtonban székelendő vizitátor ottani követségünkkel érintkezzék-e, a követségnek adja-e át hozzám intézendő jelentéseit, s fizetését a követség fogja-e neki kifizetni, vagy pedig e funkciókkal Nagyméltóságod valamely consulatust méltóztatik-e megbízni.

Lekötelezne Nagyméltóságod, ha a szükséges előkészületek megtehetése végett nagybecsű válaszát e tekintetben is mielőbb meg méltóztatnék adni.

Fogadja stb.

B

1902 márc. 5

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése az uralkodóhoz a külföldi, amerikai és romániai akciók tárgyában*¹

VKM eln. 1913 : 339 II. 783 fasc., 455/902 (1411)

(Gépelte fogalmazvány)

Legkegyelmesebb Úr!

Császári és Apostoli Királyi Felségednek hűséges magyar kormánya aggódó figyelemmel kíséri azon jelenségeket, amelyek a külföldön, különösen pedig az Észak-Amerikai Egyesült Államokban, és Romániában tartózkodó magyar honosok körében tapasztalhatók.

Az amerikai kivándoroltak részben magyar, túlnyomóan pedig *tót* és *rutén* anyanyelvűek; ez utóbbiakat a pánszláv agitátorok, a pánszláv sajtó és a schismatikus papság annyira körülhálózta, hogy az itthon békés, csendes természetű tótjaink, ruténjeink Amerikában nyíltan hirdetik a legmagasabb uralkodóháztól való elszakadást, ócsárolják a magyar hazát és hazafiságot, sürgetik a katolikus egyházból való kilépést az orosz szakadár egyházba. Ez aggasztó mozgalomnak máris vannak sikerei, amennyiben az Egyesült Államok területén több egyház-község papjával együtt áttért az orosz egyházba.

Ezen magában véve is elszomorító jelenség a veszedelmesség jellegét ölti magára, ha tekintetbe vétetik, hogy a kivándoroltaknak tekintélyes része visszatér az országba, visszatér romlott érzületével, megtántorodva a trón és a haza iránti köteles hűség érzelmeiben, és rokonai, családja, ismerősei körében romlott gondolkozásának terjesztőjévé válik.

A Romániába kivándoroltaknak túlnyomó nagy részét *magyar ajkú* honosaink teszik ki; ezek a kellő erkölcsi és szellemi vezetés hiányában lassankint elfelejtik nyelvüket, nemzeti-ségüket, hazájukat, de sőt erkölcsileg is annyira elzülленnek, hogy szegényére válnak a fajnak, amelyből származtak, és fájdalom, szaporítják a keletnek minden rosszra hajló söpredékét.

Mindeme sajnos állapotok megfigyelése, tanulmányozása, a helyes orvosszerekkel való gyógyítása beható megfontolás tárgyát képezte Császári és Apostoli Királyi Felségednek magyar miniszterelnöke és köztem, aminek eredményeül a miniszterelnök nem késett Császári és Apostoli Királyi Felségednek legmagasabb figyelmét az általam a fentiekben csupán érinteni kívánt jelenségekre felhívni, azokat behatóan ismertetni; és a miniszterelnök szerencsés volt az amerikai és romániai szerencsétlen honfitársaink megmentésére irányuló kormányakcióhoz Császári és Apostoli Királyi Felséged legmagasabb jóváhagyását kinyerni, aminek kapcsán engem felszólított, hogy a szükséges intézkedéseknek tárcám ügykörét illető részletére nézve tegyek Császári és Apostoli Királyi Felségednek legalázatosabb előterjesztést. –

Legyen szabad ezek folytán legmélyebb alázattal előadnom, hogy a miniszterelnökkel egyetértőleg a szóban forgó magyar honosok fenyegetett nemzetiségének, hazafias érzületének megmentésére a legsikeresebb, ha ugyan nem egyedüli eszköznek, az egyházat és az iskolát ismertük fel. Külföldi honosainkat, akiknek óriási nagy többsége az alsó néposztályhoz tartozik, egyedül a templom képes egyesíteni, érzületében a leghatásosabban befolyásolni, a serdülő nemzedéket az iskolában nyújtott hazafias, erkölcsös nevelés teheti egyedül fogékonyá a hazaszeretet ápolására.

Annak hódolatteljes megjegyzése mellett, hogy a kivándoroltak óriási nagy része katolikus vallású, elsősorban ezeknek egyházi és iskolai ügyei foglalkoztatják Felséged hűséges magyar kormányát.

¹ Az irat 1956 őszén, a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

Az amerikaiakat illetőleg szükségesnek mutatkozott, hogy a nagyszámban levő és máris mintegy 40 plébániában szervezkedett görög katolikus lelkészek vezetése egy kézben központosítottassék, annyival inkább, mivel a görög katolikusok vannak az oroszok csábításainak leginkább kitéve. A római Congregatio de Propagandával el is éretett az az eredmény, hogy a Propaganda Magyarországból küldendő vizitátort állít az amerikai görög katolikus papság megfigyelésére.

Alleghany városban pedig ahol a görög katolikus hívek különösen fenyegetett helyzetben vannak, úgy annak a Propagandával egyetértőleg, magyarországi pap szemeltetett ki, akinek ellátásáról Felsőged hűséges magyar kormánya vállalta el a gondoskodást. További tárgyalások folynak még a magyarországi püspöki karral is oly célból, hogy Amerikába tót nyelvet beszélő magyar *apácák* küldessenek ki.

A *romániai* katolikusok szükségleteit illetőleg Dessewffy Sándor csanádi és Szmrecsányi Pál szepesi püspökök voltak szívesek Hornstein Xaver Ferenc bukaresti érsekkel beható tárgyalásokat folytatni annak megállapítása végett, hogy Romániában az ottani katolikus vallású magyarság megmentése érdekében hány magyar papra, tanítóra, templomra, iskolára és hol volna szükség.

Ily formán a mentőakció előtt nagy működési kör tárul fel, amely még az esetben is, ha az építés, javítás munkája fokozatosan s a lehető takarékossgal vitetik előre, tetemes költségeket fog igényelni.

A miniszterelnök úr a már felmerült és a közel jövőben még felmerülő kiadások fedezésére a folyó évi költségvetésben a rendelkezési alap címénél 50 000 koronát vett fel.

Ezen összeg előreláthatólag már a legközelebbi évben tetemesen emelendő lesz, de sőt már a folyó évben is, hogy a szükségleteknek megfelelően, 30 000 koronával pótlendő volna, amennyiben az amerikai görög katolikus vizitátor 12 000, az alleghanyi missió vezetője 8000, az amerikai latin szertartású katolikusok gondozása mintegy 10 000, a romániai akció 50 000 koronát fog igényelni, ami együttesen 80 000 koronára rúg.

Részemről, a hazai katolikus egyház belső életét is közelről érintő ezen ügy sikerét előmozdítandó, indokoltnak vélem, hogy akkor, amidőn a rendelkezési alap a költségekhez hozzájárul, és ily formán az államkincstár ezen egyházi és hazafias érdekek szolgálatában áldozatokat hoz – a magyarországi vallásalap is, aránylagosan hozzájáruljon a költségek fedezéséhez.

Legmélyebb alázattal kérem azért Császári és Apostoli Királyi Felsőgedet, méltóztassék legkegyelmesebben engedélyezni, hogy a magyarországi vallásalap a külföldi magyar honosok egyházi szükségleteinek részbeni kielégítéséhez a folyó 1902. évtől kezdve öt éven át évenként 30 000 korona összeggel járuljon.

Eme legalázatosabb javaslatom indokolásául, a már előrebocsátottakon felül előadni bátorodom, hogy a külföldi katolikus telepek egyházi gondozása a hazai egyházaknak is eminens érdeke, amennyiben a külföldi magyar katolikusok egyházi elzülése igen könnyen végzetes bajokat szülhet a hazai katolikusok körében. Mivel tehát magyar katolikusoknak külföldön való megoltalmazása voltaképp a hazai katolikusok egyházi érdekeit is oltalmazza, indokoltnak mutatkozik, hogy e célból a vallásalap, legalább határozott időpontig és mértékben igénybe vétessék.

Hozzá kell még fűznöm legalázatosabb javaslatomhoz, hogy a kérelmezett összeg a vallásalap háztartásába minden zavar és fennakadás nélkül beilleszthető lesz, amennyiben az éveken át szigorúan szem előtt tartott takarékossg az időközben teljesített törlesztések lehetővé teszik a kérelmezett összegnek folyósítását.

Midőn tehát az oly szükségessé vált segélyösszeg a vallásalap vagyoni egyensúlyának zavarása nélkül megoldható, annak legkegyelmesebb engedélyezését annál inkább javaslatba hozandónak véltem, minél kétségtelenebb, hogy ezen segély nélkül a mentési akció, magának

az ügynek felettébb nagy hátrányára, csak félerővel indulhatna meg, avagy hosszabb időre el is halaszthatnák.

Végül méltányosnak is tartom a vallásalap hozzájárulását azon indokból, mivel az államkincstár viszont a vallásalap kímélésével évről évre emelkedő összegekkel járul a katolikus alsópapság segélyezéséhez és pedig olyképp, hogy az 1895-ben 100 000 koronából álló államszegély az 1902. évi költségvetésben már 600 000 koronára van felemelve, a következő években pedig ezen összeg is fokozatosan emeltetni céloztatik.

Másfelől azonban a számjeltett összegben túlmenőleg a vallásalapot azért nem vélem igénybe veendőnek, mivel attól tartok, hogy egy nagyobb mértékű segély az említett alap háztartásának egyensúlyát veszélyeztetné; továbbá idő tekintetében is korlátozandónak tartom a segélyt, azért, mivel azon reményt táplálom, hogy a külföldi magyar missiók segélyezésének ügye a kezdet nehézségein túl emeltetvén, bizonyos idő múlva azt a hazai katolikus papság és társadalom felkarolja és mellőzhetővé teszi a közalapok támogatását.

A legmélyebb alázattal előrebocsátottak után a vonatkozó legfelsőbb elhatározás tervezetének bemutatása mellett hódolatteljesen kérem Császári és Apostoli Királyi Felségedet, hogy ezen előterjesztésem tartalmát legkegyelmesebben jóváhagyólag tudomásul véve, a vallásalapnak kért hozzájárulást engedélyezni méltóztassék.

Budapesten, 1902. évi március hó 5-én.

Wlassics Gyula s. k.

Ezen előterjesztés tartamát jóváhagyólag tudomásul vevén, a külföldi magyar honosok egyházi szükségleteinek részbeni fedezésére a magyarországi vallásalapból 1902. évtől kezdve öt évi időtartamra évi harmincezer korona rendkívüli segélyt engedélyezek, utasítván vallás- és közoktatásügyi magyar miniszteremet, hogy ezen segélyösszegnek miként történt felhasználásáról Nekem minden számadási év végével külön jelentést tegyen.

Kelt Budapesten, 1902. évi március hó 8-án

Ferenc József s. k.

C

1902 márc. 8

Az amerikai szlovákok tiltakozó irata gr. Apponyi Alberthez, a képviselőház elnökéhez a magyar képviselőházban elhangzott „pánszlávistikus” vádak ellen¹

OL. Országgyűlés képviselőházának iratai. A képviselőházhoz intézett kérvények. 2397/1901 – 1906.

(Nyomtatvány.)

Méltóságos Apponyi Albert gróf, a magyar képviselőház elnökének Budapesten, Magyarország.

Elnök úr: –

Veszelovszky Ferenc úr országos képviselőház tagjának f.é. febr. 3-án a képviselőház nyilvános ülésében mondott beszéde alkalmával az országgyűlési képviselő urak odanyilatkoztak, hogy a mi egyesületünk és újságaink Amerikában Oroszország pénzével vannak segélyezve.

Az igazság és történelmi igazság érdekében ezennel hitelesen becsületszavunkra kinyilatkoztatjuk, hogy soha és sehol, sem közvetlenül, sem közvetve, sem nem kértünk, sem nem kap-

¹ Összesen 74 darab azonos szövegű, újságból kivágott tiltakozó irat érkezett Amerikából a képviselőházhoz. Az aláírók amerikai szlovák egyházközségek, a „Slovenský Sokol” szervezetei és főleg tanítók.

tunk, sem nem szükségünk bármi pénz-, vagy egyéb segílyt Oroszországtól, vagy bárki mástól, hogy Oroszországgal semmiféle összeköttetésben nem állunk, és csak, mint szlávokat, a szeretet fűz hozzá, és nincs semmiféle okunk arra, hogy Oroszország, vagy bármely külföldi államtól segítséget kapjunk.

Kelt

Houtzdale, Pa 1902 dna March. 8.

Danov

név

(meno) Ján Kovalik

állás

(úrad) slovenský učiteľ²

(Pecsét)

(pečat)

D

[1902 dec. 6]

Dessewffy Tamás New York-i osztrák-magyar főkonzul, valamint Nuber Sándor csikágói és Wein Jakab pittsburgi konzulok együttes emlékirata „az amerikai pánszlávizmussal szemben fogantatott akció” tárgyában¹

ME 1903 – XVI – 79 alapsz.

(Gépirásos másolat. Ford. német eredetiből.)

A mai napon itt lefolyt megbeszélésen Dessewffy főkonzul felvetette azt az eszmét, hogy amerikai kivándorlóink megtakarításai hazaküldésének megszervezésével kapcsolatban, amelyet a hazai kormánynak vagy egy megalapítandó saját bank útján, vagy pedig egy más fennálló intézménnyel (pl. az American Express Co.-val) kapcsolatban kellene megvalósítania, olyan intézményt kellene létrehozni, amely itteni kivándorlóink jogügyleteinek a Monarchiában való lebonyolításával üzletszerűen foglalkoznék. Ezt az intézményt, lehetőleg szoros kapcsolatban a pénzküldeményeket közvetítő intézettel, olyképpen kellene megszervezni, hogy honfitársaink lehetőleg sok olyan helységben, ahol a banknak pénzküldemény-ügynökségei vannak, ott vagy jogközvetítőirodákat, illetőleg ügynököket is találjanak, vagy ott legalább is a legközelebbi szervezett központban való továbbítás céljából felvegyék megbízásaikat. Tudva azt, hogy kivándorlóink óhajtják, hogy lehetőleg sok ügyüket egy és ugyanazon a helyen intézhessék el, a jogközvetítő- és pénzközvetítő-üzlet említett szoros kapcsolata kétségkívül honfitársi köreinknek az új vállalkozás támogatására nagyobb számban való bekapcsolódásában fog nyilvánulni, ami által egyúttal a megbízhatatlan vagy pánszláv ügynökök indirekt gyengítése is elérhető volna. Hogy ezt a vonzóerőt és az ügyfelek bizalmát még növeljük, engedélyezni kellene a jogközvetítő vállalat számára az ország címerének használatát.

Kivándorlóink magánjogi ügyletei otthoni lebonyolításának költségességére való tekintettel az új kivándorlási törvényben előírányzott kivándorlási bizottság mellett egy központi irodát kellene felállítani az itt felvett jogügyletek elintézésére, amelyet szükség szerint megfelelő számú fiókkal kellene kiegészíteni.

² Szlovák tanító.

¹ Mivel a másolat nem közöl időpontot, alapul az irat csatolásának idejét vettük, a másolat elején feltüntetett gépirásos feljegyzés (Beilage ad Bericht No. 31. D. d. d. 6. Dezember 1902) alapján. – Az irathoz I. mellékelve a New York-i főkonzul, a csikágói és a pittsburgi konzulok részletes jelentéseinek másolatát is.

Természetesen a pénzküldemények közvetítésével megbízandó hazai pénzüzeteknek csakis az erre kiválasztott amerikai pénzüzettel volna szabad honfitársaink pénzküldeményei ügyében érintkezésbe lépnie.

Dessewffy s. k.

Nuber S. s. k.

Wein s. k.

E

1903 jan. 13

Nuber Sándor csikágói osztrák–magyar konzul jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az „amerikai akció”-nak az Egyesült Államokban működő osztrák–magyar konzulátusokra háramló feladatai tárgyában

ME 1903 – XVI – 79 (346)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

A Nagyméltóságod bölcs rendelkezése folytán az amerikai akció tárgyában megtartott értekezlet határozatai értelmében, ezen akció sikeressé tétele, nemkülönben az elvárható és elért sikerek megítélhetése szempontjából egy új rendszeres ügykör fog az Észak-Amerikai Egyesült Államokban létező hivatásos konzuli hivatalainkra háramlani, amelynek a kívánalmaknak megfelelő ellátása nem csekély mérvben fogja azok munkaerejét igénybe venni.

Amint Nagyméltóságod előtt ismeretes, ezen új ügykör a Magyarországból az Unióba irányuló három különböző nyelvű kivándorlásnak megfelelőleg a magyar, tót és orosz ajkú kivándorlókra kiterjeszkedve, azok földrajzi elhelyezésének, be- és visszavándorlásának, nemzeti vallási és egyleti mozgalmainak megfigyelését és lehetőleg irányítását fogja egymástól elkülönítetten felölelni, valamint minderről alkalmi jelentések tételét, és végre az elért eredmények és a helyzetről minden év végével egy külön összefoglaló véleményes jelentés betérjesztését fogja a konzuli hivatalok számára kötelezővé tenni.

Hogy a konzulátusok ezen iránybani kötelességeiknek megfelelhessenek, ahhoz az illető nyelvűkivándorlók világi és egyházi vezérembereivel való állandó érintkezés, azok az amerikai viszonyoknak megfelelően már kifejtett sajtójának és egyleti közlönyeinek rendszeres olvasása szükséges, amely munkánál az ügykör bizalmas jellegénél fogva csakis a fogalmazószemélyzet jöhet tekintetbe.

Tekintve, hogy dacára a konzuli hivatalnokok általában széleskörű nyelvismereteinek, mégis minden egyes amerikai konzuli hivatalnál minden tekintetbe jövő nyelv egyenlő mértékben képviselve, tekintve hogy mind a három nyelvű kivándorlásnak alapos megfigyelése és azok mindegyikére vonatkozólag a jelentéstételek kötelezettsége túlságos munkával halmozna el minden egyes konzulátust, ami csakis a minőség rovására történhetnék, tekintve továbbá, hogy miután az Egyesült Államokban különböző nyelvű kivándorlóink nyelvük szerint az egész Unióra kiterjeszkedőleg elkülönítve szervezkedtek, és azért ugyanegy nyelvű kivándorlóink megfigyelése és gondozása egy konzulátus mint központ részéről semmi technikai akadályba nem ütköznék, úgy az illető szolgálat egyöntetűsége, mint annak behatóbbá tétele céljából nagyon kívánatos volna, ha a három különböző nyelvű kivándorlásra vonatkozó szolgálat egész Amerikára vonatkozó ügykörrel az Észak-Amerikai Egyesült Államokban meglévő konzuli hivatalaink között azok jelenlegi nyelvi ismeretei szerint illetve aszerint, hogy mely konzuli helyen van az illető nyelvű akció súlypontja, megosztatnék.

Ezen szempontoktól vezéreltetve, az észak-amerikai konzuli hivatalok jelenlegi személyzeti viszonyainak tekintetbevételével, azon alázatos javaslattal bátorkodom Nagyméltóságod elé járulni, miszerint a magyar ajkú kivándorlók tekintetében az összes, az amerikai akcióval összefüggő ügyekkel a felállítandó clevelandi alkonzulátussal egyetértőleg a New York-i főkonzulátus, a tót és a vele szoros összefüggésben levő orosz ajkú kivándorlókra vonatkozólag pedig hason hatáskörrel a pittsburgi konzulátusunk bízassék meg.

Bátorkodom még felemlíteni, hogy már megelőzőleg alkalmam volt, jelen alázatos javaslatomat lényegében a cs. és kir. washingtoni nagykövet úr előtt kifejtteni, mely javaslatom ezen illetékes helyen ellenvetéssel nem találkozott.

Budapest, 1903. évi január hó 23-án

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálja

Nuber Sándor s. k.

cs. és kir. konzul

F

1903 márc. 6

Széll Kálmán miniszterelnök átirata gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez az „amerikai akció” tárgyában¹

ME 1903 – XVI – 79 alapsz.

(Gépírásos fogalmazvány.)

Titkos

Külügyminiszter úrnak

Nagyméltóságod m. é. december hó 30-án 939. sz. a. kelt becses átiratával közölni méltóztatott velem azon rendszeres dolgozatokat, melyekkel Amerikában székelő külügyi szerveink januárban itt tartott értekezletet szívesek voltak előkészíteni. A konferencián a köszönettel visszazárt iratokban foglalt értékes anyag beható megbeszélés tárgyát képezte², és a tanácskozás során különös figyelemmel voltunk azon igen érdekes és útbaigazító megjegyzésekre, melyeket Hengelmüller washingtoni nagykövet úr úgy itt fekvő, és m. é. december hó 6-án 31. D. sz. a. kelt, mint pedig m. é. október hó 9-én 26 D. sz. a. tett jelentésében összefoglalt. A washingtoni nagykövet úr egyébként az egész amerikai akciót annyi ügybuzgalommal volt szíves felkarolni, s az itt tekintetbe jövő magyar érdekek iránt oly kiváló érzéket tanúsított, hogy ezért csak legteljesebb elismerésemet fejezhetem ki.

A washingtoni nagykövet úr imént említett jelentéseiben azon elvek kijelölését kérte, melyek az akció rendszeres irányításánál szem előtt volnának tartandók és a m. é. november hó 6-án 778. sz. a. kelt ottani átirat mellékletéből szintén kitűnik, hogy ilyen elvek felállításának Nagyméltóságod is szükségét méltóztatott érezni. Mielőtt e kettős kívánságnak eleget teendő, a kivándorlási akció vezérelveit Nagyméltóságoddal közöltem volna, elsőben ezen nagyobb horderővel bíró elvek felállításához Ő cs. és ap. kir. Felsége Im. jóváhagyását kívántam la. kikérni, s miután a Felséges Úr f. é. március hó 9-én kelt lf. elhatározásával álláspontomat lk. jóváhagyni méltóztatott, az alábbiakban van szerencsém a szóban levő elveket s azok indokait összefoglalni, s Nagyméltóságodat tisztelettel kérni, méltóztassék felfogásomat, az akció megfelelő irányítása végett, Hengelmüller úrral közölni.

¹ A fogalmazvány első oldalának lapszélére fekete ceruzával feljegyezték: „M. E. úr külön rendelete szerint: *németül* is expedíálendő!”

² Másolatát l. az iratban.

Fejtegetéseimnél abból kívánok kiindulni, hogy a mi kivándorlásunk egészen más szempont alá esik, mint pl. a szintén nagyobb arányú német és főleg olasz kivándorlás. Míg ugyanis a Német Birodalomból és Olaszországból mondhatni kizárólag németek, illetve olaszok, vagyis olyan elemek távoznak, melyek az illető nemzeti államok testéből és véréből valók; addig a Magyar Birodalom területéről az államfenntartó magyar fajon kívül főleg tótok, oroszok és horvátok, valamint kisebb számmal németek vándorolván ki, a magyarországi kivándorlás egészen sajátos, nemzetiségi szempontokkal elegyes jelleggel bír, s mint ilyen a német és az olasz kivándorlási mozgalmnál sokkalta complicáltabb³ jelenség.

Az iméntiekre való tekintettel a magyarországi kivándorlottak között fogamatba vett akciót nem lehet valamennyi kivándorlottra nézve egységesen szervezni, hanem a kint levő népességet két nagy csoportra kell osztani: úgymint magyar ajkúakra és nem magyar ajkúakra. A nem magyar ajkú kivándorlottaknak, faji jellegükhöz és vallásukhoz képest ismét más és más elbánásban kell részesülniök, s főleg arra kell ügyelni, hogy ezen nem magyar ajkú kivándorlottak között, kik túlnyomórészt a szláv fajhoz tartoznak, a meglevő kisebb-nagyobb különbségek fenntartassanak, s ezáltal a pánszláv ideálnak, ti. az egyes szláv törzsek minél teljesebb összeolvadásának eleje vétessék.

Általánosságban tekintve a dolgot, természetesen az volna kívánatos, hogy a kivándorlottak közül minél többen térjenek vissza, mert így csökkenne az a tetemes veszteség, mely a kivándorlás következtében a Magyar Birodalom népesedését általában, az véderőt s az állampénztárt pedig különösen éri. Ámde a magyarországi kivándorlást ilyen általános szempontból megítélni nem lehet; hanem a kivándorlottak imént felsorolt egyes csoportjainak helyzetét külön-külön megvizsgálva, a kivándorlás egyes ágainál más és más elvek szerint kell eljárunk.

I. *A magyar ajkú kivándorlottak.* Mint Nagyméltóságod tudni méltóztatik, a magyarnak más országok területén nem élnek nagyobb számú fajrokonai, s így már a dolog természeténél fogva a magyar elemnél oly kifelé gravitálás egyenesen ki van zárva, mely a monarchia némely szláv népénél sajnos mind erősebb mértékben kezd mutatkozni. Mivel pedig az aránylag kisebb számú magyarság Európa közepén teljesen izoláltan áll, csak természetes, hogy minden belátásos magyarnak Im. dinasztiaánk belső erejében és nagy történeti tradícióiban kell keresnie a támaszt s az erősítést. Ilyen körülmények között a magyar fajnál sem itthon, sem odakint államveszélyes és antidinasztikus törekvések természetes talajjal egyáltalában nem bírnak, s a m. é. október hó 9-én 701. sz. a. kelt ottani irat mellékletét képező jelentésekből is örömmel láttam, hogy Amerikában székelő külügyi szerveink is ilyen tapasztalatokat tesznek.

Azon tények továbbá, hogy a magyar ajkúak száma az ország összes lakosságának 50%-át a 90-es évek folyamán meghaladta, hogy a magyarság természetes szaporodása igen jelentékeny és hogy az intelligencia és a vagyonos osztály túlnyomórészt magyar anyanyelvű: Magyarországot nemzeti állammá teszik annyival is inkább, mert a nem magyar ajkú kisebbség számos s a kultúra igen alacsony fokán álló nemzetiség között oszlik meg. Minden nemzeti államnak pedig, mondhatni természetes kötelessége, hogy – bár minden lojális nemzetiséggel méltányosan jár el – főleg mégis az államfenntartó faj fejlődését és erősödését munkálja.

Minderre való tekintettel határozottan tévesnek kell jeleznem azt a felfogást, hogy éppen a magyar ajkúak nemzeti gondozására nem kell rendszeres akciót kezdeni. Ilyenféle eljárás tulajdonképpen az érdek büntetése s a legfontosabb dolognak elhanyagolása lenne.

Úgy népesedési, mint a magyar nemzeti állam kialakulásának szempontjából a leghatározottabban azt az álláspontot kell tehát elfoglalom, hogy az amerikai akciónak hasonlíthatatlanul legfontosabb része a magyar ajkúak nemzeti megtartása. Az ez irányban meginduló akciónak elsőben oda kell hatnia, hogy a magyar ajkú kivándorlottak minél számosabban térjenek haza. A szubvencionálandó magyar nyelvű sajtó cikkeiben is azon gondolatnak kell kidomborodnia, hogy minden egyes magyar ajkú kivándorlóra tulajdonképpen nemzeti missió vár, mely abban áll

³ Az eredeti fogalmazásból az „és veszélyesebb” szavakat kihagyták.

hogy az illető visszavándorolván, Amerikában szerzett ismereteivel és tapasztalataival a magyar haza erőforrásait és hatalmát növelheti. Miután pedig a visszavándorlási készség tudvalevőleg egyenes arányban áll az odahagyott haza iránt való ragaszkodás élénkségével, másodsorban arra kell iparkodnunk, hogy ez a ragaszkodás a magyar ajkú kivándorlottakban egyházzal, iskolával és sajtóval, valamint alkalmasnak látszó egyéb eszközzel, folytonos munkával ébren tartassék.

Ezen egyes eszközökkel azon átirataimban foglalkozom, melyek a magyar ajkú kivándorlottak érdekében indítandó akció konkrét részeire vonatkoznak.

II. *A nem magyar ajkú kivándorlottak.* Egészen más megítélés alá esnek a nem magyar ajkú kivándorlottak, kik túlnyomólag a szláv fajhoz tartoznak. Ezek ugyanis úgy diplomáciánk jelentéseiből, mint hazai értesüléseimből kitetszőleg rossz érzelmű vezetők befolyása alá jutván, nemzetiségi szempontból nagyrészt megromlottak. Bárminő sajnálatos is tehát az a nagy ember-vesztés, mely a tót és orosz ajkú népesség tömeges kivándorlása folytán a magyar államra háramlik, a hazafias érzelmeiben kint megromlott szlávoknak a Felvidékre való visszaözönlése mégsem kívánatos. Nem kívánatos annyival inkább, mert komoly előjelei mutatkoznak annak, hogy a szláv ajkú visszavándorlók a kint magukba szívott eszméket itthon igyekeznek továbbterjeszteni. Erre való tekintettel legalább egyelőre kerülni kellene minden olyan rendszabályt, mely a nem magyar ajkú kivándorlottak tömegesebb visszavándorlását eredményezhetné, s így az általunk szubvencionált tót sajtónak sem kellene a visszavándorlást sürgetni. Ez az álláspont majd csak akkor szenvedhet módosulást, amidőn és ha a pánszlávizmus ellen bevezetett akciónk szláv ajkú kivándorlottaink gondolkozásában fordulatot és javulást fog előidézni.

Mivel azonban a szláv ajkú kivándorlottak visszatérését meg nem akadályozhatjuk; *sőt attól lehet tartani, hogy egy Amerikában netán beálló gazdasági válság esetén nagy tót és orosz tömegek fognak visszavándorolni, melyeknek államveszélyes és antidinasztikus törekvései sok bajt fognak csinálni:* azért a tót és orosz ajkú kivándorlottak nemzeti gondozását sem szabad elhanyagolni, sőt ellenkezőleg a pánszlávizmus ellen foganatba vett akciónkat nyomatékosan kell folytatnunk.

Ámde az amerikai akció ez ágának lényegesen más jelleggel kell bírnia, mint a magyar ajkúak nemzeti gondozásának. Ezeket ugyanis iparkodunk megtartani a hazának, a nem magyar ajkúaktól ellenben a káros politikai befolyásokat akarjuk távol tartani. Az első határozottan pozitív, az utóbbi inkább negatív természetű akció.

E helyütt is szükségesnek tartom még megemlíteni, amit a különféle alkalmakkor már több ízben voltam bátor jelezni, hogy ti. a monarchia két államának azonos nemzetiségeit kint is lehetőleg szét kell választani, mert e népelemeknek nem a politikai, hanem az etnográfiai határok szerint való csoportosulása bizonyára nem állana meg a monarchia határainál, hanem előbb-utóbb bomlásra vezetne, miért is e tekintetben minden kezdettel szemben erélyesen ellent kell állni. Ezért iparkodom elnyomni a cseh-tót egységre irányuló törekvéseket, s ezért tartanám veszélyesnek azt, ha a magyarországi és a galíciai ruténeken felébredne a faji összetartozóság érzete. E megfontolás kifolyása az is, hogy az Egyesült Államokbeli gör. kat. egyházat magyar érdekszférának kell tekintennem, s onnét a galíciai gör. kat. papok eltávolítását kell kérnem. Erre vonatkozó elvi álláspontomat m. é. december hó 26-án 4651. sz. a. kelt átirattal volt szerencsém bővebben megindokolni s ez az egyedüli pont, melyben nem érthetek egyet Hengelmüller úrnak f. é. december hó 6-án 31. D. sz. a. tett jelentésében kifejtett vonatkozó álláspontjával.

Az akció nem magyar ágaiban teendő egyes konkrét intézkedésekkel külön átiratokban foglalkozom.

Azon utasításokra, melyeket Hengelmüller úr a konzulátusok magatartására és ügykörére nézve kér, nem vagyok illetékes nyilatkozni, s e helyütt csupán a januári konferencia egy kívánságára óhajtom Nagyméltóságod szíves figyelmét felhívni, melyet magam is megfontolásra méltónak tartok. Az amerikai akció folytán ugyanis konzulátusainkra annyi munka háramlik,

hogy azt egy egyetlen konzulátus nem lesz képes ellátni s így ajánlatosnak látszik a munkának oly megosztása, hogy az akció tót és orosz, tehát nem magyar ágai hagyassanak meg a pittsburgi konzulátusnál, a nagyobb arányokban meginduló magyar ág pedig bízassék a New York-i főkonzulátusra s ez alatt a clevelandi konzulátusra az Egyesült Államok egész területére kiterjedőleg.

Végül⁴ van szerencsém még megjegyezni, hogy különös megnyugvásomra szolgálna, ha Hengelmüller úr a megállapított irányelvek megfelelő alkalmazását állandó figyelemmel kísérené, s a konzulátusok vonatkozó munkájára továbbra is felügyelne.

Fogadja stb.

Csatolandók:

a 79–903. M.E. számú iktatmány összes mellékletei,⁵ az iktatmány itt marad.

Budapest, 1903. évi március hó 6-án

[Készítette:] Klebelsberg Kunó

G

1903 ápr. 3

Gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszter átírata Széll Kálmán miniszterelnökhöz az „amerikai akció” programja tárgyában¹

ME 1903 – XVI – 79 (1481)
(Gépirásos másolat. Ford. német eredetiből.)

A csász. és kir. Ház és a külügyek
cs. és kir. minisztériuma. 348. szám.

Titkos

Amidőn van szerencsém a f. é. május 17-i, 79/M. E. I. számú, az amerikai magyar akció elvi direktívái ügyében megküldött *Titkos* jegyzék vételét nyugtázni, nem mulasztom el Nagyméltóságod tudomására hozni néhány aggályomat, amelyeket bennem annak egyes részei keltettek.

Áll ez nevezetesen az akcióprogram magyar nyelvű kivándorlókra vonatkozó ágazatára. Bizonyára távol állok attól, hogy félreismerjem azt az elsőrendű érdeket, amely a m. kir. kormányt a magyar nemzetállam kialakításában és így a külföldre elvesztett sok fiának visszaszerzésében is vezérli.

Másrészt nem hallgathatom el Nagyméltóságod előtt, hogy a budapesti konferencián tervbe vett akcióprogram egy része, különösen a visszavándorlási propagandának a legnagyobb arányokban, a sajtó, az egyház és az iskola útján tervezett kifejtése, az amerikai kormányt egészen másképpen érintené, mint eddigi befolyásunk a félrevezetett szlovákokra. Nem szabad

⁴ Az eredeti fogalmazványból a „Midőn e közléseimnek különösen bizalmas jellegét e helyütt is kiemelem” félmondatot kihagyták. A lapszálon erre vonatkozólag a következő megjegyzést találjuk: „Külügyminisztériummal szemben ez ügyben felesleges!”

⁵ Az irat további fogalmazványa 1903. márc. 21-én közli, hogy annak tartalmát közölték a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel is.

¹ A német nyelvű másolat első oldalának elejére fekete ceruzával feljegyezték: „Ez és az I. II. és III. számú melléklet (értsd: az említett konzuli jelentések) Ö Exja számára másoltatott le, hogy magával vigye Bécsbe. Visszaadta 16/IV. 903.” – A tárgyalások során felmerült egy Clevelandben a kivándorlók részére felállítandó konzulátus terve is, erre azonban a külügyminisztérium aggályoskodása miatt nem kerülhetett sor. (ME 1903–79–2771.)

itt figyelmen kívül hagyni, hogy kivándorlóink tekintélyes százaléka (a magyaroké is) vagy már nacionalizált Amerikában, vagy legalább is az ún. első papírok megszerzése által kinyilvánította az amerikai polgárjog megszerzésének szándékát. Ezért a visszavándorlási propagandának irredentisztikus mellékíze lenne. Az is biztosra vehető az eddigi tapasztalatok alapján, hogy papok, tanítók stb. szubvencionálása aligha maradna sokáig titokban és hazafias tevékenységüket a szlovákok kétségtelenül beárulnák. A szövetségi kormánnyal ilyen módon előálló konfliktusok – amelyekben, ha amerikanizált magyarok befolyásolását állapítanánk meg, az igazság nem a mi részünkön volna – számunkra egynémely nehézséget okoznának, és kérdés, hogy előbb vagy utóbb nem támadnának-e nézeteltéréseink az amerikai kabinettel.

Annál is inkább azon a nézeten vagyok, hogy az akcióprogramnak *ezt a részét* felülvizsgálat alá kellene venni, mert a washingtoni cs. és kir. nagykövetség még egyáltalán nem jutott abba a helyzetbe, hogy a javasolt intézkedések bizonyos részleteinek gyakorlati kivihetőségéről nyilatkozni tudjon.

Amikor tehát a fenti megfontolásokat a bevezetőben említett b. jegyzék egy másolatának kíséretében Hengelmüller úrral közlöm, és őt felkérem, hogy mielőbb nyíltan mondjon róla véleményt, bátor vagyok fenntartani magamnak, hogy e kérdésre annak idején visszatérjek.

Egy további terület, amelyen nézeteim nem teljesen fedik Nagyméltóságodéit, az egész gör. kat. egyháznak, mint kizárólagosan magyar érdekszférának az igénybevétele.

Mínthogy az Unióban tudvalevőleg a birodalom innenső feléből, nevezetesen Galíciából való görög katolikusok is nem csekély számban élnek, nem látom méltányosnak, hogy kétségbevonjuk az utóbbiak jogát saját nemzetiségű lelkészek által való pasztorálásukhoz. Ha a függelemsértő vagy államellenes irányzatokat szolgáló galíciai papok elmozdításával teljesen egyet is értek, másrészt semmiesetre sem javasolhatnám tiszteletreméltó galíciai lelkészek eltávolítását.

Ami végül Nagyméltóságod tervét illeti, hogy az egész akció kivitele úgy történjék, hogy a szlovák, rész továbbra is a pittsburgi cs. és kir. konzulátus hatáskörében maradjon, a magyar rész ellenben a New-York-i cs. és kir. alkonzulátushoz kerüljön, bátor vagyok Nagyméltóságod figyelmét arra felhívni, hogy a konzuli szórványok megszervezése és konzuli hivatalaink alárendeltségi viszonya az illetékes missziók indokolt javaslatai alapján kerül megállapításra.

Ez idő szerint még nem vagyok abban a helyzetben, hogy nyilatkozhassam, vajon a nemsokára életrehívandó clevelandi alkonzulátus mint önálló hivatal, vagy mint a New York-i főkonzulátus fiója kerül-e felállításra.

Mínthogy azonban azt az eszmét, hogy a politikai természetű munkával már most is túlterhelt pittsburgi konzulátust az akció magyar ágazatának teendőitől mentesítsük, célszerűnek látom, felhívtam Hengelmüller urat, hogy egy ilyen munkamegosztás módozataira vonatkozó nézeteiről számoljon be nekem.

Bécs, 1903. április 3.

Goluchowski s. k.

H

1903 ápr. 5

Széll Kálmán miniszterelnök válaszfogalmazványa gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez „az Amerikában élő magyar ajkú kivándorlottak érdekében tervezett akció” tárgyában¹

ME 1903 – XVI – 79 (1481)
(Gépírásos fogalmazvány.)

Külügyminiszter állást foglal az Amerikában élő magyar ajkú kivándorlottak érdekében tervezett akció ellen.

Bizalmas. K. s. K.

Külügyminiszter úrnak

Volt szerencsém venni Nagyméltóságod f. é. április hó 3-án 348. sz. a. kelt becses átiratát, melyben állást méltóztatott foglalni a magyar ajkú kivándorlottak érdekében tervbe vett akcióval szemben.

Nem tagadom, meglepett ez az állásfoglalás; ámde azt hiszem, hogy bizonyos félreértésen alapszik, miért is az alábbiakban a dolog vitás részét újból megkívánom beszélni, mert úgy vélem, hogy ezáltal Nagyméltóságod aggályait eloszlathatom.

A dolog természeténél fogva az amerikai akció megbeszélésére minden évben értekezletet tartani nem lehet, s így a januári konferencián az akció programját nem egy-két esztendőre, hanem mondhatni egy decenniumra kellett megállapítani, mi aztán – Nagyméltóságod becses átiratából is kitetszőleg – azt a téves látszatot kelti, mintha itt exorbitans actio-ról volna szó, mely Amerikában óriási feltűnést okozhatna. Ezzel szemben a dolog valóságban úgy áll, hogy ha az amerikai konferencián hozott határozatok fokozatosan hajtának végre, úgy egy évre olyan kevés esik, hogy általában nem adhat okot aggályokra. A tervek és szándékok egyébként ilyen akcióknál tapasztalás szerint éppen nem szoktak arányban állani az elért eredményekkel és a tényleg megvalósított dolgokkal. Szabadjon e tekintetben a gör. kat. vizitátor dolgára utalni, hol a tervek s a tárgyalások mérve után indulva bizonyára azt lehetne hinni, hogy már az önálló püspökséget is elértük.

Félreértésen látszik továbbá alapulni az az ottani felfogás is, mintha az Amerikába vándorolt magyaroknak jelentékeny része már amerikai állampolgár lenne: mert hiszen a m. é. október hó 9-én 701. sz. a. kelt ottani közlemény mellékletéből éppen az tűnik ki, hogy a munkásosztály, mely a magyar kivándorlás zömét képezi, megtartja magyar honosságát, s főleg csupán az izraelita kivándorlottak azok, akik amerikai polgárokká lesznek.

Lényegében nem akarok mást, mint egy magyar nyelvű lapnak színvonalát emelni, mi a magyar lapra nézve nem ütközhetik nehézségekbe akkor, midőn Nagyméltóságod kezdeményezése folytán két tót lapnak jelentékeny szubvenciót adok.

Lényegében nem akarok mást, mint a magyar ajkúak közé magyar papokat kiküldeni, mit m. é. szeptember hó 25-én 25. B. sz. a. tett jelentésében Hengelmüller úr is javal s mi a

¹ A fogalmazvány első oldalának lap szélére gépírással és piros ceruzával aláhúzva a következőket jegyezték: „N. B. – Ha a külügyminiszteri válasz beérkezik, az 1743–903. M. E. szám alatti iktatmány az irattárból – érdemleges intézkedés céljából – kiemelendő. Bpest 1903 IV/21.” – Feltehető, hogy a fogalmazvány eredeti átiratát nem küldötték el. Erre vall a *-gal jelzett bekezdés („Minderre való tekintettel” – lap szélén „Ezt szóval meg lehet mondani” stb.), valamint a fogalmazvány végén olvasható feljegyzés. Utóbbi teljes szövege: „A külügyminiszterhez intézett átirat német fogalmazványát a Miniszterelnök Úr Ö. Excellenciája magával vitte Bécsbe, Bpest, 1903. április 6-án. Pajor (?)”

magyar ajkúakra nézve nem ütközhetik nehézségekbe, akkor, midőn a tót és rutén papok kiküldését Nagyméltóságod kezdeményezni és ajánlani méltóztatott.

Lényegében nem akarok mást, mint fokozatosan iskolákat szervezni, mi a magyar ajkúakra nézve nem ütközhetik nehézségekbe akkor, midőn a braddocki tót iskola támogatását szintén Nagyméltóságod kezdeményezte.

És hogyha mindez a 300 000 tót és 200 000 ruténnel, tehát egy félmillió embernél nem ütközik nehézségekbe, akkor a százezret még el sem ért magyarság támogatása még kevesebb akadályba fog ütközni, s erre való tekintettel a Nagyméltóságod által elfoglalt álláspontnak éppen az ellenkezője látszik fennforogni, ti. az, hogy az aránylag csekély magyarság nemzeti gondozása nem fog olyan nehézséget okozni, mint a sokkalta számosabb szlávtság felkarolása, mi ottani részről kezdeményeztetett.

Minderre való tekintettel álláspontom teljes fenntartása mellett kérnem kell Nagyméltóságodat, méltóztassék a fentiek tekintetbe vételével becses álláspontját újabb megfontolás tárgyává tenni, s annak eredményét velem *lehetőleg mielőbb* közölni, mert ha az akció magyar ágára vonatkozó álláspontom – minden jogosultsága mellett – várakozásom ellenére nem érvényesülhetne, úgy az amerikai akciót a maga csonka alakjában célra vezetőnek többé nem tekinthetném, s ennek következtében céltalan költségek elkerülése végett az egész amerikai akció leszerelése iránt a szükséges intézkedéseket mielőbb meg kellene tennem, illetve a szubvenciókat be kellene szüntetnem s a funkcionáriusokat vissza kellene hívnom.

Ami pedig abbéli álláspontomat illeti, hogy az Egyesült Államokban gör. kat. egyházi szempontból magyar érdekszférát kell képezniök; ez egyáltalában nem novum, hanem azt már m. é. december hó 26-án 6451. sz. a. kelt átiratomban is kifejtettem és bőven megindokoltam és Nagyméltóságod f. é. január hó 24-én 76. sz. a. kelt becses átiratának bevezetéséből arra a meggyőződésre kell jutni, hogy Nagyméltóságod felfogással nemcsak egyetért, hanem még annak megvalósításában is támogatni méltóztatik.

Miután pedig azon okok, melyek ezen álláspontom elfoglalásánál vezettek, úgy Im. uralkodóházunk érdekei, mint a magyar állam biztonsága szempontjából kényszerítők, azt is fenn kell tartanom.

Végül, hogy Hengelmüller úr álláspontját a dolog teljes ismerete mellett foglalhassa el, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék velé 79–903 számú átiratom kiegészítéseként jelen jegyzékemet is közölni.

Fogadja stb.

Budapest, 1903. évi április hó 5-én.

[Készítette:] Klebelsberg

I

1905 júl. 1

Br. Fejérváry Géza miniszterelnök átirata Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kormányzat „külföldi akcióinak” ottani kedvezőtlen sajtóvisszhangja tárgyában¹

VKM eln. 1913 : 71/781 fasc., 281 (903)

Magyar királyi miniszterelnök

2417 I. Bizalmas.

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságod a lapokból bizonyára értesülést méltóztatott szerezni Braun Márkus amerikai bevándorlási felügyelő botránjáról, mely úgy itthon, mint különösen az Egyesült Államokban nagy port vert fel. A kényes természetű ügyet diplomáciánknak sikerült teljesen megnyugtató módon rendezni, mindazonáltal az amerikai sajtóban élesebb hangú cikkek jelentek meg „bizonyos külállamok kormányainak akciói” szellőztetve lettek, mi – tekintettel arra a nagy befolyásra, melyet az amerikai sajtó az Egyesült Államok kormányára gyakorol, kétségtelenül aggályos jelenség.

Szüksége merül tehát fel annak, hogy a jövőben mindazt kettős gonddal kerüljük, ami az amerikai közvéleményt ingerelhetné éspedig annyival is inkább, miután az Egyesült Államok területén tömérdek kivándorlottunk él, és mivel Amerika esetleges animozitásával szemben tulajdonképpen nem állnának hatékony eszközök rendelkezésünkre.

Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy mindazon ügyekben, melyek különösen az amerikai és a romániai kivándorlottak révén az illető államok közvéleményére, kormányára és következésképpen az illető külállamhoz való viszonyunkra kihatással lehetnek; méltóztassék intézkedés előtt véleményemet meghallgatni.

E kívánságomat egyébként Nagyméltóságoddal szemben szinte feleslegesnek látszik hangsúlyoznom, miután a miniszterelnökség a szóban levő ügyeket a Nagyméltóságod alatt álló minisztériummal mindenkor a legteljesebb összhangban intézte.

A belügyminiszter úrhoz és a pénzügyminisztériumhoz azonban egyidejűleg ilyen értelemben átirok.

Budapest, 1905. évi július hó 1-én.

Fejérváry s. k.

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

J

1906 márc. 14

*Br. Fejérváry Géza miniszterelnök átirata gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez
az amerikai főkonzul diplomáciai érdeklődése tárgyában¹*

VKM eln. 1913 : 339 II (783 fasc., 176 (906))

M. kir. miniszterelnök

945 I.

M. E.

Nagyméltóságú gróf, Miniszter Úr!

Mint Nagyméltóságod múlt évi november hó 16-án 4941 szám alatt kelt jegyzékemből tudni méltóztatik, Mr. Chester amerikai főkonzul úr a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban értesüléseket igyekezett beszerezni az Egyesült Államokban élő kivándorlottaink egyházi szervezésének ügyéről, főleg arról a kérdésről, hogy belefolyik-e a kormány ezen mozgalmakba, és támogatja-e azokat szubvenciókkal. Nagyméltóságod ugyanazon átiratomból egyúttal arról is értesülni méltóztatott, hogy a főkonzul kérdéseire minő választ nyert.

Utólag még megtudtam, hogy a főkonzul szóbeli kérdezősködésével egyidejűleg írásos beadványt is intézett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, melyet 1). alatt eredetiben idezárok. Miután Mr. Chester azon felvilágosításokat, melyeket neki adni célszerűnek látszott, szóbelileg már megkapta, külön írásos válasz adását – különben is teljesen szokatlan hangon tartott levelére – szükségesnek nem tartottam.

Miután azonban Mr. Chester 2). alatt ugyancsak idezárt iratában a m. kir. kormány válaszát megsürgeti, úgy látom – mégis foglalkozni kell azzal a kérdéssel vajon nem lesz-e szükséges a Chester úr leveleiben foglaltakra reflektálni. Én magam a szóban levő ügyben a nevezett főkonzul úrral annál kevésbé kívánok levelezésbe bocsátkozni, mert úgy vélem, hogy az ügynek külügyi természetét tekintve, a válasz megadására és az adandó válasz mikéntjének megállapítására csupán Nagyméltóságod lehet hivatott.

Ami most már a Nagyméltóságod részéről a szóban levő ügyben esetleg az amerikai nagykövetnek adandó felvilágosításokat illeti, tisztelettel megjegyzem, hogy az ahhoz szükséges anyagot m. é. november hó 16-án 4667. szám alatt kelt jegyzékemben már volt szerencsém Nagyméltóságod rendelkezésére bocsátani. Pótlólag pedig csupán annyit kívánok ahhoz hozzáadni, hogy úgy az akció katolikus ágának vezetője, Párvy Sándor szepesi püspök, kivándorlási ügyvivő, mint pedig báró Bánffy Dezső konventi elnök, kire a hazai egyház a ref. misszióügy egységes adminisztrációját bízta, keservesen panaszkodnak afelett, hogy minő nagy mulasztás volt, hogy a hazai egyházak a kivándorlottak vallási ügyeire nem vetettek mindjárt kezdetben ügyet, hogy ennek folytán a hazai lelkészi karnak úgyszólván a söpredéke szökött ki Amerikába, s ezek a híveknek egész egyházi életét valóban megmértelyezik. Hogy pedig ezen panasz mennyire jogosult, azt úgy Nagyméltóságodnak, mint pedig nekem az akciók folyamán, sajnos volt alkalmunk tapasztalni. Midőn tehát a m. kir. kormány e bajokra igenis felhívta az illetékes hazai egyházi tényezők figyelmét, akkor ezzel semmi illojalitást sem követett el, sőt e ténye még Amerika szempontjából is csak helyeselhető lehet, mert az Egyesült Államok szempontjából sem lehet közömbös az, hogy leendő polgárainak vallás-erkölcsi élete züllött egzisztenciák kezében van letéve. A lárma és a hazai egyházi körök, sőt a kormány ellen való vádaskodás pedig éppen onnan ered, hogy a hazai középosztálynak ez

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

a söpredéke az itteni egyházi tényezők által kibocsátott megbízható elem által existenciáját látja veszélyeztetve, és túlzó magyar, tót vagy rutén nemzetiből felcsap túlzó amerikainak, remélvén, hogy Amerika féltékenységének fölkeltésével elérheti az újabban kimenő megbízható papok kitiltását, s azután concurrentia veszélye nélkül tovább folytathatja tisztátalan üzelmét.

Ami a második konzuli iratban foglalt kereskedelmi kamarai jelentést illeti, annak szövegét nem ismerem ugyan, de egy kereskedelmi kamara iskolaügyekben nem illetékes, és ha volnának is a kormánynak iskolaszervezési tervei, azokról nem állna módjában, sem hatáskörében értesítéseket szerezni.

Köszönettel venném, ha tekintettel a kivándorlási ügynek most már életbevágó fontosságát nyert jellegére, Nagyméltóságod a szóban levő kérdést különös figyelmére méltatná, s engem tervezett intézkedéséről értesíteni méltóztatnék.

Budapesten, 1906. évi március hó 14-én

Fejérváry s. k.

K

1906 márc. 14

Br. Fejérváry Géza miniszterelnök átirata Tost Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az „amerikai akcióval” kapcsolatos diplomáciai tiltakozás tárgyában¹

VKM eln. 1913 : 339 II. 783 fasc., 178(906)

Magyar királyi miniszterelnök

1034

M. E. I. *Titkos*

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Utalással a múlt évi december hó 7-én 4720 és a folyó évi február hó 20-án 701 eln. szám alatt kelt ottani átiratokra, van szerencsém Nagyméltóságoddal másolatban közölni azon jegyzékemet, melyet a Mr. Chester által tett diplomáciai demarche ügyében egyidejűleg a közös külügyminiszter úrhoz intéztem.

A nevezett miniszter úr válaszát lesz szerencsém közölni, addig azonban kérnem kell, hogy amerikai főkonzul úr esetleges sürgetésével szemben méltóztatnék tartózkodó álláspontot elfoglalni.

Budapesten, 1906. évi március hó 14-én

Fejérváry s. k.

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

L

1906 jún. 10

Márffy miniszterelnökségi államtitkár átírata gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a külföldi magyar tanulóifjúság egy részének hazai neveltetése és „nemzeti akcióhoz” való felhasználása tárgyában¹

VKM eln. 1913 : 37/774 fasc. 59 (906)
(Litografált irat.)

A m. kir. Miniszterelnöktől

2964 I.

M. E.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszter Úr!

Az idegenben élő magyarság egyik fő baja, hogy vagy egyáltalán nincs középosztálya, vagy pedig olyan selejtes elemekből áll, hogy ez a kétes értékű társadalmi réteg többet árt a vezetése alatt álló magyarságnak, mint használ. E bajon akként vélek segíthetni, hogy a külföldi és a horvát-szlavonországi magyar tannyelvű iskolákat végzett gyermekek színét-javát itthoni neveltetésre és taníttatásra hazahozatom.

Ezen eljárásból azonban a nemzetegészségnek nemcsak akkor lesz haszna, ha a kineveltek idegenben élő véreink közé visszatérve, ott a vezető szerepet átveszik, hanem a magyar faj akciónknak hasznát fogja látni azon esetben is, ha a kész emberek itthon maradnak, mert az itthon élő fiú újabb kötelékkel fűzi a hazához az idegenben élő szülőket, sőt még a testvéreket is.

A Nagyméltóságod és a külföldi akció többi ágainak intézői által ide beküldött minősítési ívekből összeállítottam az itthoni képzés céljából hazahozott gyermekek és ifjak 1905/6 tanévi törzskönyvét, melynek fontosabb adatait az alábbiakban van szerencsém Nagyméltóságoddal közölni.

Az ifjak és gyermekek összes száma 101-re rúg. Ezek közül 7 Bukovinából, 68 Romániából és 26 Horvát-Szlavonországból való.

Nemre nézve fi 89, nő 12.

Vallásra nézve róm. kat. 55, ev. ref. 37, ág. ev. 7, unitárius 1, 1-nek vallása pedig ismeretlen.

A hazahozottaknak iskolánként és osztályonként való megoszlását illetőleg közlöm, hogy polgári iskolát látogat 48, éspedig az I. osztályt 14, a II. osztályt 20, a III. osztályt 2 és a IV. osztályt 2;

gimnáziumba jár 24, éspedig az I. osztályba 8, a II-ba 9, a III-ba 4, az V-be 1, a VII-be és a VIII-ba 1;

főiskolát látogat 8, 2 jogász, 6 pedig teológus;

földműves és kertmunkás iskolában tanul 11, ebből 2 I. évben, 9 pedig II. évben van már itthon;

ipari szakiskolába egyelőre csak 1 jár;

tanítóképezdeben van 8, ebből I. éves 5, II. éves 2 és III. éves 1.

Ezekről van szerencsém Nagyméltóságodat, mint a külföldi akciók egyik fő tényezőjét szíves tudomásul tisztelettel értesíteni.

Budapest, 1906. évi június hó 10-én

a miniszterelnök helyett:
Márffy s. k.
államtitkár

¹ Az irat 1956 őszén, a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

II.

Az Egyesült Államokba kivándorolt magyarországi görög katolikusok „nemzeti gondozására” indított akció¹

(Az „amerikai akció” ruszin ága)

A

1902 ápr. 7

*Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Hodobay
Andor kijelölt amerikai gör. kat. „apostoli vizitátor” mielőbbi kiutazása tárgyában”²*

VKM eln. 1913 : 339 11/783 fasc., 455/902 (1351)

Magyar királyi miniszterelnök

1369 I

M. E.

Bizalmas

Sürgős

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A közös külügyminiszter úr folyó évi április hó 4-én 224. sz. alatt kelt, és 1/ alatt vissza-
kérőleg idezárt átiratában arról értesített, hogy Hodobay vizitátor, midőn nála bemutatkozott,
utazásának folyó évi április hó 25-ig leendő elhalasztására kért és nyert engedélyt. Nem akarok
ezúttal nagyobb súlyt helyezni Hodobay vizitátor eljárásában mutatkozó azon visszásságra,
hogy e kérelmét püspöke útján, vagy közvetlenül sem Nagyméltósággal sem pedig velem

¹ A magyarországi nemzetiségi kérdés külpolitikai vonatkozásai terén fontos helyet foglalt el a Vatikánnal való viszony, mivel a nemzetiségi mozgalmakban az egyházi szervezet és a klérus igen jelentős szerepet játszottak. A vatikáni diplomácia kezdetben a *délszláv* (horvát) kérdés alakulásában játszott közre (Strossmayer akciói, délszláv liturgia, San Girolamo intézet ügye), később *román* (Lucaciu-ügy, romániai akció) és *ruszin* (amerikai akció, skizma-ügyek) vonalon is érvényesült. A Kúriában *XIII. Leó* és *Rampolla* bíboros-államtitkár idején határozottan magyar-ellenes tendenciák érvényesültek, s ez szoros kapcsolatban állt a Vatikánnak a hármasszövetséggel szemben elfoglalt általános diplomáciai álláspontjával. A magyar kormánynak viszont a nemzetiségek felé feltétlenül szüksége volt az egyházak és a Vatikán jóindulatú magatartására és támogatására. „A magyar nemzeti állam kiépítéséhez, megszilárdításához a kat. egyház minél tevékenyebb közreműködése” is szükséges – írja Tisza István 1903. dec. 10-én (*ME* 1904 – XV–216 (4987)). A közeledésre kiváló alkalmat nyújtott az 1903. évi pápaválasztás, amely *XIII. Leó* és *Rampolla* merev monarchiaellenes álláspontjának feladását jelentette. A magyar kormány ekkor indította meg *vatikáni diplomáciai akcióját*, először a magyar püspökök közvetítésével, majd a vatikáni diplomáciai képviselő útján. A magyar kormány hajlandó volt komoly anyagi segítséget (kongrua stb.) nyújtani a skizma által fenyegetett görög katolikus papságnak, s nagyobb összeget szánt a magyarországi kivándorlók egyházi szervezését és gondozását célzó amerikai, romániai és szlavoniai akciókra. Ennek ellenében azt kívánta, hogy a Vatikán erkölcsileg támogassa a „magyar nemzetállam” kiépítését célzó akciókat, vagy legalábbis ne foglaljon velük szemben állást. Gyakorlatilag a magyar kormány kívánságai a következők voltak: a római délszláv San Girolamo intézet és a bécsi ruszin papnevelde ügyében a Vatikán fogadja el a magyar álláspontot, és vesse el a délszláv, illetve ukrán nemzeti egységet előmozdító nemzetiségi terveket; az amerikai görög katolikus püspökség szervezése; Lucaciu és Strossmayer elejtése és a szlavoniai magyar akcióval szembeni horvát egyházi ellenállás letörése; a hercegprímás joghatóságának kiterjesztése a horvát és erdélyi román egyházmegyékre. (Vö. VKM eln. 1903 : 3258, VKM eln. 1913 : 339, II/783 fasc.; *MÉ* 1904 – XV – 216.) – A Khuen-Héderváry és Tisza István által megindított diplomáciai akció évekig elhúzódott, s komolyabb eredménnyel nem járt, de kétségtelen, hogy 1904-től kezdve, ha a Vatikán nem is támogatta a magyar kormány nemzetiségi akcióit, de enyhült az addig kifejezetten magyarellenes magatartása.

² Az irat 1956 őszén, a VKM levéltári anyagának kiigézekor elpusztult.

nem közölte; és kívánatosnak tartom, hogy Hodobay részére a Nagyméltóságod folyó évi március hó 20-án 21 031 szám alatt kelt átiratának mellékletében említett préposti vagy apáti cím legfelsőbb helyen mielőbb kieszközöltessék. A közös külügyminiszter úr által adott halasztási engedélyt a magam részéről visszavonhatónak nem tartom, de feltétlenül megkívánom azt, hogy Hodobay és Korotnoki e hó 25-énél tovább utazását semmi szín alatt se halassza el. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék az e cél elérésére szükséges *intézkedéseket haladék nélkül* megtenni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi április hó 7-én

Széll s. k.

B

1902 nov. 28

Bárdossy Jenő Sáros megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a ruszin nemzetiségi mozgalom amerikai kapcsolatairól¹

VKM eln. 1903 : 3258
(Gépirásos másolat.)

Sáros vármegye főispánjától

117 szám

biz. Bizalmas.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Az Amerikába kivándorolt rutének magatartása tárgyában f. év november 12-én kelt 4447 számú leiratára a következőket van szerencsém jelenteni.

1. Az Amerikába kivándorolt rutének körülbelül 25–30%-a visszajön.

2. A visszavándorolt rutének politikai érzelmében nagy változások mutatkoznak, és sajnálattal tapasztalható, hogy különösen russzofil érzelmekkel telítve vannak, bár ennek nyilvánításában óvatosak, és azon vannak, hogy a hatóság figyelmét magatartásukról eltereljék. Ennek dacára azonban nem hiszem, hogy ezen káros politikai és nemzetiségi eszmék a legtöbb visszavándoroltból kiirthatók nem lennének, és ezek a helyes nemzeti irány tudatára nem ébrednének, ha hazafias vezetőik lesznek. Értetni kell ezek alatt elsősorban a papokat, és a tanítókat, mert a nép azok után indul.

3. Az Amerikából visszavándorolt rutének az ott magukba szívott eszméket itthon propagálják, de hogy kik az agitátorok, – annak kinyomozása majdnem lehetetlen, mert igen ravaszok és óvatosak.

4. Hogy a rutén nemzetiségi akció Amerikából szíttatik, az kétségtelen, de azt, hogy e célból pénzt is küldetnek ide, eddig nem sikerült kinyomozni.

5. Az Amerikából visszatérő rutének általánosságban mondván nagyobbára ismét visszamennek Amerikába, de nem végleg, és vannak, kik 2–3-szor is megteszik az utat oda-vissza, mert ha hosszabb ideig éltek Amerikában, ideszokni többé nem tudnak, és az itteni intézményekkel elégedetlenek.

Hogy pedig a felsorolt pontozatokat kiegészítsem, bátor leszek azon tényt, hogy az itteni rutén nép között csakugyan orosz befolyások akarnak érvényesülni, a következőkben bővebben kifejteni.

¹ Az irat 1956 őszén, a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

Toronszky Lajos volt makovikai, jelenleg csircsi gör. kat. lelkésztől bizalmas úton szerzett adatok szerint az ő elődje, néh. Janovics volt csircsi lelkész erős orosz propagandát űzött, sőt Toronszky olyan tartalmú leveleket is talált utána – éspedig az oltáron, a szentségtartó alatt –, melyek bizonyítják, hogy Janovics tényleg az orosz akció hívé volt. Ezen levélben 40 ezer rubel volt ígérve Janovicsnak, ha legalább három magyar és lengyel egyházat lesz képes a görög nem egyesült egyháznak megnyerni. Ő ezt meg is kezdte, de szerencsétlen munkájának a halál véget vetett. De hogy munkálkodásának meg lett volna az óhajtott eredménye, kitűnik abból, hogy nemsokára azután, hogy ezen dolgot felfedezte, Toronszky Lajos bevásárlás céljából átment Galíciába Szandecre, hol két lengyel-rutén pappal összejött, kik elbeszéltek neki, hogy rájuk nézve szerencse volt Janovics csircsi lelkész elhalálása, mert már ők is markában és azon ponton voltak, hogy híveikkel együtt a gör. nem egyesült vallásra áttérnek.

Ezen előadott esetben a pénz Oroszországból küldetett volna, s Toronszky Lajos a kérdéses levelet annak idején püspökének be is mutatta.

Dobránszky Kornél szuhai lakos nyíltan bevallja, hogy ő a nagyszláv nemzetiségnek híve, a „Narodny Noviny” lapon kívül egyebet nem is olvas, és azt egekig magasztalja.

Ezen lapot megpróbálta a környéken is terjeszteni, de eredmény nélkül, mivel e tekintetben nem akadtak hívei. Prikra község bírója, Volesko Tivadar beszélt, hogy Dobránszky eljárhat hozzá és a „Narodny Noviny”-t rá akarja tukmálni; de ő – úgymond tudja miféle lap az, meg van elégedve a tót nyelvű „Néplap” olvasásával és másféle újságra nincs szüksége.

Dobránszky Kornél Oroszországban rokonsággal bír, és igen büszke az orosz udvarnál is bennfentes Budilovics orosz egyetemi rektorra, kivel sógorsági viszonyban áll; ennek révén Dobránszky oroszokkal össze is jön.

Nevezett innen elköltözni készül Zemplén megyei Csertészre, hol rokonsága lakik, és amely község úgy látszik szintén fészke a Budilovics propagandának.

Az, hogy az itteni rutén nép mely szláv egységhez vonzódik jobban, ki nem deríthető, mert a hatóság beavatkozásától tartanak és ennél fogva visszatartók is.

Szomorú jelenség azonban, hogy a lelkészek közül egyesek már a magyar nyelv ellen is agitálnak. Így a bukóczi esperes a ladoméri iskolában a magyar nyelv tanítását betiltotta; a váradkai esperes pedig a közelmúltban megtiltotta tanítójának, hogy vele magyarul beszéljen; ezt a tanító több úr jelenlétében, kik hivatalos dologban Váradkán jártak, beszélt. Az esperes – úgymond – azt mondta neki: „Oroszok vagyunk, velem tehát csak oroszul beszéljen”.

Hogy pedig Amerikából milyen eszközökkel dolgoznak a magyar állameszme ellen, azt legjobban igazolják a m. kir. belügyminiszter úrhoz 1901 évben 14, 18, 19 és 22 biz. számok alatt felterjesztett jelentéseim, melyekben a magyar állam ellen izgató amerikai lapok terjesztéséről, orosz jelvények viseléséről és a Becherón tervezett gör. kel. templom építéséről közöltem adatokat, s amely adatok következtében a büntető eljárás Baniczki János és társai becherói lakosok ellen meg is indított.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Eperjesen, 1902. november 28-án.

Bárdossy Jenő s. k.
főispán s. k.

C

1903 jan. 12–15

Az „Amerikában élő magyar állampolgárok nemzeti gondozása tárgyában” tartott miniszterelnökségi értekezletnek („Amerikai konferencia”) Hodobay Andor amerikai gör. kat. „apostoli vizitátorra” vonatkozó határozatai

ME 1906 – XXI – 854/III(663 fasc.) – 204 (919/1903)
(Gépirásos fogalmazvány)

A vizitátor eddigi szerepléséről Nuber konzul az amerikai konferencián a következő bizalmas és a jegyzőkönyvbe be nem vett felvilágosításokat adta:

Hodobay jó auspiciumok közt kezdte meg működését. A papok jövetelére előkészítették a népet, mely a vizitátort, mint egyházának fejét fogadta. Hodobay szép beszédei szintén jó benyomást tettek. Zsatkovics is elment eléje, sőt Korotnoki tollából lapjába is felvett szimpatikus szellemben írt cikket. Petrássovich lelkész szerint pedig a hangulat olyan volt, hogy a népnél az egyházi ingatlanok átíratását keresztül lehetett volna vinni. Hodobay minderre való tekintettel a brooklyni gyűlés után magát a helyzet urának tekintette, s a pittsburgi konzulátuson is mint olyan ember mutatkozott be, ki egy év leforgása alatt püspök.

Sajnálatos fordulatot a Sojedinenie közgyűlésen történt baklövések okoztak. Ezen szövetkezetnek vezetése már akkor sem volt teljesen a papok kezében, midőn Hodobay Amerikába megérkezett, de az elnöki és a titkári állást még a papok tartották kezükben. Rovnianek folyton szította a népet, hogy tisztségekre csak amerikai állampolgárokat válasszanak, mert ez által a papok, kik többnyire még magyar honosok, a szövetkezet vezetőségéből kizárattak volna.

A szövetkezet közgyűlésére azonban Hodobayt mégis meghívták, ki – s ezt a papok szemébe mondták – az ünnepi miséért 200 Dl [dollár] azaz 1000 K tiszteletdíjat kért. Ezen sajnálatos dolgot még szomorúbbá teszi az a körülmény, hogy Hodobay minden egyes vizitálásért is 50 Dl azaz 250 K díjat szedett, mi abban leli magyarázatát, hogy a vizitátor rendkívül el van adósodva, s minden módon pénzelni akar.

Híre járt, hogy a Sojedinenie kezelése sok kívánni valót hagy, s így a papok mindjárt a közgyűlés elején a könyveket kezdték vizsgálni. Hogy a szorongatottak az észlelt hiányok leleplezésének elejét vegyék, a tisztújításnak haladéktalanul való foganatba vételét hozták javaslatba, s a papok kiküszöbölése végett megtették a már előkészített indítványt, hogy csak amerikai polgárok viselhessenek tisztségeket. Ezen indítvány keresztülvitelét jelentékenyen megkönnyítette az a körülmény, hogy az amerikai honos szövetkezeti tagok nagy része kocsmáros és szatócs, s így a népre nagy befolyással vannak. Dacára annak, hogy sok papdelegátus is volt, a közgyűlés Laurissin és Márttyák lelkészek ellen 7 szótöbbséggel meghozta a fenti javaslatot.

Hodobay ekkor azt a meg gondolatlanságot követte el, hogy a határozatban bizalmatlanságot látva elkiáltotta: „Ki jön velem?” s elhagyta az ülést, mire a papság követte. Korotnoki már akkor megjegyezte, hogy nem jó, ha a pásztor elhagyja a népet. A magára hagyott gyűlés erre teljesen az extrém elemek befolyása alá került. Radikális előljáróságot választottak. Dacára annak, hogy a szövetkezetbe több magyar fiók is tartozik, a magyart törölték a hivatalos nyelvek sorából stb.

Hodobay és a papság az által vélt hatást kelteni, hogy a szövetkezet főpapi állására közülük senki sem vállalkozott, mi a vallásos népnél kétségtelenül mély benyomást keltett volna. Ámde az ellenpártot ez a sakkhúzás sem találta készületlenül, hanem oda telegrafálták Polivka Damaszcén galíciai papot, ki a 99%-ig magyarországi kivándorlókból álló szövetkezetnek így főpapjává lett.

Hodobay azzal védekezett, hogy a papok őt biztatták, hogy azon esetre, ha kilépnek, mintegy 160 fiók átjön az általuk alapítandó új szövetkezetbe. Ezt azonban józan ésszel nem lehetett hinni. Sokkal helyesebb lett volna az egyesületben bent maradni, s egy rendkívüli közgyűlésen keresztül vinni a sérelmes kirekesztő határozat visszavonását.

Mindezek után óriási hiba volt, hogy Hodobay a scrantoni telekvásár dolgából kifolyólag, miről alább lesz szó, 20 000 Dl., azaz 100 000 K kölcsönt kért attól a szövetkezettől, melyből úgyszólván kidobták. Természetes, hogy pénzt nem kapott, hanem Rovnianek két lapjában a vizitátor pumpolási kísérletét csúfosan pellengérré állította, s ez volt az az időpont midőn Hodobay már-már lehetetlenné lett.

Hodobay úgy akart kikerülni a bajból, hogy a Sojedinenie vezetőségével az itt fekvő lapban foglalt szégyenletes békét kötötte.

A Sojedinenie dolgában elkövetett baklövést még megtoldotta a scrantoni telekvásár ügye. Hodobay ugyanis Nuber akkori pittsburgi cs. és kir. konzult felkérte, hogy nézzen neki ott egy 6–7 szobás lakást. A Pittsburgban való ideiglenes megtelepedés helyes is lett volna, mert így a vizitátornak, mielőtt a székhely dolgában véglegesen határozott volna, alkalma nyílt volna, hogy a helyzet felől alaposan tájékozódjék. Egyszerre csak sürgönyt kapott Nuber, melyben Hodobay tudatja: „Lakásra nincs szükség. Vásároltam katedrálisra és rezidenciára való telket.” Ekkor történt a Sojedinenienél a kölcsön ügyében való csúfos felsülés, s miután ez a kölcsön nem sikerült, Hodobay Laurissin Kornéltól vett fel 5000 Dl-t, azaz 25 000 K-t.

Nuber a fentiekre való tekintettel azt hiszi, hogy Hodobay helyzete igen súlyos, de nem tarthatatlan.

D

1903 márc. 12

Miniszterelnökségi átirat Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Hodobay Andor apátkanonok, amerikai gör. kat. „apostoli vizitátor” működése tárgyában

ME 1906 – XXI – 854/III(663 fasc.) – 204(919/1903
(Gépirásos fogalmazvány)

Titkos

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak

Hodobay András, apátkanonok és amerikai apostoli vizitátor dolgában a % alatt másolatban idezárt jegyzéket intéztem a közös külügyminiszter úrhoz. Mint Nagyméltóságod ez iratomból látni méltóztatik, az amerikai konferencia határozatai értelmében kilátásba vettem azt is, hogy egy alkalmasabb utód kiszemelése iránt puhatolózó lépéseket teszünk. Erre vonatkozólag van szerencsém megjegyezni, hogy az utód kérdésével a vizitátor mellé beosztandó titkár ügyénél lesz szerencsém foglalkozni.

Fogadja stb.

Csatolandó ad II. az I. kiadmány másolata és ad I. az ittfekvő hírlapi példány.

Budapest, 1903. évi március hó 12-én

Klebelsberg Kunó s. k.

E

1903 márc. 12

Széll Kálmán miniszterelnök átirata gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez Hodobay Andor apátkanonok, amerikai gör. kat. vizitátor működése tárgyában¹

ME 1906 – XXI – 854/III(663 fasc.) – 204(919/1903)
(Gépirásos fogalmazvány.)

Titkos

Külügyminiszter úrnak.

Az amerikai konferencia eredményeiből, kifolyólag sajnálattal győződtem meg arról, amit különféle forrásokból eredő korábbi értesüléseim alapján már sejtettem, hogy ti. Hodobay vizitátor magatartása és működése nem mondható teljesen megfelelőnek. Hodobayt annak idején úgy püspöke, mint a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr és az illetékes főispán a legmelegebben ajánlották, s midőn bizonyos aggályok az utolsó pillanatban felmerültek, akkor – mint az 1901. évi december hó 24-én 4677. és m. é. január hó 17-én 245. sz. a. kelt átirataimból, valamint Nagyméltóságod m. é. február hó 9-én 82. sz. a. kelt becses jegyzékéből kitűnik – a dolgon már nem lehetett volna egykönnyen változtatni, illetve újabb jelölt nem volt keresztülvihető.

Számot vetve már most a helyzettel és a vizitátúra kérdésének kényes voltával; nincs ellene kifogásom, hogy Hodobay az első próba évnek f. é. április hó 1-én történő lejárása után is megmaradjon vizitátornak, de minden tekintetben megfelelőbb, alkalmas utódnak esetleges kiszemelése iránt máris tesztek lépéseket, kiváló súlyt helyezve arra, hogy az ez iránt teendő intézkedések Hodobaynak ne jussanak tudomására. Ha teljesen megfelelő személy található volna, s ha Hodobay az összes gör. kat. egyházközségeket megvizsgálva, [a] Propaganda által eléje szabott feladatnak megfelelt; akkor a személycsere kérdésével kapcsolatban a Curiánál a vizitátúrának apostoli vikariátussá leendő továbbfejlesztése is szóvá volna tehető.

Múlhatatlanul szükségesnek tartom azonban, hogy Hodobay tudomást szerezzen róla, hogy viselt dolgairól a m. kir. kormány kellőképpen tájékozva van, s így magát illúziókba ne ringassa. Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék Hengelmüller urat instruálni, hogy legyen szíves a vizitátort nevemben a következő dolgokért megfelelő alakban megdorgálni:

1. mert a scrantoni telekvásár ügyében fajt accomplit csinált, mi által kettős és súlyos hibát követett el. Elsőben kétes kimenetelű pénzügyi műveletekbe keveredett oly időben, midőn az amerikai viszonyokkal a dolog természeténél fogva ismerős még nem lehetett. Másodszorban ilyen fontos kérdésben, mely a székhely ügyével is összefügg, a m. kir. kormány tudta és beleegyezése nélkül nem lett volna szabad határoznia.

2. Mert discret küldetését kikürtölte. Miniszterelnökségi államtitkárom Hodobay vizitátornak akkor, midőn nála távozás előtt jelentkezett, világosan megmondotta, hogy magát semmi tekintetben sem tüntesse fel állami közegnek, s csak annyit mondjon, hogy az amerikai gör. katolikusoknak 1899. évi július hó 17-én kelt, tömegesen aláírt kérvénye folytán a m. kir. kormány érdekükben a Curiánál közbenjárt, s ennek most megvan az eredménye, hogy a S. Congregatio de Propaganda Fide őt ideküldte. Ez épp oly igaz, mint helyes felfogása volt a helyzetnek. Hodobay azonban ezzel szemben, mint a m. kir. kormány kiküldötte mutatta be magát, holott a magyar kir. kormányhoz való viszonyát titokban kellett volna tartania, s erre Hodobay esküt is tett.

¹ A fogalmazvány lapszélén a következő, fekete ceruzával írt megjegyzést olvassuk: „ M. E. úr külön rendelete szerint: németül is expedíálendő.”

3. Mert jelentései felületesek.

A vizitátornak – ha feladatát komolyan veszi – az egyes hitközségek megvizsgálása alkalmával bő alkalma nyílik a kivándorlott nép életviszonyaiba közvetlen közletről mélyebben belepillantani. Hodobay azonban – úgy látszik – vagy nem használta fel az alkalmat, vagy nem tudja a jellemzetes és lényeges dolgokat felismerni, s jelentéseiben a tapasztaltaktól egységes és teljes képet adni.

A jelentések továbbá nincsenek megfelelően csoportosítva. A vizitátor mindenről elég kusznán és elegelesen beszél, mi jelentéseinek használhatóságát jelentékenyen megnehezíti.

Végül a jelentéseken bizonyos retorikus vonás vonul végig, s ahelyett, hogy konkrét tényeket és adatokat szolgáltatna, inkább semmitmondó általánosságok körében mozog.

4. Mert eljárásában anyagi előnyöktől mértéken túl hagyta magát vezetetni, elannyira, hogy saját papjai szemébe mondták, hogy a Sojedinenie hírhedt közgyűlésén az ünnepi miséért nem kevesebb, mint 200 Dl. honoráriumot kért, a vizitálások alkalmával pedig 50–50 Dl. díjat szed. Ezen dolgok oly csúnyák, hogy önmagukat ítélik el, s mint ilyenekkel nem is kívánok foglalkozni.

Hogy pedig Hodobay működése az eddiginél eredményesebb legyen, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék intézkedni, hogy Hengelmüller úr legyen szíves Hodobaynak nevemben még a következő utasításokat is megadni.

1. Iparkodjék Hodobay a washingtoni apostoli delegátushoz való viszonyát különös gondal ápolni, s benne keresse – külügyi szerveinken kívül – fő támaszát. Ha az amerikai püspökökkel valamely konkrét ügyben boldogulni nem tud, a delegátus közvetítését vegye igénybe, mely törekvésében őt a lehetőséghez képest talán Hengelmüller úr is támogathatná. Iparkodjék Hodobay a delegátus útján és közvetlen előterjesztésekkel a Propagandánál az amerikai görög katolikusok ügye iránt jó benyomást kelteni, s a helyzetről tiszta és helyes képet adni. E beadványok csak akkor járhatnak sikerrel, ha alaposan és higgadt hangon szerkesztetnek, és köszönettel venném, ha Hengelmüller úr a vizitátornak a propagandához intézendő előterjesztéseibe betekintene, az esetleges hibákat kiküszöbölne, s ez iratok másolatát velem közölné.

2. Jelentéseiben iparkodjék Hodobay alapos lenni. Adjon a helyzetről negyedévenként kimerítő jelentéseket, melyekben ne hallgassa el a bajokat, sőt az esetleges sikertelenségeket sem; hiszen a m. kir. kormány tisztában van azzal, hogy a vizitátor missiója rendkívüli nehézségekkel jár. Ezenfelül, ha konkrét javaslatokat tesz, akkor a helyzet részletes ismertetése mellett indokolja meg azokat alaposan és logikusan. Végül jelentéseinek csoportosításánál a következőképpen járjon el: külön veendő: a helyzet általános jellemzése, a vezetése alatt álló lelkeszi kar ügyei (kiküldetések és visszahívások) iskolai ügyek, konkrét javaslatok, melyek lehetőleg specializálандók.

3. A „Sojedinenia” nevű gör. kat. egyletnél idézzon elő fordulatot oly irányban, illetve vegye fel a küzdelmet a legkomolyabban azért, hogy a magyarországi gör. kat. papság az egylet ügyeinek vezetésére ismét döntő befolyást nyerjen. A % alatt idezárt lapban foglalt és csúfosnak látszó ügynevezett békekötés mibenállásáról pedig tegyen nekem mielőbb részletes jelentést.

4. Méltánylom Hodobaynak a sajtóügy terén tett, bár eddig eredménytelen fáradozásait. Iparkodjék a vizitátor papjai segítségével jóézelmmű gör. kat. lapot alapítani, s pozícióját ezáltal is erősíteni.

Mindezek után Hodobaynak tudomására volna hozható, hogy további elhatározásomat attól teszem függővé, hogy a fenti, valamint a Hengelmüller úr által neki netán adandó egyéb utasításoknak meg lesz-e a kellő fogamatja, illetve, hogy a jövőben eljárása megfelelőbbé és eredményesebbé fog-e lenni. Hogy pedig iránta való jóakaratomnak tettekkkel is kifejezést adjak, fizetését is feljavítom.

Mint az amerikai memorandum C füzetéből kitűnik, a vizitátor a múlt év folyamán mindössze több, mint 25 000 K-t kapott. Ebből azonban – úgy látszik – nem tudott egészen kijönni,

sőt saját jelentése szerint egy időben már odáig jutott, hogy a scrantoni püspöktől 500 DI. kölcsönt vett fel. Hogy ilyen eléggé nem sajnálható dolgok a jövőben ne ismétlődjenek, amitől való tartózkodásra komolyan figyelmeztetendő volna, járandóságait f. é. április hó 1-től a következőképpen emelem fel.

a) fizetés	20 000 K
b) lakpénz.....	3 000 K
c) útipénz	<u>4 000 K</u>
együtt	27 000 K

Az útipénzre nézve megjegyzendő, hogy a 4000 K azt a maximális határt képezi ameddig a pittsburgi konzulátus által a vizitátornak az útiköltségek f. é. április hó 1-től jövő évi április hó 1-ig megtéríthetők.

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a fenti járandóságoknak az eddig követett módon leendő folyóvátétele iránt intézkedni, s velem megtéríthetés végett azt is közölni, hogy mennyit tesz ki a Hodobay részére eddig kifizetett lakpénz.

Végül tisztelettel megjegyzem, hogy azon irányelveket, melyeket 79 sz. a. egyidejűleg kelt átiratomban van szerencsém kifejtetni, működésében Hodobaynak is szem előtt kell tartania.

Fogadja stb.

F

[1905 aug. 1]

A „Sojedinenja” (Szövetkezet) amerikai gör. kat ruszin társadalmi egyesület vezetőségének tiltakozó irata a magyar kormányhoz Hodobay Andor gör. kat. vizitátor további amerikai működése tárgyában¹

ME 1906 – XXI – 854/II (662 fasc), 578(4635/1905)

Az Amerikai Gör. Kat. „Sojedinenja” Szövetkezetnek legalázatosabb kérelme a
Nagyméltóságú Magyar Kormányhoz

Budapesten

Talán tudomásával is van a Nagyméltóságú Kormány annak, hogy ma Amerikában Magyarországból származó népünk anyagi jóvolta, hit-erkölsi és politikai jövőjének biztosítására egy hatalmas szövetkezet áll fenn „Sojedinenija” néven.

E szövetkezet ma 15 ezer tagot képvisel.

Tekintettel rendezettségére, – üdvös és hasznos szabályzataira, elegendő nagy és tekintélyes arra, hogy a 300 ezerre menő gör. kat. amerikai nép felett tekintéllyel bírjon.

Az anyagi biztosításon kívül a hit és erkölcs felvirágoztatása, a nép szellemi erejének fellendítése, az ellenséges politikai tendenciáktól való megmentése képezte és képezi Sojedinenjánk fő célját.

De a múlt az idő, és mind jobban bebizonyult, hogy mind e nemes célért törő szabályzatok nem voltak elegendők, mint jobban be kellett látnunk, hogy egyházi fej nélkül hívők és lelkesek nem működhetnek áldásosan.

Szövetkezetünk mindent megtett tehát előbb és újabban is, hogy a római Szentszéktől gör. kat. népünk egyházi fennhatóságot nyerjen.

Ismeretes a magas Kormány előtt ezen törekvésünk, melynek legutóbbi eredménye lett Ngs. Hodobay Andor Úrnak apostoli Vizitátorrá való kinevezése.

¹ Az eredeti iratot az aláírók a „Greek Cath. Union” felírási levélzáró pecséttel látták el. Az irathoz I. mellékelve az egyik aláíró, A. Kaminszky kingstoni gör. kat. lelkész (Pa., USA) névjegyét.

Örömmel fogadtuk. Láttuk ugyan, hogy teljesen híjával van az egyházi joghatóságnak, mégis mindnyájan megkönnyebbülve adtunk hálát Istennek, hogy immár le van téve az alap e vizitatori állással, mely alapon fellendíthetjük népünk hit- és erkölcsi életét, felemelhetjük tudatlan, de jó és képes gör. kat. népünket és megmenthetjük őt a jövőnek úgy Amerikában, mint az óhazában.

Hiszen semmi mást nem kellett tennie Hodobay Vizitátor Úrnak, csak ügyes politikával és eréllyel rávezetni a népet és papokat, hogy belássák az áldatlan helyzetet a jelenben, melyből kimenekedni és a jobb jövőt megteremteni csak saját előnyünk.

A lelkészek hajlandók voltak, a nép örömmel várta az áldásteljesebb jövőre vonatkozó első intézkedéseket – de hiába várt.

E helyett el lett szórva közénk az ördögi mag, mely pártoskodást és gyűlölséget termelt.

Hodobay tapintatlanságával és a legnagyobb mértékbeni hiú és önző politikájával csak magát és rokonságát emelte – nem gondolva komolyan semmivel, mi itt a nép hit-erkölcsi fellendülését eredményezte volna.

Önző és lelkiismeretlen eljárásával felépített egy hatalmas falat, mely kettészakította a papokat és a népet aszerint, amint a munkácsi, avagy az eperjesi egyházmegyéből származnak.

Nem szándékunk itt tüzetesen eljárásainak helytelen és bűnös voltát feltüntetni és bizonyítani, – csak annyit jelentünk ki, hogy Hodobay Vizitátor Úr sem mint ember, sem mint pap és sem mint nekünk fejünk egyáltalában nem felelt meg hivatása és kötelezettségének.

Működése nem busás hazai honoráriumot, de a legnagyobb elítélést és büntetést érdemli.

Nagyon jól tudjuk, hogy Hodobay Vizitátor Úr nagydobbal tudja hirdetni nagy érdemeit, valamint azt is, hogy mindazon igazságos támadások és rendreutasításokat, melyeket kénytelenek voltak egyes lelkes önzetlen lelkészeink vele szemben a nyilvánosság előtt is hangoztatni – mint mártírt tüntették föl odahaza, persze a Hodobay hamis információi útján.

Hodobay Vizitátor Úr pánszlávokat és schismatikusokat fogdos Amerikában és az otthoni kormánykörök hitelt adnak ez embernek, és sajnálkozva dicsőítik az amerikai pánszlávizmus áldozatját.

Nagyméltóságú Kormány! Nincsenek itt a mi híveink között pánszlávok; mint otthon, úgy itt is tisztességes, hazáját szerető e nép!

Nincs itten skizma, szereti e nép itt is ősi vallását, és – ha kell – kész érette meghalni!

De tény, ha roppant fogják keresni itt a pánszlávokat és skizmatikusokat, – ha roppant fogja itt hangoztatni egyik-másik a magyar kormány által kiküldött úr, hogy „ki akarjuk menteni népünket a pánszlávizmus karjai közül, és megmenteni a magyar állameszme számára” – és ha még hozzá olyan kvalifikálhatatlan politikával fogná azt tenni, mint ahogy azt Hodobay Vizitátor Úr tette, – ó, akkor rövid idő alatt – félünk – nagyon is sokat találhatnánk a pánszlávok és talán még a schisma karjai között is. –

Emberi, papi életéről és működéséről a szerénység és szégyen miatt nem akarunk e helyütt megemlékezni, – de kívánatra mindig készen vagyunk a már oly sokszor nyilvánosan is szemébe dobott vádak bebizonyítására.

Tönkretett ez ember itt mindent, mit 14 éven keresztül oly nagy szorgalommal megalapított az amerikai gör. katolikusság és különösen a Sojedinenja! –

Ma senki, még legközelebbiei sem tudják, – hol van, mit csinál.

Legfeljebb ha egyik-másik papot kihivat, avagy egyik-másik parókiát kettészakítja, avagy hogy itt-ott paktkáskájával egyes messzebb fekvő helyeken pénzszerzés végett megjelen, és halljuk, hogy a nép helységéből kiutasítja stb. – csak akkor tudjuk, hogy még mindig itt van és boldogítja az amerikai gör. katolikusságot.

Hogy mit tesz ma itt, miért tartja őt ma itt a magas Kormány, mi igazán nem tudjuk, és meg nem érthetjük.

Legutóbb nagy dolgot kívánva tenni: egyes helyekütt, hol semmi szükség reá nem volt, magyar hitközségeket alakít.

Csak egy példát!

Homesteadon, hol legutóbb felépült a legszebb amerikai gör. kat. templom, és hol a hitközség 60 ezer dollárnyi adóssággal bír, – Hodobay Vizitátor Úr akkor, mikor úgy e helyütt, mint a környéken a papok mind a legszívesebben kiszolgálják anyanyelvükön a magyar ajkú hívőket, személyes megjelenésével gyűléseket tart, és megalakítja a Monongahella völgyi magyar gör. kat. hitközséget. És holott a szomszéd Pittsburg volna e környék centruma, csak azért, mert a homesteadi lelkész a nyilvánosság előtt mert kilépni üzelmei ellen, – Homesteadon kívánja ez új hitközség centrumát felállítani csak azért, hogy bosszút álljon, nem bánva, hogy egy legtörekvőbb hitközséget és Amerika legszebb templomát teszi tönkre ez által: – nem véve lelkiismerete számadásába azt sem, hogy ezen általa alapított hitközség nemcsak életképtelen de határozottan a magyar ajkú hívők erkölcsi és anyagi megrontására leend hivatva.

A nép tudja, hogy Hodobay Vizitátor Úr a kormány megbízottja, és ha mint ilyennek ilyen lelkiismeretlen törekvéseit látja, – küldőjének is beinputálja e lelkiismeretlenséget, és nemcsak Hodobayban, de a magyar Kormányban is ellenséget vél látni.

Íme, ily apostola Hodobay a maga tapintatlanságával és önzésével a magyar állameszmének, és ilyen és más úton-módon teremthet a legjobb, leghazafiasabb népből ellenséget a magyar Kormánynak. –

Veszedelmes ezen ember reánk, veszedelmes jövőnkre, de veszedelmes a magyar állameszmére nézve is! –

Nagyméltóságú Kormány!

Mi alantírottak ma, – mikor Főt. Kaminszky Ákos, szövetkezetünk ez idő szerinti megválasztott lelki igazgatója üdülés végett kis időre az óhazába utazik, – mint szövetkezetünk főhivatalnokai a Sojedinenja 15 ezer tagja és az összes amerikai gör. kat. hívők nevében alkalmat veszünk magunknak, hogy e memorandumunkat a Nagyméltóságú Kormányhoz tisztelettel juttassuk.

Hódolatteljes tisztelettel jelentjük ki ez alkalommal protestálásunkat Hodobay Andor Vizitátor Úrnak ez állásában továbbra is Amerikában való maradhatásával szemben.

A legnagyobb alázattal kérjük a Nagyméltóságú Kormányt, hivassa haza Hodobay Andor Vizitátor Urat, és hasson oda karöltve Nagyméltóságú Püspökeinkkel, hogy helyébe minél előbb egy arra érdemes, képzett és erélyes pap személyében nyerhessünk fönnhatóságot, püspököt, vagy legalábbis apostoli vikáriust.

Közös érdekünk ez, hacsak nem akarjuk, hogy népünk ily áldatlan és fejetlen helyzetben hit- és erkölcsileg elzülljön, – ellenségeink karmai közé kerüljön, és hogy így hazatérve az odahazaikat is megméltelyezze.

Midőn ígérjük, hogy mi ez irányban a legnagyobb odaadással és buzgósággal akarunk és fogunk működni, – egyszersmind ismételve, a legnagyobb tisztelettel kérjük a Nagyméltóságú Kormányt, adjon segédkezet nekünk, papjainknak és elhagyatott népünknek ezen vitalis kérdés mielőbbi üdvös megoldására.

Kelt Pittsburg, Pa. 1905. Aug. 1-én.

A Nagyméltóságú Kormánynak legalázatosabb szolgálói:

Kaminszky Ákos s. k.
amerikai gör. kat. misszionárius,
a Sojedinenja lelki igazgatója
Juhász Mihály s. k.
Sojedinenja elnöke
Pacsuta Miklós s. k.
Sojedinenja titkára
Egreczky Gyula s. k.
Sojedinenja főjegyzője
Jackovics Mihály s. k.
Sojedinenja főellenőre

G

1906 febr. 28

*Br. Fejérváry Géza miniszterelnök átirata gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez az Egyesült Államokból visszatérő Hodobay Andor gör. kat. vizitátor kitüntetése tárgyában*¹

ME 1906 – XXI – 854/I. (661 fasc/488)

Nagyméltóságod szíves volt f. évi január hó 27-én 86. szám alatt kelt becses átiratában velem közölni, hogy nincs észrevétele az ellen, hogy Hodobay Andor ap. vizitátor Amerikából való távozásakor, ottan teljesített szolgálatainak elismerésül, a Ferenc József rend tiszt kerestjével leendő kitüntetésre hozassék Őfelségénél javaslatba.

Nagyméltóságod szíves tájékoztatása végett megjegyezni kívánom, hogy Hodobay kitüntetésének ügyére nem azért térek vissza, mintha a lgf. kitüntetés kieszközlése végett legalázatosabb előterjesztésemet már most, illetőleg a vizitátornak végleges távozása előtt szándékoznám megtenni, hanem azért, mert időközben újabb megfontolás tárgyává tettem a kitüntetés mérvét, s arra a meggyőződésre jutottam, hogy a nevezettnek, úgy egyházi állása (különösen miután már a Pápa Őszentsége is kitüntette), mint az általa teljesített szolgálatok indokolttá teszik, hogy részére az eredetileg tervbe vett kitüntetésnél magasabb kitüntetés, *mégpedig a Ferencz József rend középkeresztje* (a csillag nélkül) eszközöltessék ki.

Van szerencsém Nm.-t tisztelettel kérni, méltóztassék ezen újabb elhatározásomra vonatkozó nagybecsű észrevételét velem közölni, hogy amint Hodobay visszahívásának kérdése befejezetté vált, legal. előterjesztésemet legf. helyen megtehessem.

Budapest, 1906. február hó 28.

III

Az Egyesült Államokba kivándorolt magyarországi szlovákok „nemzeti gondozására” indított akció (Az „amerikai akció” szlovák ága)

A

1902 máj. 4

*Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez „az Egyesült Államokban élő tót kivándorlottak nemzeti gondozása” tárgyában, statisztikai adatokkal*¹

VKM eln. 1913 : 339 II. (783 fasc., 1902 – 166/1735)

Magyar királyi miniszterelnök

1082 I.

M. E.

¹ Az ügy előzményeire vonatkozólag a fogalmazvány tárgyi összefoglalója közli, hogy a külügyminiszter csak a Ferenc József rend tisztikeresztjének javasolásához járul hozzá, míg a miniszterelnök megengedte, hogy Hodobayt a Ferenc József rend középkeresztjével tüntessék ki, amiért is szükségessé vált, hogy megkérdezzék a külügyminisztert „nincs-e valami észrevétele az ellen, hogy Hodobaynak a jelzett magasabb rendjel eszközöltessék ki.” A fogalmazvány jelzete: „Igen bizalmas.”

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az Egyesült Államokban élő tót kivándorlottak nemzeti gondozása tárgyában f. é. március hó 12-én, 979. eln. sz. a kelt nagybecsű átiratára válaszolva, mindenek előtt közölni kívánom azon statisztikai számításokat, melyeket az eddig rendelkezésre álló adatok alapján tétettem.

A külföldön élő magyar honosok nemzeti gondozásának ügyeit igen nehézé teszi az a körülmény, hogy megfelelő statisztikai adatok nem állanak rendelkezésre, s az egyesek által megkísérelt becslések között óriási eltérések mutatkoznak. Megbízható számadatok hiányában pedig lehetetlen meghatározni, hogy hol, minő mérvű akcióra milyen sorrendben van szükség. Részünkről minden megtörtént, hogy e nehézségen segítsünk, s ha majd a Hornstein érsek által Romániában, Hodobay vizitátor által pedig az Egyesült Államokban gyűjtendő adatok rendelkezésünkre fognak állni, továbbá diplomáciánk is utánaéz a dolognak, és esetleg Paikert tudósító démarche-a is eredményre vezet: akkor majd biztosabb alapokon fogunk dolgozhatni. Addig a következő, becslésen és hozzávetésen alapuló s így természetesen csak praecarius értékű számítások szolgálhatnak az akció előkészítésénél alapul.

Az Egyesült Államokban élő magyar honosok megoszlása nemzetiségek szerint

Az 1900. évben Amerikába kivándorolt
31 100 ember közül volt

Az előző rovat %-át
véve alapul, ha az
Egyesült Államokban
350 000 magyar honos
él, úgy ebből esik

Sz.	Nemzetiség	Abszolút szám	%	
1.	Tót.....	14 170	45 56	159 460
2.	Magyar.....	8 322	26 76	93 660
3.	Horvát-szerb.....	3 928	12 63	44 205
4.	Rutén.....	3 116	10 02	35 070
5.	<u>Egyéb.....</u>	<u>1 564</u>	<u>5 03</u>	<u>17 605</u>
	Összesen	31 100	100 00	350 000

Hogy e tabella megközelíti a valóságot, az kitűnik abból, hogy a tótságnak a tabellában kimutatott 159 460-nyi száma nem tér túlságosan el a pittsburgi konzulátusnak 170 000-es becslésétől.

Az Egyesült Államokban élő tótság megoszlása felekezetek szerint

Sz.	Felekezet	Abszolút szám	Százalék
1.	Római katolikus...	150 000	88,24
2.	Ágostai evangélikus	20 000	11,76
	Összesen:	170 000	100 00

Az Egyesült Államokban élő róm. kat. tótok közül kerek 60 000 fő él szervezetten 42 hitközségben. Mivel pedig egy-egy hitközségi tag évi 6,00 dollár egyházi adót fizet, úgy még az esetben is ha a fenti 60 000 főnek csak 25%-a családfő, egyházi adó fejében évente 90 000 dollár, vagyis 450 000 K. folyik be. Ez is azt mutatja, hogy a tótok nemzeti szervezése, ha kellő ügyességgel vitetik keresztül, az államtól nem fog nagyobb anyagi áldozatokat követelni.

Az Egyesült Államokban élő tótság megoszlása a keleti és a nyugati tájszólást beszélők között

Kivándorolt Sz. Év.	Keleti tót		Nyugati tót	
	Abszolút szám	%	Abszolút szám	%
1. 1899	12 363	89 71	1 418	10,29
2. 1900	11 278	84,50	2,070	15,50
két évi átlag		87,10		12,89

A kétévi %-os átlagot véve alapul az Egyesült Államokban élő 170 000 tót közül

1. keleti tót.....	148 079	fő
2. nyugati tót.....	21 921	fő
összesen	170 000	fő

Tehát túlnyomó részben a keleti tót tájszólást beszélő papok lennének kiküldendők. Itt megjegyzendő, hogy a pittsburgi konzulátus m. é. október hó 7-én 132. res. szám alatt kelt jelentésében (:4108–902. M. E. sz. :) nemzeti szempontból szintén keleti tót tájszólást beszélő papoknak kiküldését hozta javaslatba.

A tótok visszavándorlása

Sz.	Év	Visszavándorolt	Az ugyanazon évi kivándorláshoz képest %-ban
1.	1899		16,09
2.	1900		21,74
	kétévi átlag		18,91

Ha e kétévi %-os átlagot vesszük az egész visszavándorlás becslésénél alapul, úgy a most az Egyesült Államokban élő 170 000 tótból vissza fog vándorolni 32 155 fő, nagyobbára javakorbéli emberek, kik ha pánszláv eszmékkel vannak telítve, a Felvidéken tömérdek bajt okozhatnak még abban a kedvező esetben is, ha csak maguk elégedetlenkednek, s másokat nem izgatnak, mi alig remélhető.

Ez adatok kiegészítése, valamint a Nagyméltóságod elől idézett nagybecsű átiratában jelzett egyéb, egyházi természetű adatok beszerzése végett a közös külügyminiszter úrhoz egyidejűleg a /. alatt másolatban idezárt átiratot intéztem, melyből Nagyméltóságod a szóban levő ügy mostani állását illetőleg teljes tájékoztatást szerezhet.

Sajnálattal értesültem, hogy az amerikai katolikus missiók gondozására a magyar püspöki karból bizottság kiküldésének és a bizottság által egy ügyvivő püspök választásának tervét a hercegprímás úr mind ez ideig nem karolta fel; miért is Nagyméltóságodnak most már az egyes érdekelt püspökökhöz kellett fordulnia. Van szerencsém tisztelettel felkérni, hogy a beérkező együttes választ velem annak idején tájékoztatóul közölni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi május hó 4-én.

Széll s. k.

B

1902 jún. 25

Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a pittsburgi szlovák sajtóban megjelent bizalmas kultuszminiszteri irat tárgyában¹

VKM eln. 1913 : 339 II. (783 fasc., 1902 – 166/2377)²

¹ Az irat felzetére Wlassics fekete ceruzával a következőket jegyezte: „Sürgös jelentést várok. W. L. Várady elnökileg iktatandó. W. Feltűnő, hogy absolute semmi se marad titokban. A legnagyobb diszkréciót igénylő dolgok rendszerint midőn nálunk tárgyaltnak, hírlapokba kerülnek. Kérem a Budapesti Hírlap szerkesztőségében utánajárni a dolgoknak. Ha a prímási hivatal követte el az indiszkréciót: azt sem kell kímélni. Együttal figyelmeztetek, hogy a tót akcióra vonatkozó átirat a prímáshoz szintén a legbizalmasabbnak deklaráltassék, és e tárgyban azonnal pótlevelet írjunk. W. Energikus puhatolódzást kérek, mert így nem lehet dolgozni.”

² A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

Magyar királyi miniszterelnök

2535 I.

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A legnagyobb sajnálattal értesültem, hogy a „Budapesti Hírlap” folyó évi június hó 25-én megjelent 172. számában, állítólag a pittsburgi „Szlovenszki Dennik” nyomán, szóról szóra közli azon átiratot, melyet folyó évi január hó 8-án 4108/901. sz. a. kelt jegyzékem adatainak felhasználása mellett nagyméltóságod a hercegprímás úrhoz intézett. Ez aktának közzététele folytán az egész akció közismeretűvé, s ezáltal valószínűleg sikertelenné vált. Nem szenved kétséget, hogy bizalmas külügyi tárgyalásokra vonatkozó iratok publikálása a külügyi kormányzatot is igen kellemetlenül fogja érinteni.

Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a legnagyobb nyomatékkal eruáltatni, hogy ez a sajnos indiszkréció honnét ered, és méltóztassék intézkedni, hogy hasonló esetek a jövőben ne ismétlődjenek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi június hó 25-én.

Szell s. k.

C

1902 aug. 28

Szell Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a pittsburgi „Slovenský Dennik”-ben megjelent bizalmas természetű miniszteri átirat tárgyában, 1 melléklettel¹

VKM eln. 1913 : 339 I. 782 fasc., 166/1902 (3237)

Magyar királyi miniszterelnök

3273 I.

M. E.

Igen bizalmas és sürgős

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az amerikai akcióban elkövetett indiszkréció tárgyában folyó évi augusztus hó 13-án 3015. sz. a kelt átiratom kapcsán van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a pittsburgi konzulátus folyó évi augusztus hó 8-án 7. sz. alatt tett, és visszavárolag idezárt jelentésével bemutatta a Pittsburgban megjelenő „Slovenski Dennik” című újságnak ugyancsak itt fekvő példányát, melyben le van nyomva a facsimiléje azon átirat-másolatnak, melyet Nagyméltóságod a felvidéki róm. kat. püspökökkel közölt.

Ez a körülmény olyan, melynek feltétlenül nyomra kell vezetnie.

Abból ugyanis, hogy a pittsburgi újság facsimilét közöl, az következik, hogy a nevezett pánszláv újság egy a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztériumban készült példánynak s nem egy ilyen példány másolatának jutott birtokába. Nézetem szerint tehát elsőben fel lennének hívandók azon püspökök, kik Nagyméltóságodtól másolatot kaptak, hogy ezt

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

a másolatot postafordultával, s a legbizalmasabban küldjék vissza, s amely aula nem tudja az iratot visszaszolgáltatni, ott történt az indiszkréción. Hogyha pedig a püspöki aulák mind beszolgáltatják a szóban levő aktát, úgy a központban, esetleg a sokszorosítóban kell a vétkest keresnünk.

Midőn újból kiemelem, hogy ezen oly káros indiszkréción szerzőjének kinyomozását feltétlenül szükségesnek tartom, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék tett intézkedéseiről s azok eredményéről engem, a közlemények visszaküldése mellett, mielőbb értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi augusztus hó 28-án

Széll s. k.

Melléklet:

A pittsburgi „Slovenský Dennik”-ben facsimilében közölt bizalmas kultuszminiszteri átirat szövege¹

VKM eln. 1913 : 339 I. (782 fasc., ad 166/902)
(Litografált iratmásolat)

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter f. é. február hó 4.-én 393. eln. sz. a kelt és a bíbornok hercegprímás, esztergomi érsek úrhoz intézett átiratának másolata az Amerikába vándorolt magyar honosok lelki gondozása tárgyában

„Ismeretes Főmagasságod előtt, hogy Amerikába, különösen pedig az Egyesült Államokba mind nagyobb számban vándorolnak ki magyar honosok azon reménytől csábítatva, hogy ott jobb kereseti viszonyokra fognak találni.

Ma már az Egyesült Államokban élő magyar honosok száma több százezerre megy. A kivándoroltaknak tekintélyes száma, valamint azon nemzetiségi viszonyok, amelyekben a kivándoroltak vannak, parancsoló kötelességgé teszik a magyar kormányra nézve, hogy idegenbe szakadt honfitársainkra ügyet vessen annál inkább, mivel az anyaországból elszakadtak a pánszláv propaganda részéről oly kísértéseknek vannak kitéve, melyek egyaránt fenyegetik hazafias érzületüket és hithűségüket.

Név szerint a kivándorolt rutének körében oly erővel megindult az alaszka-i és a San Franciscó-i schizmatikus püspökök által üzött propaganda, hogy egész községek áttértek a gör. kel. orosz vallásra. Minthogy pedig a kivándoroltak egy része újból visszatér Magyarországra, közel eső a veszély, hogy azok, akiket az orosz propaganda Amerikában megméltelyezett, hazatérve itthoni hitsorsosaik körében téves nézeteik terjesztőivé lesznek.

Ezen veszedelem felismerése, továbbá az a tapasztalat, hogy az Amerikában élő magyar honosok csakis az egyház és az iskola segítségével tarthatók meg a hitükhöz és hazájukhoz való hűségben, arra bírták a magyar kormányt, hogy az amerikai ruténség körében mutatkozó veszedelem elhárítására lépéseket tegyen. A követett eljárás eredményeként röviden jelzem, hogy Alleghany városba, ahol a schizmatikusok támadása most a legfenyegetőbb, a Congregatio de Propaganda Fide és az eperjesi püspök úr szíves támogatása mellett legközelebb egy hazafias, buzgó eperjesi áldozár fog a missio átvételére a magyar kormány költségén kimenni; továbbá elvi megállapodás jött létre a Congr. de Propaganda Fide és a magyar kormány közt arra nézve, hogy az amerikai ruténség megfigyelése, lelki vezetése érdekében a washingtoni apostoli delegátus mellé apostoli vizitátor rendeltessék, ugyancsak a magyar kormány költségén.

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

A mondottakat, a helyzet megvilágítására előre bocsátva, rátérek tulajdonképpen tárgyamra, az Amerikába vándorolt latin szertartású katolikus tótok lelki gondozásának szükségességére, amely magyar belső politikai szempontból, a rutének szervezésénél is jóval fontosabbnak mutatkozik.

Eltekintve ugyanis attól, hogy az 1890. évi népszámlálás adatai szerint a tótság az anyaország népességének 12,51 %-át tette, a ruténség pedig csak 2,50 %-át; az előbbi nemzetiség a kivándorláshoz is a legmagasabb kontingenst szolgáltatja úgy, hogy 1900-ban az összes kivándorlóknak a tótok majdnem a felét (40,82%-át, 1899-ben pedig 43,18 %-át) tették. Abszolút számokban beszélve 1900-ban kivándorolt összesen 38 888 egyén, miből volt 14 169 tót és csak 3102 rutén. Tehát úgy itthon, mint Amerikában sokkal több a tót, mint a rutén; minek következtében a tótok nemzetiségi felizgatása a magyar államra nézve sokkal veszélyesebb, mint a ruténeké.

Előttem fekszik a pittsburgi consulátusnak egy jelentése, mely az Egyesült Államokban élő róm. kat. tótok számát 60 000-re teszi, kik 42 róm. kat. hitközségben vannak szervezve. Megjegyzendő, hogy e számok csupán az Egyesült Államokban élő és róm. kat. tótokra vonatkoznak.

Ez a nagy embertömeg – mely künn magyar állampolgárságát nagyjában megtartja, a régi hazával sűrűn érintkezik, sőt látogatóba vagy állandó tartózkodásra nagyobb csapatokban is haza tér – a tótok mély vallásossága következtében legnagyobb részt a lelkészek kezében van, s gondolkozására befolyást gyakorolni a lelkészek képesek legelső sorban, a nemzetiségi egyesületek és a tót sajtó csak másod-, illetőleg harmadsorban. Ez a nagy erkölcsi erő azonban sajnos ellenünk érvényesül, mert a fent említett 42 róm. kat. hitközség közül csak 7-nek az élén áll hazafias érzelmű pap, 35-öt ellenben a Felvidék nyugati részéről való pánszláv érzelmű tót és cseh papok vezetnek.

Az imént körvonalazott súlyos helyzeten a pittsburgi consulatus véleménye szerint egy negatív és egy pozitív természetű intézkedéssel lehetne segíteni.

A *negatív intézkedés* az lenne, hogy azon magyarországi püspökök, akiknek egyházmegyéjéből, künn működő társaik hívogatására, mind több pánszláv érzelmű pap özönlik Amerikába, rossz érzelmű papjaikat a kivándorlástól kereken tiltsák el. A tilalom betartását a künn működő jó érzelmű lelkészek, valamint a consulatusok ellenőrizhetnék. A tilalom dacára kivándorlókra pedig az itthoni, valamint az amerikai püspökök útján és a washingtoni apostoli delegatus segélyével olyan erős nyomást lehetne gyakorolni, hogy kénytelenek lennének visszatérni.

A *pozitív intézkedés* az lenne, hogy azon róm. kat. tót hitközségekbe, melyek jó érzelmű lelkészeit elveszítik, vagy pedig újjáalakítatnak, jó érzelmű és a *keleti* tót tájszólást beszélő róm. kat. lelkészek küldessenek ki. Kazinczy braddocki lelkész, valamint más jó érzelmű papok is, így Dénes Ferenc New York-i és Haitinger Imre passaici lelkész azt beszélték a pittsburgi konzulnak, hogy alkalmas lelkészek kiküldése iránt ismételtlen fordultak Magyarországra, megkereséseikre azonban választ mind ez ideig nem kaptak.

Ami a *részleteket* illeti, a pittsburgi konzulátus Kazinczy lelkésztől nyert értesülés alapján elmondja, hogy Duquesneben Pa. lakó s a Felvidék keleti megyéiből való mintegy 200 róm. kat. tót család, mely a Monongahela másik oldalán fekvő mckeesporti róm. kat. hitközséghez tartozott, még a nyár folyamán felkérte, legyen segítségére abbéli törekvésében, hogy a cseh pap által vezetett mckeesporti hitközségből kiváljon, s önálló hitközséget szervezzen. Kazinczy-nak hosszabb fáradozás után végre sikerült Phelan pittsburgi püspöktől az új hitközség megalapításához az engedélyt kieszközölni, mely törekvésében Panuska mckeesporti cseh lelkészben nagy ellenzőre talált, ki oly sok hívének elvesztét már csak anyagi szempontból sem nézte közönyösen. Kazinczy ezután a duquesnei tótokat, kik az építendő új templom céljára 3500 dollárért már telket is vásároltak, annyira szervezte, hogy a művet egy az új községbe kiküldendő hazafias pap könnyen betetőzhetné. Jó érzelmű és a keleti tót tájszólást beszélő papnak ezen állomás részére leendő biztosítása igen fontos, mert azon a vidéken dühöng legerősebben

a pánszláv agitáció, s éppen itt van a legkevesebb jó érzelmű pap. Kazinczy a sok cseh és pánszláv érzelmű pap között izoláltan áll, s hazafias befolyását a pánszláv egyesületek, sajtó és lelkészek által Magyarország ellen folyton feltüzelt tótok között nem tudja érvényre juttatni; ha azonban egy Duquesnebe kiküldendő hazafias lelkész, valamint magyarországi, de tótul beszélő apácák által támogattnék, úgy lassanként meg tudná vetni a lábát. Végül a consularatus utal arra, hogy Kazinczy és jó érzelmű társainak kijelentése szerint a közeljövőben még a következő helyekre lennének hazafias papok kiküldendők:

1. Charleroy-ba Pa. és
2. Mckees Rocksba Pa., hol még nincsenek hitközségek, de a 3–400, illetőleg 200 családból ilyenek könnyen szervezhetők lennének.
3. Newarkba N. J., hol a 3–400 családot számláló hitközséget ideiglenesen cseh pap vezeti.
4. Yonkersbe N. J., hol 400 családot ugyancsak cseh pap lát el;
5. Buntonba N. J., hol 200 családnak most nincs papja;
6. Rayonne-ba N. J., hol 300 családnak Richtarcsik, a Szepességből való, a keleti tót tájszólást nem beszélő pap áll az élén;
7. Trenton-ba N. J., melynek 250 tót családját egy a nyugati megyékből való pánszláv érzelmű pap vezeti.

A most előadott kívánság kissé merésznek látszik, azon benyomás elől sem zárkozhatom el, hogy a javaslatok az ötletszerűség jellegét viselik magukon. Oly célból tehát, hogy az amerikai tótság lelki ellátása helyes alapokra fektetessék, másfelől az erre irányuló itthoni törekvések tervszerűen vezetessenek, szükségesnek véltem az előadottakra Főmagasságod és Főmagasságod szíves közvetítésével a nagyméltóságú püspöki kar figyelmét felhívni a miniszterelnök úrral egyetértőleg kérve, méltóztassanak legközelebbi közös tanácskozmányuk alkalmával a felvetett kérdést megfontolás tárgyává tenni.

Anélkül, hogy a nagyméltóságú püspöki kar hozandó határozatának elébe vágni akarnék, nézetem gyanánt megjegyezni kívánom, miszerint célszerűnek mutatkoznék, ha az amerikai magyar honosok lelki ellátásának rendezése végett a nagyméltóságú püspöki kar, a legközvetlenebbül érdekelt kassai, nyitrai, besztercebányai, szepesi és rozsnyói püspök urakból alakítandó állandó bizottságot küldene ki. E bizottságnak azután a kormány készségesen beszerezne és rendelkezésére bocsátaná a szükségesnek mutatózó adatokat, megadná a kívánt támogatást, és általában előmozdítaná az amerikai magyar honosok gondozására irányuló fáradozásukat, másfelől a felsorolt egyházfők megállapodhatnak egymás közt az Amerikába menő papjaikkal szemben követendő egyöntetű eljárás elveire nézve.

A tiszteletteljesen előadottakat Főmagasságod és a nagyméltóságú püspöki kar kegyes figyelmébe ajánlva, kérem Főmagasságodat, hogy hozandó bölcs határozatukról annak idején értesíteni méltóztassék.

Bátor vagyok tisztelettel megjegyezni, hogy ezen átirat bizalmas jellegét a tanácskozásokon is kegyeskedjék fenntartani.

Fogadja stb.”

A hivatalos másolat hitelül:

Komlóssy s. k.
elnöki irodatiszt

D

1902 szept. 13

Szell Kálmán miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az „amerikai akció” szlovák katolikus ágára vonatkozólag¹

VKM eln. 1913 : 339 I. 782 fasc. 166/902 (3373)

Magyar Királyi Miniszterelnök

Igen bizalmas

3354
I.
M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságod az Amerikába vándorolt tót ajkú róm. kat. magyarok nemzeti gondozása tárgyában folyó évi március hó 12-én 979/eln. szám alatt kelt becses átiratával jelezni méltóztatott annak szükséges voltát, hogy az amerikai viszonyokról lehetőleg részletes adatok s értesülések szereztessenek be. Ezek az adatok amerikai diplomáciánktól most beérkeztek, s azokat, hogy a szeptemberi püspöki conferentia tárgyalásainak már alapul szolgálhassanak, bizalmas „Ismertetés”-be foglaltam össze, mely iratot oly megjegyzéssel van szerencsém tisztelettel idezárni, hogy tekintettel az ezen ügyben előfordult oly káros indiscretióra, azt Nagyméltóságodon kívül csupán hercegprímás úr Ő Eminentijával és Szmrecsányi Pál, szepesi püspök úrral közöltem, kinek ügyvivő püspökké leendő megválasztása felettébb kívánatos lenne, mert így a romániai és amerikai akcióink egyházi vezetése egyugyanazon éspedig ügyes és feltétlenül megbízható kézben egyesíttetnek.

A püspöki conferentia határozatainak alapján, ha ti. azok kielégítőek lesznek, ez év december havában, a romániai akció conferentiája után, lehetőleg Nuber Sándor, pittsburgi consul bevonásával, értekezletet óhajtanék tartani, melyen azután a még függő és tisztázandó kérdéseket megbeszélhetnők s a jövő évi munkaprogram megállapítható volna.

Lekötelezne Nagyméltóságod, hogyha netáni észrevételeit velem az itt decemberben tartandó konferencia előtt (lehetőleg novemberben) közölni méltóztatnék.

Az ág. ev. tótok amerikai helyzetével külön átiratban lesz szerencsém foglalkozni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1902. évi szeptember hó 13-án.

Szell s. k.

¹ Az irathoz mellékelve I. még Tarkovich miniszterelnökségi államtitkár 1902 szept. 19-én kelt, Wlassics-hoz intézett átiratát az „amerikai akció” szlovák evangélikus ágára vonatkozólag. Ebben mintegy 20–22 ezerre becsüli az Egyesült Államokban élő szlovák evangélikusok számát, akik ez idő szerint az irat által felsorolt egyházközösségekben élnek. Az irat az említett egyházközösségek lelkészeit – egy kivételével – „pánszláv vagy nagytót érzelműeknek” mondja. A szlovák evangélikusok biztosítási egyletének (*I. Slov. Evang. Jednota*) hivatalos lapja (*Slovenska Pravda*) élesen bírálja a magyar kormány nemzetiségi politikáját. – Az „amerikai akció” szlovák katolikus ágának feladatait tárgyaló mellékelt ismertetés (*Ismertetés az Amerikába kivándorolt tótok egyházi és nemzeti helyzetéről s az e helyzet megváltoztatása céljából teendő intézkedésekről*) a Dél-Amerikában, Kanadában és az Egyesült Államokban élő kivándorolt szlovák katolikusok (az ismertetés szerint kb. 320 ezer lélek) anyagi helyzetét ill. egyházi szervezeteiket ismertette megállapítja, hogy „a róm. kat. tótok részére olyan egyházi központot, mint aminő a gör. kat. kivándoroltak között a vizitátor, a Curia alig lenne hajlandó teremteni”, azonban központi bizalmat kell kijelölni, aki jelentést tenne a kormánynak „az új hitközösségek alakítására irányuló tervekről, segédkezne a lelkészek behelyezésénél s a megbízhatatlan, idegen elemek elmozdítására irányuló” akciókban. – Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiégésekor elpusztult.

E

1902 okt. 28

Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az „amerikai akcióban előfordult indiszkrécio” tárgyában indított nyomozás ügyében¹

VKM eln. 1913 : 339 I/782 fasc., 166/902 (3915)

Magyar Királyi Miniszterelnök

4150. szám

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Folyó évi augusztus hó 28-án 3273. és szeptember hó 9-én 3397. sz. a. kelt átirataimmal volt szerencsém Nagyméltóságodat felkérni, méltóztassék az amerikai akcióban előfordult indiszkrécio szerzőjét, a tudomásunkra jutott újabb adatok alapján, tovább kutattatni, s az eredményt velem annak idején közölni. Volt is szerencsém rövid úton értesülni, hogy Nagyméltóságod erélyesen méltóztatik nyomoztatni. Újabban azonban a közös külügyminiszter úr ez ügyben ismét hozzám fordult, s így szüksége merült fel annak, hogy a nevezett miniszter úrnak közelebb választ adjak, miért is van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a vizsgálat folyásáról és mostani állásáról engem értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1902. évi október hó 28-án

Széll s. k.

F

1902 nov. 3

Krecsényi Kálmán detektív főnök, budapesti ker. kapitány Molnár kultuszminiszteri tanácsoshoz intézett nyomozati jelentése a pittsburgi „Slovenský Dennik”-ben megjelent bizalmas természetű miniszteri átirattal kapcsolatban¹

VKM eln. 1913 : 339 I. 782 fasc., 166/1902 (3915)

Méltóságos Uram!

Az Amerikába kivándorolt magyar honosok lelki gondozása tárgyában, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr Öexcellenciája által kiadott bizalmas természetű átirattal ismeretlen egyén által elkövetett indiszkrécio tárgyában megejtett puhatolódzások során eddigelé következő eredményre jutottam:

A kérdéses bizalmas természetű átirat Ambrosy Antal, a „Slovenski Dennik” szerkesztőségének New Yorkban székelő titkárja kezeihez lett beküldve, s innen került az Pittsburgba Rownianekhez, a nevezett lap szerkesztőjéhez.

Az idemellékelt és Amerikában az átirat fényképmásolatáról készített másolat kefelevonatan a javítás nem látható; eszerint az ellopott és a fényképfelvételnél használt példány nem volt kijavítva, amely körülmény véleményem szerint összefüggésbe hozható a minisztérium

¹ Az irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

könyomdájában alkalmazva volt Achleitner János eltűnésével. A kérdéses átírat ugyanis legelőbbben Achleitner János kezén fordult meg, s midőn ezen az alapon gyanúba vétetett, oly feltűnő izgatottságot tanúsított, amely csakis a felelősségrevonástól való félelemnek tulajdonítható; ezek után pedig hivatalában többé nem is jelentkezett, hanem a megejtett puhatolódzás adatai szerint Amerikába ment volna, ahol Eckmayer Frigyes nevű mostohatestvére szintén könyomdász.

Amerikából vett bizalmas értesülés szerint az ottani pánszlávizmus vezetősége, a Miniszter úr Őexcellenciája által kibocsájtott bizalmas átírat folytán üldöztetés címén panaszt emelt magas m. kir. kormányunk ellen az Egyesült Államok kormányánál, és panasza támogatására a „Slovenski Dennik” idecsatolt szeptember 25-i számát angol nyelven is kiadta, és ebben közölte az átírat angol fordítását. Az Amerikai Egyesült Államok kormánya az átírat hitelessége iránt kétségét fejezte ki, mire Rownianek az ellopott átíratot átadta az Egyesült Államok kormányának, és így ezen ellopott átírat jelenleg, az Egyesült Államok külügyminiszterénél van Washingtonban.

Mint figyelemre méltó és puhatolás tárgyát képező ügygel kapcsolatosnak látszót csatolom, mintegy hat héttel ezelőtt megjelent egyik New York-i esti lap cikkét, melyben bizonyos Hevesi Zoltánné Irma azt panaszolja, hogy férje tőle megszökött, és szökevény férje a magyar kormánytól titkos okíratot lopott és adott el az amerikai tótoknak. Ezen állítólagos Hevesi Zoltán kiléte azonban, ez ideig megállapítható nem volt.

Tisztelettel megjegyzem, hogy ezen ügyben a puhatolódzás Amerikában, magában Pittsburgban tovább folyik, s azok eredményét, amint értesítést kapok, Méltóságoddal azonnal közölni fogom.

Egyebekben fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem kijelentését, amellyel vagyok

Budapesten, 1902. nov. 3-án

Méltóságodnak

készséges híve:

Krecsányi Kálmán s. k.

ker. kapitány, detektív főnök

G

[1903 jan. 12–15]

Az 1903. jan. 12–15. között az „amerikai akció” tárgyában tartott miniszterelnökségi értekezlet számára összeállított bizalmas kiadvány a kivándorolt szlovákok körében indítandó sajtó-propagandáról¹

ME 1903 – XVI – 71

(Nyomtatvány)

Nemzetiségi akció céltudatos és eredményes irányításának egy további és az előbbieknél nem kisebb fontosságú eszközét képezi a sajtó kérdésének helyes megoldása.

Köztudomású dolog, hogy a mai előhaladott korban, amidőn jóformán mindenki olvas újságot és különösen Amerikában, milyen nagy hatalom a sajtó, mert az, rendeltetéséhez képest

¹ A közölt részlet „Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. Amerika.” című bizalmas kiadvány második (B. a tót ajkú kivándorlottak) füzetének 17–20. lapjain jelent meg.

minden közérdekű kérdéssel foglalkozván, határozott véleménnyel lép az olvasóközönség elé, mely azután többé-kevésbé az innét merített impressziók hatása alatt alkotja meg az egyes kérdésekről a maga egyéni véleményét.

Ezen befolyás érezhető még a magasabb műveltségű emberek gondolkozásán is, holott ezek éppen műveltségüknél és szélesebb látkörüknél fogva inkább képesek önálló véleményt alkotni, és leküzdeni a hírlapokból merített impressziókat, de nem úgy az olvasóközönség azon része, melynek intelligenciája minimális, és amelynek gondolkozása – éppen tanultság hiányában – egyszerűbb.

A szóban levő tót akciónál azonban kétszeres fontossággal bír a sajtókérdés helyes megoldása, először ugyanis azért, mert Amerikában élő tótjaink legnagyobb része éppen ezen alsóbb néposztályhoz tartozik, másodsor pedig azért, mert ott az ellenséges érületű pánszlávizmus, illetve annak vezérei részéről a legelkeseredettebb hírlapi küzdelem folyik minden ellen, ami az ő céljaikkal ellenkezik, és amiben ők terjeszkedésüknek és erősödésüknek akadályát látják.

Gondoskodnunk kell tehát nekünk is arról, hogy Amerikában olyan tót hírlapok álljanak rendelkezésünkre, amelyek a pánszlávizmussal a küzdelmet fel merik venni, és amelyek a sajtó terén is felébresztik, illetve ébren tartják tót ajkú magyar állampolgárainkban az odahagyott haza iránt való szeretetet, és megvédik a jó érzelmű róm. kat. tót lelkészeket és ottani vezető embereinket az ellenséges pánszláv sajtó legképtelenebb támadásaival szemben.

A magyar kormány e téren eddig sem maradt tétlenül, hanem anyagi áldozatok árán két tót nyelvű hírlapot nyert meg a hazafias akciónak, amely két lap a rendelkezésére álló eszközökkel felvette a harcot a pánszlávokkal és ezeknek minden támadásait erejéhez képest igyekezett az egész vonalon becsülettel visszaverni.

Az egyik jó érzelmű lap a „Slobodni Orel” című heti újság, melynek szerkesztője amerikai diplomáciánknak bizalmi embere, a hazafias gondolkodású Dénes Ferenc, New York-i róm. kat. tót lelkész.

A nevezett lap New Yorkban jelenik meg hetenként, politikai magatartását illetőleg pedig diplomáciánk úgy nyilatkozott, hogy az minden tekintetben megfelelő. A magyar kormány által 1902. évi január hó 1-től kezdődőleg havonként 100 dollárral szubvencionáltatik, ami egy évben 1200 dollárt, azaz 6000 K-t tesz ki. Májusban beérkezett jelentés szerint a Slobodni Orel előfizetőinek száma körülbelül 3720 volt.

A másik szubvencionált újság pedig a „Slovenske Noviny”, mely Hazletonban Pa. szintén hetenként jelenik meg. Szerkesztője Tóth Ferenc, kit diplomáciánk politikai magatartását illetőleg ugyancsak megbízható embernek tart.

A nevezett lap a magyar kormánynál alapításától, azaz 1897-től kezdődőleg segélyben részesül, mégpedig az első évben 1500 dollárban, – tekintettel arra, hogy akkor a lapnak az alapítás nehézségeivel kellett megküzdenie – azóta pedig a Slobodni Orel című lap szubvenciójával egyenértékű és beosztású támogatásban részesül.

A lap politikai magatartásával általában diplomáciánk meg van elégedve, s minden negyedévben, amidőn a szerkesztő a pittsburgi consulatushoz jelentését megteszi – amely azután ide küldetik –, nyilatkozik a consulatus egyszersmind arról is, hogy a lap működéséhez képest megérdemli-e a további szubvencionáltatást.

A lap előfizetőinek számáról nincs tudomásunk, a szerkesztő évnegyedes jelentéséből azonban annyi kivehető, hogy azok száma változó, és hogy a szubvencióra rá van szorulva, minek oka ugyan nem abban keresendő, mintha a lap nem örvendene elég elterjedtségnek, hanem mert a tót kivándorlók közül sokan – visszavándorolván Amerikából ősi hazájukba – az előfizetési árakkal adósok maradnak.

Mint a fenti szubvenciókból kitűnik, a magyar kormány már eddig is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az amerikai tót sajtót az akciónak megnyerje, most már azonban, amidőn az Amerikába kivándorló tótjaink, ruténjeink és magyar ajkú állampolgáraink nemzeti gondo-

zásával az eddigiéknél is behatóbban szándékozik foglalkozni, s amidőn ez érdemben az egész vonalon nagyszabású akció készül, okvetlenül számolni kell azzal a körülménnyel, hogy ez, ellenségeinket szintén nagyobb arányú ellenakcióra fogja készíteni, hogy támadásaik vehemensebbek legyenek, s hogy ők is mindent el fognak követni, hogy az esetleg általunk elérendő üdvös eredményeket lehetőleg ellensúlyozzák.

Így tehát a legnagyobb valószínűség szerint a sajtó terén is élesebb és sűrűbben megismétlődő támadások várhatók, miért is önkéntelenül felmerül az a kérdés, vajon elégséges erővel rendelkezik-e az elől említett két újság hogy ezen támadásokat visszaverje, lelkeszeinket, vezérembereinket s általában ügyünket megvédelmezze?

Amerikai diplomáciánk, mely az ottani nemzetiségi viszonyokat kitűnően látszik ismerni, már kifejezést adott azon aggályának, hogy az eddig szubvencionált két lap, bár mindent megtesz s politikai magatartásuk ellen kifogást tenni nem lehet, mégsem bír a népre azzal a befolyással, amely ügyünk sikere érdekében feltétlenül kívánatos. Különösen Tóth Ferenc szerkesztőnek nincsenek meg azok a zurnalisztikai képességei, amelyek egy nagyobb szabású sajtóakció vezetésénél elengedhetetlenek, miért is gondolkodnunk kell a felett, hogy minő eszközök segítségével lenne a kitűzött cél elérhető.

E tekintetben különböző tervek állanak rendelkezésünkre, amelyekkel az alábbiakban külön-külön szándékoznunk foglalkozni.

Így mindenekelőtt felmerült egy jó irányú napilap alapításának eszméje. Ezen tervet azonban mihamar el kellett ejteni, mert annak részleteinél kitűnt, hogy míg egyrészt a tótság – melynek legnagyobb része a munkásosztályhoz tartozik – nincs az intelligencia azon fokán, hogy napilap után vágyódnék, minélfogva a lap magát sem előfizetőivel, sem a napi fogyasztással nem volna képes fenntartani, addig másrészt egy napilap segélyezése az első évben legalább 10 000 dollárba, azaz 50 000 koronába kerülne, ami az elérhető eredménnyel valószínűleg nem volna arányban.

Megjegyzendő különben, hogy még a P. V. Rovnianek által szerkesztett, és 500 példányban megjelenő „Slovensky Dennik” című napilap sem képes – éppen a fenti oknál fogva – a nép között mélyebb gyökeret verni, illetőleg arra nagyobb befolyást gyakorolni, márpedig a pánszláv vezérek között alig van valakinek nagyobb befolyása az amerikai tótokra, mint P. V. Rovnianeknek.

Miután tehát egy ilyen napilap alapítása nem látszik opportunusnak, felmerült egy másik terv, és pedig egy jó irányú hetilap alapításának az eszméje, melyet az amerikai illetékes körök egy része melegen pártol.

Az alapítandó lap hetenként egyszer Pittsburgban jelennék meg, mégpedig azért Pittsburgban, mert e helyen nincsen velünk érző vagy általunk szubvencionált tót újságunk, márpedig a pánszlávok s különösen P. V. Rovnianek lapja éppen itt izgat a pánszlávizmus eszméjével a legvehemensebben.

Az alapítandó lap szerkesztőjének személyére nézve is van már az illetékes körök részéről tett előterjesztésünk. Ajánlatba hozatott ugyanis Göczel, ki az alábbiakban ismertetett feltételek mellett hajlandó volna egy, a célnak megfelelő lapot indítani.

A lap keleti tót nyelven és „Krajan” név alatt szerkesztetnék, és pedig Pittsburgban, ahol hetenként egyszer, s kezdetben 3000 példányban és 8 oldalra terjedőleg jelennék meg.

Göczel egy ilyen lap alapítására, illetve vezetésére alkalmas egyénnek jelezte, de tekintettel arra, hogy semmi vagyona nincs, és hogy eleinte a lapnak az alapítás nehézségeivel kell megküzdenie, szükséges volna 4000 dollárnyi azaz 20 000 K-nyi kölcsönre, amelyet azután 1000 dolláros részletekben, legkésőbb négy év alatt a kormánynak visszafizetne.

Ha a magyar kormány Göczelnek ezen kérelmét teljesítené, ő a lap szerkesztéséhez – mintegy munkatársul – Kovács István jelenlegi késmárki rendőrkapitányt venné maga mellé, tekintettel arra, hogy Amerikában e célra alkalmasabb és megbízhatóbb embert – a consulates jelentése szerint – alig lehetne találni. Megjegyzendő végre, hogy Göczel azon reményben,

miszerint a kormány az általa tett ajánlatot elfogadja, az alapítandó laphoz 9 dollár heti fizetéssel egy ottani lapszedőt, Szemkó Gyula személyében már fel is fogadott, ami – a consulates jelentése szerint – annyiban nyereség, amennyiben az illető nemcsak megbízható ember, hanem már dolgozott a Rovnianek lapjánál és így a pánszlávok titkos terveiről, s főleg azoknak gyengéiről értesülve van.

Ezen lapalapítási tervvel szemben azonban más oldalról aggályok merültek fel, s az véleményeztetett, hogy a leghelyesebb volna – éppen a lap szellemi vezetésének és ellenőrzésének biztosítása szempontjából – annak évenkénti szubvencionálása.

a) Kérdés tehát, mi teendő az amerikai sajtóakció ügyében?

b) Elfogadtassék-e egy új és a fenti módozatok mellett tervezett lap alapításának eszméje?

c) Ha igen, mi teendő az érdeemben?

d) S végre, ha egy új lap alapításának eszméje elfogadtatnék, megadassék-e továbbra is a „Slobodni Orel” és a „Slovensky Noviny” című hetilapoknak az évi szubvenció?

IV

Az Egyesült Államok-beli Youngstownban élő, kivándorolt erdélyi román munkások „nemzeti gondozására” indított akció
(Az „amerikai akció” román ága)

A

1903 máj. 6

Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkár átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kivándorolt youngstowni román munkások „nemzeti és valláserkölcsi gondozása” tárgyában¹

VKM eln. 1913 : 339 II. (783 fasc., 1904 : 48/505)

Magyar Királyi Miniszterelnök

1792 I.

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Hodobay Andor apostoli vizitátor 62/szám alatt kelt, s ./. alatt visszakérőleg csatolt jelentésében előadja, hogy Youngstownban körülbelül 5000 magyarországi (erdélyi) román gyárimunkás tartózkodik, kik felerészben görög katolikusok, felerészben pedig a nem egyesült egyház hívei.

Hogy a görög katolikus románok az egyháznak megtarthatók, illetőleg a schisma és az államellenes eszmék infekcióitól megmenthetők legyenek – a vizitátor jelentése szerint –, felette kívánatos volna innét egy hazafias és románul beszélő görög katolikus papot kiküldeni, ki fizetését 1–2 évig hazulról húzná, híveitől pedig csak stólát szedne.

A pittsburgi konzulátus, ugyancsak visszakérőleg csatolt jelentésében, melegen pártolja a Hodobay által javaslatba hozottakat, és felhívja a kormány figyelmét arra, hogy célravezető intézkedések fogamatba vételével, helyes volna már most lehetetlenné tenni Amerikában tartózkodó román ajkú állampolgáraink között a nagyromán eszmék propagálását.

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

Mindenesetre megfontolást érdemel a vizitátor jelentésében előadott kérelem: mielőtt azonban erre nézve érdemleges válaszomat megadnám, alkalmat kívánok adni Nagyméltóságodnak, hogy a szóban levő ügyre nézve nyilatkozhassék.

Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat felkérni, szíveskedjék velem mielőbb közölni, hogy véleménye szerint szükséges-e intenzívebben foglalkozni a román ajkú görög katolikus kivándorlottak nemzeti gondozásának ügyével, s ha igen, melyik egyházfejedelemmel volna a legcélszerűbb – hazafias lelkes kiküldése iránt – érintkezésbe lépni, s végre, hogy van-e kilátás arra, hogy azon esetben, ha a kormány a kiküldendő lelkes kiutazási költségeit fedezi, az illető püspök vagy érsek, mindaddig, míg erre az amerikai hívek képesek lesznek, a lelkes fizetését magára vállalja.

Budapesten, 1903. évi május hó 6-án.

A miniszterelnök helyett:
Tarkovich s. k.
államtitkár

B

1903 júl. 23

*Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kivándorolt youngstowni erdélyi román munkások gondozása ügyében*¹

VKM eln. 1913 : 339 II. (783 fasc, 1904 : 504)

Magyar Királyi Miniszterelnök
2974 I.
M. E.

Igen bizalmas

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A közös külügyminiszter úr megküldötte ide báró Giskrának, a washingtoni nagykövetség jelenlegi vezetőjének és Wein pittsburgi konzulnak azon jelentését, melyben mindketten az Amerikába kivándorolt és Youngstown környékén letelepedett erdélyrészi gör. kel. románok vallási gondozásának kérdésével foglalkoznak.

Különösen a pittsburgi konzul hangsúlyozza annak szükségét, hogy ezen román ajkú állampolgáraink gondozásáról intézkedni kellene, még mielőtt az orosz egyház, illetőleg annak papjai ezen állampolgáraink között is propagálni kezdenek.

Mint a *visszakérőleg csatolt jelentésekből* látni méltóztatik, amerikai diplomáciánk részéről ez érdemben konkrét javaslatok is terjesztettek elém, amelyekre vonatkozó elhatározásomról a külügyminiszter úr értesítést kér.

Mielőtt azonban a nevezett miniszter úrnak válaszomat megadnám, alkalmat kívánok nyújtani Nagyméltóságodnak – mint aki a hazai gör. kel. román főpapság felfogásáról, személyi megbízhatóságáról és esetleges áldozatkészségéről a legjobban tájékozva van –, hogy ezen most felvetett kérdést minden oldalról, beható megfontolás tárgyává tehesse.

Van szerencsém tehát Nagyméltóságodat felkérni, méltóztatassék velem mielőbb közölni, hogy szükségesnek és célszerűnek tartja-e Nagyméltóságod amerikai akciónknak ilyen irányban való kiterjesztését, s ha igen, melyik gör. kel. román főpapot tartaná legalkalmasabbnak arra, hogy a szóban levő akcióba bevonassék, illetőleg, hogy lelkes kiküldése és a pittsburgi konzul által jelzett papi fizetés viselése iránt megkerestessék.

Budapesten, 1903. évi július hó 23-án.

Gr. Khuen-Héderváry s. k.

¹ A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

*A nemzetiségi kérdés az 1902. évi költségvetési vitában*¹

A

1902 jan. 28

*Buzáth Ferenc beszéde a kormány és a néppárt nemzetiségi politikájáról a képviselőház 1902. évi költségvetési vitájában*²

T. Ház! Mielőtt beszédemet befejezném, röviden egy dologra akarok még kitérni. (*Halljuk! Halljuk!*) A felirati vita alkalmával a néppártot nemzetiségi érzelmekkel vádolták meg. Nem azért említem föl ezt, mintha e vád ellen védekezni akarnék, mert amilyen képtelen a vád, éppen olyan képtelen az ellene való védekezés is. Ha e tárgyra mégis visszatérek, csak azért teszem, hogy rámutassak azokra az okokra, amelyek a nemzetiségi mozgalmakat előidéztek. Elsősorban az egyházpolitikai törvények voltak azok, mert a nemzetiségi felekezetek vallási sérelmeit idézték elő, ami ezeket, hogy e törvény ellen érdekeiket lehetőleg megvédelmezzék, erős összetartozandóságra bírta, és minthogy a vallás a nemzetiségeknél egyúttal nemzetiségi

¹Az 1902. évi költségvetési vita már jelzi a nemzetiségi kérdés fejlődésének új korszakát: a nemzetiségi mozgalmak fellendülését és kiéleződését, az ellentétek elmérgesedését, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy a nemzetiségi kérdés csak forradalmi átalakulással, a többi nagy nemzeti probléma – a polgári demokratikus átalakulás befejezése, a nemzeti függetlenség biztosítása és a földkérdés megoldása – egyidejű elintézésével oldható meg. A nemzetiségi aktivitás politikájának térhódítása következtében ebben a vitában lépnek évtizedek után ismét a parlament küzdőterére a nemzetiségi képviselők: egyelőre csak a szerbek és a szlovákok küldöttei. Különösen nagy jelentőségű a *szlovák* képviselők szereplése. A nemzetiségi képviselők ekkor a nemzetiségek jogaiért vívott harc mellett élen járnak a nemzeti önállóságért, az önálló vámterületért, a polgári demokratikus szabadságjogok biztosításáért és általában egy demokratikusabb Magyarországot vívott küzdelemben is. A szlovák képviselők elismerik a „magyar állam egységét”, a „magyar nemzet vezető szerepét”, de követelik a nemzetiségek nyelvi, közigazgatási jogainak biztosítását „a nemzetiségi törvény szellemében”. Követelik ezen túlmenően a nemzetiségi parasztság súlyos anyagi problémáinak megoldását. A szlovák és ruszin parasztság nyomora oly nyilvánvaló már, hogy a kormánypárt részéről is szükségesnek tartják a sürgős közbelépést. A nemzetiségi képviselők azonban a felületi kezelésen, a pillanatnyi nyomorenyhítésen kívül az egész gazdasági-társadalmi rendszer megváltoztatását követelik: a feudális maradványok (hitbizományok, virilizmus) felszámolását, a kisbirtokos parasztság védelmét, a súlyos állami terhek enyhítését, s az ország gazdasági függetlenségét. Követelik továbbá az általános titkos választójogot, a gyűlekezési, egyesülési, szólás- és sajtószabadságot és a közigazgatás demokratikus reformját. Mindez azon a felismerésen alapul, hogy a minél szélesebb körű demokratizálódás elősegíti a nemzetiségi kérdés mielőbbi megoldását. (Veselovský, Kollár, Pavlović beszédei.) A románokat csak kormánypárti politikusok képviselik, akik természetesen nem fejezik ki a román nép törekvéseit (C), a szászok pedig a centralizált nemzetállam kiépítésére irányuló törekvések ellen foglalnak állást, kétségbe vonva a „magyarság” (é. a magyar uralkodó osztályok) túlzott szupremáciájának jogosultságát (B). A kormánypárt és a magyar ellenzék nemzetiségi politikájában ezzel szemben nem sok változás tapasztalható: a ruszin (kárpátukrán) és a szlovák nemzetiségi kérdés létezését és létjogosultságát is kétségbe vonják, e két nemzet problémáit pusztán helyi közigazgatási és közgazdasági kérdésnek minősítik (Hrabár Endre, Haydin Imre). – A nemzetiségi képviselők követeléseiket a nemzetiségi törvényre alapítják, sürgetve a törvény következetes végrehajtását. Velük szemben a kormánypárt és az ellenzék soraiból egyaránt követelik a „szerencsétlen” törvény revízióját, illetve hatályon kívül helyezését. A nemzetiségi kérdés történetének új szakaszát elindító vitát a magyar és a nemzetiségi sajtó egyaránt élénk figyelemmel kísérte. A bemutatott sajtóközlemények is rávilágítanak arra, hogy a magyar és a nemzetiségi politika közötti kiegyenlítés lehetőségei az adott osztályviszonyok és politikai körülmények között egyre kisebbeknek.

²Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, II. 125. 1.

jelleget is visel: ez az erős összetartás még jobban kidomborította azt. Másik oka e mozgalmaknak azon szoros viszonyban keresendő, amelyben mi Ausztriával vagyunk. A Lajtán túli nemzetiségi elemek mozgolódása nálunk is bizonyos mérvű nyugtalanságot támasztott. Hogy pedig az lehetséges, azért csak azt a szabadelvű politikát lehet felelőssé tenni, amely harminc éves működése alatt nem volt képes a nemzetiségeket a magyar állam testébe beolvasztani, sőt ellenkezőleg, különösen a hatóságok részéről a múltban tapasztalt erőszakos föllépés és igazságtalan bánásmód folytán azokat még inkább elidegenítette a magyar állameszmétől. Harmadik, legfőbb oka pedig az önközi közgazdasági politikájának az eredménye: hogy az országnak százezrei kivándorolni voltak kénytelenek, akik odakünn mindenféle idegen eszméket szívnak magukba, és az országba visszajöve, ezen eszmék apostolaivá válnak. (*Úgy van! Úgy van! a balfelől.*)

... Azt is megmondom, t. ház, miért akarnak önközi ezekért a magyarországi nemzetiségi mozgalmakért bennünket felelőssé tenni. Ennek oka leginkább abban keresendő, hogy miután Ausztriában a túlsúlyra jutott szláv elem élethalálharcát vívja a kisebbségben levő németiséggel, és miután a németiség szupremáciája Ausztria fennállásának létkérdését képezi, Ausztriában minden ilyenmű mozgalmat, mely az Osztrák-Magyar Monarchiában a nemzetiségek erősödésére vezet, nyugtalanul néznek; ilyen nyugtalansággal nézik ott a magyarországi nemzetiségi mozgalmakat is, amelyek a Lajtán túli szláv elem mozgalmának csak erősödésére vezetnek. Önközi pedig, miután ez tisztán és kizárólag az önközi politikájának következménye, reánk akarják ezért a felelősséget hárítani, szóval önközi denuncióknak fölfelé. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

B

1902 jan. 29–30

Lindner Gusztáv és Ballagi Géza felszólalásai a nemzetiségi kérdés és a szász népi program tárgyában az 1902. évi költségvetés általános tárgyalásakor¹

Lindner Gusztáv: És most áttérek a t. ház engedelmével pártonkívüli állásunk indokolására, (*Halljuk! Halljuk!*) melyre az e házban működő pártok iránti tisztelet kötelez, és a helyzet tisztázására irányuló törekvés indít, nehogy magatartásunk megint félreértésekre és már annyiszor ért, igénytelen véleményem szerint alaptalan szemrehányásokra szolgáltatson alkalmat.

Kubik Béla: Beöthy Ákos nevében is beszél? (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Lindner Gusztáv: Pártonkívüli állásunk némileg összefügg állami életünk egy olyan alapkérdésével, mely már jóval 48 előtt megindulva, 48-ban nagy szerepet viselt, és melyet a rendi alkotmányrendszer területi állama a 48-i törvényhozás által újkori alkotmányos állammá átalakított utódjának, mint adóssággal megterhelt örökséget hagyott hátra rendezés végett.

Más volt szerintem a provizórium idejében és az alkotmány helyreállítása utáni első években az állami életünk terén működő és mérvadó körökben a felfogás a nemzetiségi kérdéstről, mint ma. (*Halljuk! Halljuk!*)

Barta Ödön: Most is másnak kellene lenni! (*Mozgás.*)

Lindner Gusztáv: Milyen államférfiúi bölcsesség és céltudatos mérsékletesség, milyen megnyugtató és engesztelő szellem szól hozzánk a képviselőház 1861. évi feliratából! „A múlt idők szomorú eseményei káros félreértéseket idéztek elő közöttünk és nem magyar nemzetiségű polgártársaink között. Ezen polgártársainknak nemzetiségük érdekében is követeléseik vannak, miket ingorálnunk nem lehet, de nem is akarunk. El vagyunk határozva mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak, s teszünk mit az ország szétdarabolása és önállóságának feláldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségű polgárai érdekében s érzelemben

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, II. 144–149., 157–158., 162–163. l.

összeforranak. Óhajtjuk törvényeink azon rendeleteit, mik e részben akadályul szolgálhatnak, közös érdekeink szerint méltányosság alapján módosítani.” ...

Barta Ödön: Sokkal több történt. (*Mozgás a baloldalon.*)

Lindner Gusztáv: Más helyen: „Az uralkodásnak végcélja nem lehet a hatalom nagysága; a hatalom csak eszköz, a végcél a népek boldogítása. Igyekezni fogunk – így szól az 1866. február 24-én kelt válaszfelirat –, hogy teljesíthessük, amit a haza közjáva kíván és polgári kötelességünk parancsol. Működésünkben az alkotmány alapelveiből kiindulva, irányadónak fogjuk mindenkor tekinteni az igazságot és méltányosságot a hon polgárainak minden osztálya iránt vallás- és nyelvkülönbség nélkül... Tekintetbe veendjük különösen azt is, mit már az 1861-i alázatos feliratunkban kimondottunk: hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet igényel, és nem lehet azt a múlt időknek és régibb törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk feledni, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosai szintűgy Magyarország polgárai, és mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, amit e részben az ő érdekei és a haza köz-érdeke megkíván, törvény által biztosítani. Mi a különböző nemzetiségek érdekeire vonatkozó törvények alkotásában is az igazság és testvériség elveit követendjük.”

A nemzetiségi kérdés ésszerű megoldásának kiváló fontosságát báró Eötvös József 1865-ben is már erősen hangsúlyozta a nemzetiségi kérdéstről írt kiváló értekezésének e szavaiban: „Nincs ország, melynek helyzetére a nemzetiségi kérdés elhatározóbb és általánosabb befolyást gyakorolna, mint hazánk.”

Azok a szép ígéretek, amelyeket az 1861-i és 1866-i országgyűlés a nem magyar ajkú állampolgároknak tett, voltaképpen csak a horvát testvérek irányában váltottak be az 1868: XXX. tc. megalkotásával.

Barta Ödön: Azóta már mind magyar ajkúak lehetnének! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Lindner Gusztáv: Az 1868: XLIV. tc. címe egyenjogúságot ígért ugyan, de szövege sok jogegyenlőtlenséget nyújt, amelyet a később hozott törvények, kormányrendeletek és a hatóságok gyakorlata még tetemesen fokoztak. (*Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Barta Ödön: Inkább az a baj, hogy az sincs végrehajtva. (*Halljuk! Halljuk!*) ...

Az 1890 évi száz népi program a modern magyar államrendezés mellett foglalt állást.

A mi népprogramunk negyedik pontja értelmében az állam nyelve, mint olyan jogosult... (*Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a középén.*)

Lengyel Zoltán: Gyönyörű elismerés! Köszönjük! (*Nagy zaj.*)

Lindner Gusztáv: ... de a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868: XLIV. tc. és a később létrejött törvények, amennyiben az állam nyelvének az idézett törvénycikk által tulajdonított túlsúlyt nem emelik, a jog és szabadságnak azon legkisebb mértékét tartalmazzák, mely az országnak nem magyar ajkú nemzetiségeit megilleti. (*Nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Pichler Győző: Ez a pózeni törvény! Ez Vilmos császár véleménye! (*Nagy zaj.*) Ott is ezt gondolják! (*Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.*) Ez a német politika! (*Szünni nem akaró zaj a baloldalon.*) Ott nézzék meg, hogy mit csinálnak! (*Folytonos nagy zaj.*) Kidobják a lengyeleket! Itt pedig így beszélnek! (*Folytonos zaj a baloldalon.*) Kidobják a lengyeleket! Itt pedig így beszélnek! (*Folytonos zaj a baloldalon és felkiáltások jobbfelől: Halljuk! Halljuk!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek! (*Zaj.*) ...

Pichler Győző: Jogosult az államnyelv! Menjenek oda, nézzék meg; a lengyeleket sorban pusztítják és gyilkolják! (*Folytonos nagy zaj. Felkiáltások jobbfelől: Halljuk! Halljuk.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek! Ne méltóztassék a szónokot közbeszólásokkal zavarni! (*Helyeslés jobbfelől. Nyugtalanság a szélsőbaloldalon.*)

Pichler Győző: Abszurdum ilyet mondani a magyar képviselőházban! (*Nagy zaj és mozgás a bal- és szélsőbaloldalon. Felkiáltások a jobboldalon: Rendre!*) Menjenek Lengyelországba! Nézzék meg, mit csinálnak Pózenben! (*Zaj!*)

Elnök: Pichler képviselő úr ne beszéljen közbe. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! Egy hang a középén: Mi megszereztük a hazánkat!)*, mert csak a szónokot illeti a szólás joga. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Pichler Győző: Önöket megtúrták, nem maguk szerezték ezt az országot! *(Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Halljuk az elnököt!)*

Leszkay Gyula: Az volt a hiba, hogy befogadták Magyarországra az ilyen népet. *(Nagy zaj és mozgás.)*

Pichler Győző: Ne csináljanak külön törvényeket maguknak! *(Szűnni nem akaró zaj és felkiáltások a jobboldalon: Rendre!)*

Elnök: Pichler képviselő urat közbeszólásaiért rendreutasítom. *(Helyeslés a jobboldalon. Mozdás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Pichler Győző: Bánom is én! Tessék rendreutasítani huszonötször! *(Nagy zaj és mozgás.)* Azt mondja, jogosult az államnyelv. És mi ezt hallgatjuk! *(Nagy zaj.)*

Elnök: Pichler képviselő urat újból rendreutasítom. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Leszkay Gyula: Tanítsák meg, mit szabad itt egy szásznak beszélni! *(Zaj.)*

Széll Kálmán miniszterelnök: Halljuk az elnököt! *(Folytonos zaj.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek! Nem hallom a zajtól, mit beszélnek! *(Zaj.)*

Pichler Győző: Ez tanította Kolozsvárott a közjogot! *(Nagy zaj.)* No szépen tanította! *(Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Rendre!)*

Molnár Jenő: Jó kis közjogot tanított Kolozsvárott! *(Folytonos zaj.)*

Lindner Gusztáv: E házban én nem érezhetem magam hivatva arra, hogy Poroszország kormányát védelmezés alá vegyem a lengyelek dolgában elkövetett intézkedések miatt. Mi itten magyar ügyeket tárgyalunk *(Úgy van! Úgy van!)*, és ennél fogva én nem a lengyel, hanem ezen ügyekkel foglalkozom. *(Helyeslés a középén.)*

Lengyel Zoltán: Úgy kellene elbánni önökkel, mint ahogy, sajnos, a lengyelekkel elbánnak, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Barta Ödön: Csodálatos, hogy a kormánypártot ez nem sérti, pedig a szóló pártonkívüli. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem engedik Bécsből!)* Hiszen ez nem párttag! *(Zaj. Elnök csenget.)*

Lindner Gusztáv: Van-e ezekben valami, a mi államunk érdekeivel vagy állampolgári kötelességeinkkel ellenkezik? Vagy talán az tesz nemzetiségi szűkkeblőségünkről tanuságot, hogy a szász népprogram alapján szászlakta választókerületekben szász választók döntő szavazataival egy magyar gróf, két magyar báró és egy magyar nemes ember választatott meg az utolsó képviselőválasztások alkalmával? *(Nagy zaj és ellenmondások a szélsőbaloldalon.)*

Barta Ödön: Hát ez érdek? Azt, hogy a szászok nem magyarok, maga vallja be! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* Járra az, hogy így beszél!? Megkülönbözteti a szászt a magyartól! *(Nagy zaj.)* Nem fogjuk túrni ezt a hangot itt. *(Zaj. Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha a kormánypárt hallgatja, mi nem fogjuk ezt eltúrni, ez hazaáruló hang. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Nagy zaj! Elnök csenget.)*

Lukáts Gyula: Kár, hogy Schönerert nem választották meg a magyar gróf helyetti *(Nagy zaj.)* Miért nem hívták oda Wolfot? Az kellett volna még! *(Szűnni nem akaró zaj.)*

Lindner Gusztáv: Csalódnak azok, akik azt hiszik, hogy mi egy tetteles és jogi lehetlenségről, Erdélyország rendi alkotmányának helyreállításáról álmodunk *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon. Nincs Erdélyország! Csak álmodjanak tovább!)*, nem kevésbé csalódnak azok is, kik azt hiszik, hogy mi külön politikai célokat akarunk elérni, vagy hogy kifelé gravitálunk. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az igaz is! Úgy is van! Talán csak nem tagadják!)*

Leszkay Gyula: A nagynémetek azonban nem fogadnák be! *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Lengyel Zoltán: Menjenek innen oda vissza, ahonnan származtak! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Lindner Gusztáv: Nem vágyódunk mi oda, és még akkor sem megyünk vissza, ha t. képviselőtársam el is kísérne! (*Helyeslés a szászoknál.*)

Lengyel Zoltán: Azt ugyan elvárhatják! (*Zaj. Elnök csenget.*)

Lininer Gusztáv: Nem vágyódunk mi Ausztria sajátságos és 68 óta még rosszabbra fordult helyzete után, amelyet már Laveleye Emil a „Revue des Deux Mondes” című folyóiratnak 1868 április elsején megjelent füzetében élethűen jellemzett e szavakban: „Ausztria helyzete valóban olyan rendkívüli, és még annyira kötve van a középkor formáihoz, hogy lehetetlen azokra a helyes kifejezést találni” ...

Mi elismerjük az újkori, az alkotmányos, egységes magyar államot. (*Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.*) Elismerjük az államnyelv jogosultságát az 1868: XLIV. tc. által vont korlátok és határok közt. (*Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Barta Ödön: Önöket kellene korlátok közé rakni! Hogy egy állampolgár így merjen beszélni a képviselőházban, az mégis hallatlan! Micsoda kegyeket gyakorolnak! (*Nagy zaj.*)

Lindner Gusztáv: Készségesen elismerjük, hogy a magyar államban a magyar elem történelmi jelentőségénél, értelmiségénél, birtokánál és számánál fogva a vezérszerep vitelére van hivatva. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem vezérszerep!*) E vezérszerep alatt, e hegemonia alatt mi nem értjük a szupremáciát, a feltétlen uralmat. (*Hosszan tartó nagy zaj. Ellenmondás és felkiáltások a ház minden oldalán: Rendre! Hát mit ért alatta? Rendre a szónokot! Ilyent a magyar képviselőházban nem lehet beszélni! Ez tanította a kolozsvári egyetemen a magyar közjogot! Hol van az elnök? Rendre!*)

Elnök (csenget): Az én szavamat nem hallják meg a képviselő urak, ha nem hallgatnak. (*Csenget.*) A képviselő urat rendreutasítom! (*Élénk helyeslés. Folytonos zaj és felkiáltások: Rendre!*) Rendre utasítottam a képviselő urat! (*Folytonos zaj. Csenget.*) Ha az urak mind kiáltanak, sem az én hangom nem hallatszik, sem más. Várják meg csendesen, amit mondok. A kifejezésért a képviselő urat rendre utasítom. (*Hosszan tartó élénk helyeslés és taps a ház minden oldalán.*) ...

Lindner Gusztáv: Féltve féltjük hazánkat, államunkat azon felfogás uralmától, amelynek francia mintát utánzó eszményképe a mindenható nemzeti állam fenntartása. A nemzetiségi kérdés addig jogi kérdés, amíg a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. XLIV. tc. biztos talaján marad. Ha ezt elhagyja, esetleg végzeteljes hatalmi kérdéssé válik (*Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Majd maguktól félünk!*), amelynek elvégre nemcsak a nemzetiségek megsemmisítésével, de szükségképp az önkormányzatnak is elnyomásával kell végződnie...

Beszéde további részében *Lindner* egyhelyütt a szász nemzet Egyeteméről tesz említést, amit közbeszólásában *Széll* miniszterelnök is észrevételez. A beszéd befejező részében az erdélyi szászok pártonkívüliségének szükségszerűségét hangsúlyozza, miután a függetlenségi párttal és a néppárttal elvileg szemben állanak, a kormánypárttól pedig módszerbeli fenntartások választják el az erdélyi szászok közéleti képviselőit.

Lindner Gusztáv: Mi pártonkívüliek, hogy ezen mélyen tisztelt háznak méltó elődjétől emlékezetes időből reánk maradt remek szavaival fejezzem be felszólalásomat: „mi csak a törvény teljesítését kívánjuk, csak azt akarjuk, amit a törvény adta jogaink és az igazság követelnek, mert a nem teljesített törvény holt betű, jogfolytonosság nélkül az alkotmány nem él.”

A költségvetést általánosságban a részletes vita alapjául elfogadjuk. (*Élénk helyeslés és éljenzés a szász képviselők padjain.*)

Ballagi Géza: Tegnap itt e házban, t. ház, egy képviselő úr valóságos fergeteget idézett elő, és méltán rászolgált az elnöki rendreutasításra, amikor a magyar fajnak szupremáciáját kétségbe vonta, és amikor a szász nemzetiséget, mint politikai tényezőt egyenlő színvonalra helyezte az államfenntartó magyarsággal.

Barta Ödön: Nemzetnek is nevezte:

Ballagi Géza: Hát nem ez az első eset t. ház, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvényt félre-

értették, és annak olyan magyarázatot adtak, amely a politikai rációval homlokegyenest ellenkezik. A nemzetiségi törvény a nemzetiségek egyenjogúságát igenis biztosítja, de nem azt érti az egyenjogúság alatt, hogy tehát a nemzetiségek – ezt hangsúlyozom – mint politikai tényezők egyforma jogokat élveznének, hanem igenis érti ez alatt azt, hogy a törvény előtt, tekintet nélkül nemzetiségére, mindenki egyenlő és nemzetisége miatt senki semmiféle joghátrányt nem szenvedhet. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Ez a nemzetiségi egyenjogúság. Az államfenntartás joga és kötelessége azonban, vagyis az igazi politikai szerepnek betöltése – mert ez politikai szerep – mondom, az államfenntartás jogának és kötelességének teljesítése azonban itt ezen a földön természetesen mást nem illethet meg, mint a magyarságot (*Élénk helyeslés*), mert erre csakis a magyar elem van kvalifikálva.

Barta Ödön: A nemzetiség is csak mint magyar élhet!

Ballagi Géza: Hát ezt nem szükséges nagy kegyesen koncedálni, ebben a tekintetben nekünk nincsen szükségünk semmiféle engedelményekre, mert ez a pozitív tényeknek és a történelemnek logikai folyománya. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) A magyar nemzet igenis jogosítva van a teljes szupremáciára – és én semmiféle magyarázatot nem tűnök meg a szupremácia értelmezése tekintetében –, jogosítva van erre először azért, mert egy évezredes múlt áll a háta mögött, ez alatt az ezer év alatt ez a nemzet tartotta fenn ezt az államot, vész és vihar között, ennek a nemzetnek köszönheti ez az állam, hogy létezik, mert ez a nemzet bír abszolút számbeli többséggel, és mert ennek megvan az összes nemzetiségekkel szemben a határozott és predomináns közművelődési fölénye. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Ezeket az elemi igazságokat, igen kérem t. képviselőtársamat, szíveskedjék megszívlelni, szíveskedjék lelkére venni...

Lindner Gusztáv viszontválaszában hangsúlyozza, nem akarja kétségbe vonni a magyar nemzet szupremáciáját és a magyar államegységet.

C

1902 jan. 31

*Papp József kormánytámogató román képviselő beszéde a román nemzetiségi politikáról az 1902. évi költségvetés képviselőházi vitájában*¹

Bevezetésül elmondja, azért hagyta el a bírói pályát, és lépett a politikai küzdőterre, hogy a román népben megerősítse a hazafias érzést, és megmutassa számára a követendő utat. A kormánypárti román képviselő szerint 1848 előtt Magyarországon nem volt faji ellentét, a nemesi kiváltságok összefogták a haza különböző nemzetiségű lakóit. 1848-49 eseményeit mindkét oldalon felejték el, mert a román nép akkor félrevezetés áldozata lett. Történeti adatokkal kívánja bizonyítani, hogy a hazai románok mindenkor hívek voltak a magyar állam iránt, mint az Anjouk alatt és a Rákóczi-szabadságharc idején. A bizalmat helyre lehet és helyre is kell állítani, és ki kell építeni a haza minden nemzetiségét összefogó egységet.

A liberalizmus, a szabadság levegője alkalmas arra, hogy az általam hangsúlyozott célokat elérjük. A jelenlegi kormány liberális eljárása annyira áthatotta a hazában lakó román népet, hogy kezdik belátni, hogy a múltban követett magatartásuk téves volt. (*Halljuk! Halljuk!*) Bátor leszek, t. képviselőház, a románságot ámitó és megmételvező két kérdéssel, a passzivitással és a dákorománizmussal foglalkozni, (*Halljuk! Halljuk!*) mert ez az a fórum, ahol ezeket a kérdéseket meg kell beszélni. (*Helyeslés jobbfelől.*)

A román fajból kikerült intelligenciának egy része a magyar állammal szemben negatív álláspontra helyezkedik, és azokban a kerületekben, ahol a többségre kilátása volna, jelölteket fel nem állít; a román intelligenciának jelentékeny része azonban és maga a román nép a választói nép jogot gyakorolja és nem volt az elmúlt választások alatt ebben az országban egy kerület sem, ahol a választói nép jog a románok által ne gyakoroltatott volna. (*Helyeslés.*) A passzivis-

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, II. 181–184 l.

ták azt mondják, hogy a választókerületek nincsenek arányosan beosztva. Ebben, t. képviselőház, van valami, mert tényleg olyan abnormitások fordulnak elő, amelyek egészen szembeszökők. Húsz kerület van, amely négyezren felüli szavazóval bír; négy kerület ötezen, négy hatezen, kettő hétezen, egy nyolcezen, egy tízezen felülivel és egy kerület – Budapest székesfőváros hetedik kerülete – tizenegyzren felüli szavazóval bír. Azután itt van az az abnormitás, hogy a szorosán vett Magyarországon tizenegy kerület van olyan, amely ezren aluli szavazóval bír; ezek közül a legkisebb a görgői, 582 szavazattal; Erdélyben ezzel szemben 38 olyan kerület van, amelynek szavazólétszáma 1000-en alul van. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: De nagyobb a census! Mozgás. Elnök csenget.)* És különösen vannak olyan kerületek, amelyeknek kis szavazólétszáma nagyon szembeszökő. Ott van pl. Bereczk 151, Erzsébetváros 231, Szék 208, Abrudbánya 265, *(Mozgás és zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*, Oláhfalu 268, Vízakna 337 és Szamosújvár 360 szavazattal. Most állítsuk ezekkel szembe Budapest VIII. kerületét 8169 szavazattal, és a VII. kerületét 11 552 szavazattal. Vannak aztán még egyéb abnormitások is a városi kerületekben. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Brassó városának II. kerülete 932 szavazóval küld ide egy képviselőt. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Nagy-Szeben városa 1583 szavazóval küld két képviselőt, Marosvásárhelyt pedig 1102 a választók száma és szintén 2 képviselőt választ.

Látjuk ezzel szemben, t. ház, hogy p.o. Szeged városnak II. kerülete 4426 szavazóval egy képviselőt küld ide, avagy Hódmezővásárhely 4809 szavazóval szintén egy képviselőt választ; Fülöpszállás 4855 szavazóval egy képviselőt küld a parlamentbe. Ezek olyan abnormitások és aránytalanságok, t. ház, amelyeket, azt hiszem, nem szükséges tovább fejtegetni.

De az a feltevés, hogy a román népelem talán nagyobb számmal fogna ezen állapotok megszűntével ide képviselőket küldeni, nem áll, mert ha a szavazók numerus-száma mellett az intellektuális és vagyoni viszonyokat vesszük figyelembe, és ezek gondos figyelembevételével fogjuk újonnan szervezni a kerületeket, akkor nem lesznek ugyanilyen abnormitások, de azért a százalékos arányszám nem fog megnőni a románok tekintetében, és azok nem fognak több képviselőt küldhetni ide, mint ma.

Panaszkodnak továbbá a passzivisták a választások tisztasága miatt is. A választások tisztaságát most már törvényes intézkedések védik...

Hivatkozik a kúriai bíráskodásra, a bírói kar pártatlanságára, majd gr. Apponyi Albert, a képviselőház elnökének a pozsonyi közművelődési egyesület ülésén mondott szavait idézi, mely szerint minden állást és elismerést elnyerhet az ország bármely ajkú lakosa „ha magába felveszi az egységes nemzeti célok kultuszát”.

... Itt van a cél, az irány, melyet a képviselőház igen t. elnöke megmutatott. Másképp ebben az országban nem is boldogulhat senki sem. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon)* A tisztelt passzivisták azt képzelik, hogy úgy fogjuk egymást megérteni, hogyha egymással nem érintkezünk. *(Tetszés jobbfelől.)* Hiszen jöjjenek be a magyar közéletbe, mondják el sérelmeiket, panaszaikat, és akkor vagy kapacitálva lesznek, vagy pedig meg fogja érteni az ország azt, hogy mit akarnak. Ez a helyes út és mód, nem pedig hamu alatt tartani a tüzet, és várni a kedvező alkalmat, míg a láng kitörhet. *(Helyeslés a jobboldalon)...*

Beszéde további részében az ún. dákoromanizmussal foglalkozik. Kijelenti, hogy – a történelmi fejlődés során – a magyar nemzet mindig védőbástyáját képezte a Duna völgyében élő románságnak, amelynek tehát érdeke az erős magyar állam fennállása.

... Azáltal, hogy az ezen hazában lakó románság a magyar nemzetnek igaz és tántoríthatatlan barátja és tagja, szolgálatot tesz a magyar hazának, szolgálatot tesz dicsőségesen uralkodó királyunknak és házának, szolgálatot tesz az európai békének, de szolgálja vele egyúttal az Alduna völgyében levő románság egzisztenciáját is. *(Általános helyeslés.)* Azokkal a románokkal szemben, akik a hazának nagy érdekei ellen vétének, kik arra törekednek, hogy ezt az országot szétdarabolják, azokkal szemben igazolt a legdrágóbb szigor is. *(Élénk helyeslés és taps.)* A haza nagyságát, egységét meg kell védeni. *(Élénk tetszés.)*

Széll Kálmán miniszterelnök: Igaz, helyes!

Papp József: De azokkal a románokkal szemben, akik ennek a nemzetnek hű fiai, akik a magyar nemzet elválaszthatatlan tagjainak érzik magukat, szűnjön meg minden bizalmatlanság. (*Helyeslés a jobboldalon.*) A bizalom és szeretet összetartó vonzóerővel bír, a gyűlölet elválaszt. Én a bizalmat és a szeretetet kérem a hazafias román intelligencia számára. (*Helyeslés a jobboldalon.*)...

D

1902 febr. 3

Veselovský Ferenc szlovák nemzetiségi képviselő beszéde a szlovák nyelv használatáról és a szlovákok politikai követeléseiről az 1902. évi költségvetés képviselőházi vitájában¹

T. képviselőház! Kellemes kötelességet teljesítek, midőn Magyarország törvényhozásának népképviselői házában először szólhatok...

Képviselői bemutatkozó beszéde bevezetésében Veselovský kijelenti: kötelességének érzi, hogy köszönetet mondjon az uralkodónak és a kormánynak, hogy tiszta és szabad választás útján a képviselőház tagjai sorába léphetett.

... Eddig a Felföldön szabad, tiszta választásokról szó sem lehetett. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon. Élénk ellenmondás jobbfelől.*)

Elnök: T. képviselőház! Én nem szeretem a szónokot félbeszakítani, de most mégis kénytelen vagyok megjegyezni, hogy a választások szabadságának és tisztaságának megőrzése nem valami különleges királyi rendeletnek, ténynek kegynek vagy kedvezésnek kifolyása, (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps balfelől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Éljen az elnök!*) hanem egyszerűen minden egyéni akaraton, legyen az a legmagasabb is, felülálló törvényes kötelesség. (*Általános, élénk helyeslés.*) Kérek csendet! Méltóztassék a szónokot meghallgatni.

Veszélovszky Ferenc: Ezt csak azzal indokolom, hogy a Felföldön mindig a legnagyobb terrorizmus és erőszakoskodás folyt a népek ellen, amelyeknek népképviselőt túrni nem akarták. Mi hisszük és reméljük, hogy a Felföldön is mindig szabadabb és tisztább választások lesznek, de ajánlom az igen t. kormánynak és különösen a kormányelnöknek figyelmébe azon törvénytelen, égbekiáltó üldözéseket, amelyek most a választások után folynak.

Rakovszky István: Úgy van! Az igaz! (*Derültség jobbfelől.*)

Buzáth Ferenc: Tessék bemutatni! (*Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselő urak!

Veszélovszky Ferenc: Mi a felirati vitában részt nem vettünk, t. ház, szerény számunk miatt. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Kik azok „mi”? Hányan vannak? Zaj.*)

Elnök: Ne tessék a szónokot félbeszakítani! (*Halljuk! Halljuk!*)

Veszélovszky Ferenc: Magyar országgyűlési képviselők: négy tót és egy szerb. (*Folytonos zaj és közbekiáltások a néppárton és a szélsőbaloldalon.*)

Elnök: Kérem, ne méltóztassék a szónokot előadásában zavarni. Éppen az ilyen eltűnő kisebbséggel szemben a méltányosság követelményei kétszeresen szem előtt tartandók. (*Általános helyeslés és tetszés.*)

Veszélovszky Ferenc: A felhatalmazási törvényjavaslatnál, az indemnity ügyében sem szólaltunk fel, mert szerénységünkben nem akartunk kilépni. Jelenleg azonban, midőn a költségvetés tárgyalása folyik, ezt az alkalmat találtuk legjobbnak arra nézve, hogy elveinket és állásfoglalásunkat a t. ház elé terjesszük.

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, II. 219–223. l.

Politikai főelvünknek és tevékenységünk főirányának azon elvet választottuk, amely e régi latin közmondásban nyer kifejezést: „Salus reipublicae suprema lex esto”. Ezen elvből kiindulva, mi hazánk egységének, oszthatatlanságának és függetlenségének hívei vagyunk. (*Tetszés a szélsőbaloldalon.*) Minthogy az „egység” és „oszthatatlanság” kifejezések magyarázatra nem szorulnak, én ez alkalommal csak a függetlenség kifejezésnek általunk értelmezett magyarázatát fogom érinteni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Köztudomású dolog, hogy hazánk bizonyos állami önállósággal és függetlenséggel jelenleg is bír, (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), amint hogy az is ismeretes, hogy hazánk a tökéletes és teljes önállóságról és függetlenségről sohasem mondott le. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Az 1867 : XII. tc.-ben foglalt intézkedések csakis az együttes védelemre és az együttes védelem eszközéül szolgáló külügyi képviselő miképp kezelésére vonatkoznak. Mihelyt mi a már kivívott, a már élvezett önállóságból és függetlenségből mit sem veszíthetünk, mit sem kockáztathatunk, másrészt, mihelyt a tökéletes és teljes függetlenséghez előkészítve, berendezve leszünk, és mihelyt a tökéletes és teljes függetlenséggel kapcsolatos jelentékeny terheket is elviselni képesek leszünk, azonnal beáll kötelességünk a tökéletes és teljes függetlenséget követelni, kivívni. Amíg azonban ebben a meggyőződésben szükölködünk, amennyiben és ameddig önállóságunkból, jelenlegi önállóságunkból, bármit is veszíthetünk, avagy kockáztathatunk; másrészt, amíg a tökéletes és teljes önállósághoz és függetlenséghez berendezve, előkészítve alig vagyunk és valószínűleg a terheket sem bírjuk még el, addig az 1867: XII. tc. alapján kell megmaradnunk. Midőn tehát elvben a függetlenségnek, a tökéletes és teljes függetlenségnek vagyunk hívei, mégis a viszonyokkal számot vetve, ez idő szerint a Deák Ferenc által alkotott alapon állunk.

Belpolitikánk tekintetében kijelentem, hogy mi az egységes politikai magyar nemzet elvét magunkénak valljuk (*Általános tetszés.*) úgy, amint az 1868 : XLIV. tc.-ben kifejezve van, hogy ti. hazánk összes lakossága az egységes politikai magyar nemzetet képezi. (*Úgy van! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*)

Hazánk geográfiai, közművelődési, közgazdasági viszonyait tekintetbe véve, önként következik, hogy a teljes jogegyenlőség, szabadság és testvériség elveinek fenntartása mellett a magyarságot az elsőség, a vezérszerep, a túlsúly megilleti, (*Általános helyeslés.*), és pedig azért, mert centrális fekvése mellett számszerűleg közművelődésileg és közgazdaságilag is a legerősebb.

Lengyel Zoltán: Hát a történelmi múlt? (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Nagy zaj. Elnök csenget.*)

Beöthy Ákos: Egészen jól beszél!

Veszelszky Ferenc: A történelmi múlt is. A magyarság ezen szerepéből kiindulva, de a célszerűség okaiból és a törvény rendelkezéseiből is az következik, hogy a magyar törvényhozásnak, hogy a magyar központi kormánynak és a legfelsőbb bírósági és közigazgatási dikasztériumoknak a nyelve kizárólag a magyar legyen. (*Nagy zaj. Elnök csenget.*)

Ami más országokban a legelkeseredettebb harcok tárgyát képezi, ami más országokban az állam létét is kérdésessé teszi, azt Magyarhonban a magyarság javára eldöntöttek vehetjük. (*Általános helyeslés.*)

A nem magyar ajkú magyarországi népeknek fenntartása, művelődése, és fejlődése céljából követeljük azt, hogy azon népek nyelve az általuk tömegekben lakott vidékeken, az iskolában, és pedig a nép-, az alsó-, a közép- és felsőiskolában egészen az egyetemig... (*Nagy zaj és ellenmondások a ház minden oldalán.*)... a községekben, a városokban, a megyékben, különféle hivatalokban, az egyházakban, a bíróságnál és a törvényhatóságoknál használtassék. Mi ezen jogokat a nem magyar ajkúak természeti, isteni és törvényes jogánál fogva követeljük. (*Ellenmondás és nagy zaj a szélsőbaloldalon. Elnök ismételt csenget.*) Követeljük ezen jogokat, ezen nyelvek használatát az 1868 : XLIV. tc., a nemzetiségi törvény alapján.

Rákosi Viktor: Majd revideáljuk a törvényt! A legszerencsétlenebb törvény!

Beöthy Ákos: Fennáll!

Krasznay Ferenc: Egy kis bismarcki politikát!

Veszelovszky Ferenc: A nemzetiségi törvénynek jóindulatú, célszerű, barátságos fogantatása hazánkban igen sok bajnak elejét vette volna. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az csinálta a bajt!)*

Nyelv nélkül népek nem léteztek, nem képzelhetők, nem is fognak létezni. *(Nagy zaj. Egy hang a szélsőbaloldalon: A magyar nyelv nagyon szép nyelv! Elnök csenget.)*

Nyelvről népek le nem mondhatnak, azzal fel nem hagyhatnak, a jelenkorban pedig népeket nyelvüktől megfosztani, más nyelvüekké átváltoztatni képzelhetetlen...

Beszéde további részében követeli a virilizmus eltörlését, az általános, községenkinti és titkos választójogot, az ingyenes oktatást, a katolikus egyházi autonómiát, az egyházpolitikai törvények revízióját. Javasolja a kötött birtokok feloldását és paraszti kézre juttatását, a katonai szolgálat időtartamának két évre csökkentését, a közigazgatási reform mielőbbi végrehajtását.

E

1902 febr. 6

Rabár Endre beszéde a kormány nemzetiségi politikájáról és a rutén akcióról az 1902. évi költségvetés képviselőházi vitájában¹

... Méltóztassék most már megengedni, hogy áttérjek tulajdonképpen tárgyamra, és foglalkozzam röviden a nemzetiségi kérdéssel. *(Halljuk! Halljuk!)* Én azt találom, hogy az egész kontinensen sehol nincsen a nemzetiségeknek jobb helyzetük, mint Magyarországon. *(Általános helyeslés.)* Ha az 1868 : XLIV. tc. a maga szerencsétlenségében nem állana fenn, én azt hiszem, hogy Magyarországon a nemzetiségek nem is tudnának okot találni a panaszra. Ez az egy, amivel elő szoktak állani, mindig arra a törvényre hivatkoznak, hogy nincsen végrehajtva. Megvallom őszintén, én is úgy tekintem, hogy ez a törvény, mint Haydin képviselőtársam tegnap mondta, idealizmuson és nem realitáson alapszik. Aminthogy a társadalmi szokások között is találkozunk gyakran azzal, hogy udvariassági tényt gyakorol a magyar vele született szokásainál, lovagiasságánál fogva, épp úgy igen gyakran találkozunk az ő részéről majdnem könnyelműnek nevezhető olyan udvariassággal is, melyet a másoknak hasonló udvariassággal, hasonló lovagias érzelmekkel elfogadni nem is szabad. Úgy találom, hogy a nemzetiségi törvényt nem is szükséges végrehajtani, hiszen a nemzetiségektől ebben az országban senki sem követel semmiféle olyan joglemondást, amelyet ők fájlalhatnának...

Az igazságszolgáltatás terén még senki sem szenvedett hátrányt amiatt, mert nem tudott magyarul. A közigazgatás terén elismeri a nemzetiségi panaszok jogosultságát, mert ott előfordultak visszaélések. Az utóbbi időben – szerinte – a helyzet ezen a téren sokat javult.

... A magam részéről a t. kormányelnök úrnak nemzetiségi politikáját egyedül helyesnek célszerűnek és hasznosnak ismerem el. *(Helyeslés jobbfelől.)* Az erőszak politikáját ebben a kérdésben én helyesnek el nem ismerem, mert az erőszakos politika ezen a téren vonhat ugyan maga után bizonyos zsibbadást, ami célra vezet azonban az, hogy a nemzetiségek itt magukat csakugyan valóságos jogállamban érezzék, ahol mindenki megkapja a maga igazságát. Viszont kell igenis ott, ahol szükség forog fenn, bizonyos erély, a magyar állam hatalmának éreztetése, és ez nem is fog ma hiányzani, ha arra szükség lesz. Meg vagyok győződve, hogy a t. miniszterelnök úr ennek is meg fogja találni mindig a helyes módját. *(Helyeslés.)*

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, 11. 289–292. l.

Fontos körülmény az, hogy ma e házban a nemzetiségieknek több képviselője van. Azt tartom, sokkal helyesebb, ha ezek a képviselők mindazokat a panaszokat itt, az illetékes helyen terjesztik elő, mintha a nemzetiségek külföldre, a helyzetnek sokszor elferdítésével, mennek panaszra. S amint láttuk, itt az a hang, amely az ő részükről idáig megnyilatkozott, sokkal jobban hangzott, mint ahogy azt tulajdonképpen előre vártuk, mert mindenki azt hitte, hogy most majd a szászok, tótok, románok mind tele lesznek panasszal és nagy követelésekkel..

A nemzetiségi képviselők bemutatkozása kellemes csalódást jelentett, s kívánatos lenne, ha az egész nemzetiségi közvélemény hasonló felfogást tanúsítana. Ott azonban mást tapasztal. Papp József kormánytámogató román képviselő nevét például gyászkeretben közölte a román nemzetiségi sajtó („Josef Popu deputatu”), közölve, hogy részéről erkölcsi halottnak tekinthető.

Áttérek e kérdés keretében egy speciális ügyre, az ún. rutén-ügyre, amellyel foglalkozni kívánok. (*Halljuk! Halljuk! a jobb- és baloldalon.*)

A közéletben gyakran találkozunk azzal a téves nézettel, hogy Magyarország nemzetiségei között a rutének is nemzetiséget képeznek. A magam részéről, értve a munkácsi és eperjesi egyházmegyéhez tartozó görög katolikusokat, egyszerűen visszautasítom ezt. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ezek nemzetiséget sosem képeztek, ma sem képeznek, és nem is kívánnak olyant képezni. Ezek a görög katolikusok majdnem egy milliót haladnak meg; a két egyházmegyében 300 000-en felül tisztán magyarok, akiknek nagyon csekély percentje az, amely elmagyarosodott, a többi született fajmagyar. Ezeket először is ruténeknek nevezni, azt hiszem, nem lehet. (*Helyeslés.*) De kikből állnak még ezek a görög katolikusok? Állnak azon szláv utódokból, akiket a magyarok a honfoglalás idején itt találtak. Ezek az utódok szintén nem nevezhetők ruténeknek. És állnak azon ivadékokból, akiknek őseit a vándorútjuk alkalmával magukba felszívták, és akik Magyarországon már mint honfoglalók jelentek meg. Ezeknek az utódai sem rutének.

Tehát, kik azok a rutének tulajdonképp? Nem mások, mint ivadékaik azoknak, akiket Koriatovics herceg főleg Máramaros megyében telepített le. Ezen letelepítettek utódai címén a két egyházmegye hívőit egyszerűen ruténeknek elnevezni, azt hiszem, joggal nem lehet. Én csak örömmel tudom üdvözölni a földművelésügyi miniszter úr intézkedését, hogy a maga költségvetésében is ma már azt az akciót többé nem rutén akciónak, hanem hegyvidéki, vagy felvidéki akciónak nevezi. (*Helyeslés a jobb- és baloldalon.*)..

Történeti áttekintést ad és kifejti, hogy a ruszinok mindig a magyarok mellett állottak, és számtalanszor adták bizonyosságát hazafiasságuknak. Említi, hogy 1896-ban, a millennium idején, a munkácsi püspök és papjai vezetésével a ruszin értelmiség elzarándokolt a szent koronához és hálaadó istentiszteleten vett részt.

... Mikor 1896-ban a millennium alkalmával Munkácson annak a felállított emlékmű talapzatát tették le, az ország különböző részeiből odasereglett sok magyar, s akkor látta, hogy ez a nép a teljes pusztulás szélén áll, és hogy annak csak szegénysége nagyobb kristálytisza hazafiságánál. (*Éljenezés.*) Akkor érlelődött meg az eszme, hogy ezt a népet a magyarság érdekében bűn lenne elpusztulni engedni. (*Úgy van! a néppárton.*) Itt a képviselőházban, ha jól emlékszem, Baross Károly és Rubinek igen t. képviselőtársaim beszédeikben odavetették, de a főrendiházban gróf Esterházy János interpellációjában is úgy láttam odaállítva a kérdést, mintha e nép pusztulásának egyedüli oka a bevándorlás volna. Ez az igazságnak tökéletesen nem felel meg. Én nem akarom védelmembe venni azt a zsidóságot...

Buzáth Ferenc: No akkor nem jól ismeri a Felvidéket.

Rabár Endre: Jobban ismerem, mint Buzáth képviselő úr, legyen meggyőződve. Be is tudom bizonyítani, hogy ez így magában véve igazságtalan állítás. Méltóztassék figyelembe venni, hogy az az anyagi romlás már a bevándorlás előtt, a birtokrendezésnél kezdődött. A birtokrendezésnél ugyanis ez a nép részint tudatlansága, részint az egyes földtulajdonosok kiküldötteinek túlbuzgósága miatt határozottan megrövidült. Addig, amíg szabad volt annak a népnek kincstári földeken is legeltetni, és a maga területei sem voltak még teljesen tönkretéve,

addig, amíg ott a baromtenyésztés virágzott, addig nem volt az a vidék még annyira a szegénység tanyája. Én tehát nem mondom, hogy az a bevándorlás szintén nem volt ennek a népnek romlására, de azt mondom – és ezt bizonyítani vagyok képes éppen az általam felhozottakkal –, hogy ez nem az egyedüli ok.

Köszönetet mond a kormánynak a hegyvidéki akcióért, és rámutat a további teendőkre.

Hát, igen t. ház, hogy csak a magam kerületét említsem meg, ebben a kerületben a kincstárnak erdőbirtokai meghaladják a 200 000 holdat. Amint említettem, a birtokrendezés folytán olyan a helyzet, hogy az egyes községek nevén álló és tulajdonát képező ingatlanok teljesen kopárak, hasznavehetetlenek. Már most én ennek a népcsoportnak sem alamizsnát, sem ajándékot nem kérek, és így az államháztartástól megerőltetést sem kívánok, hanem azt vagyok bátor ajánlani, határozza el magát a kormány arra, hogy ezen kopár területeket megfelelő ráfizetés mellett hasonló területű, elfogadható és használható területeivel cserélje ki. 25–30 esztendő leforgása alatt az a nép készégesen, pontosan, becsületesen meg fogja fizetni azt a differenciát, ami az értékben előáll, viszont az állam a maga hathatósabb eszközeivel képes lesz ama hasznavehetetlen és kopár területeket hasznavehető erdőterületekké átalakítani. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Pénzügyi szempontból szintén fontos ez a körülmény. Mert míg ma az a 200 000 hold terület az ottani nagy szegénység közepette az államkincstár részére úgysem képez oly nagy értéket, mert hiszen nincsen sem munkása, sem a népnek igavonó ereje, addig, ha ez a nép anyagilag fellendül és virágzani fog, ha mindjárt csak a terület fele marad is meg az államkincstár tulajdonában, ez is fog oly értéket képviselni, mint ma az a 200 000 hold, amely fölött ma csak a sasok röpködnek és gyönyörködnek benne, a nép azonban kénytelen vándorbotot venni, és Amerikába menni.

Az északkeleti megyék görög katolikus papsága kongrua-kiegészítést igénylő társadalmi akcióját támogatja. Annál is inkább, hiszen – a papok [é. a gör. kat. alsópapság] politikai viselkedésétől függően ezt a segély a kormányzat bármikor visszavonhatja. – A költségvetést elfogadja.

F

1902 febr. 6

Hódossy Imre beszéde a szlovák nemzeti követelésekről az 1902. évi költségvetés képviselőházi vitájában¹

T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* ... A nemzetiségi kérdés a magyar államnak egyik életbevágó legfontosabb kérdését képezi, amely úgy a törvényhozásnak, valamint a kormánynak is állandó és éber figyelmét kell, hogy igénybe vegye.

Engem arra, hogy ezen kérdéshez ma felszólaljak, az indított, hogy a napokban a háznak egyik tagja itt bizonyos követelésekkel lépett fel a tót nemzetiség nevében, és azt mondotta, hogy ő ezen követeléseket a nemzetiségi törvényre alapítja. Készítet engem a felszólalásra főleg az, hogy rámutassak ama követeléseknek valódi mivoltára, rámutassak aztán a nemzetiségi törvénynek szövegére, tartalmára, valódi értelmére, és kimutassam, hogy azon követelések nemcsak hogy nem alapulnak a nemzetiségi törvényen, hanem azzal homlokegyenest ellenkeznek *(Úgy van! jobbfelől.)*, és hogy az, aki ezen követeléseket felállítja, nem eme törvénynek végrehajtását kívánja, hanem a nemzetiségi törvénynek felforgatását *(Úgy van! jobbfelől.)*, vagy legalább, mondjuk revízióját, de mindenesetre annak lényeges megváltoztatását követeli,

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, II. 300–304. l.

mégpedig homlokegyenest ellenkező irányban, mint ami annak a törvénynek célzata és igaz szelleme. (*Halljuk! Halljuk!*)...

Röviden ismerteti az északi megyék földbirtokos-dzsenti rétegének szemszögéből – a szlovákok „történeti fejlődését”. Szerinte a huszita háborúk, a Rákóczi-szabadságharc és a pestis következtében kipusztult magyarság helyére telepedtek be. A szlovák népek – a felszólaló szerint – nincs értelmisége, mert a felső-magyarországi megyék értelmisége teljesen magyar, a városi polgárság pedig német ajkú. A szlovákoknak nincs történelmi múltjuk vagy hagyományuk, s nemzeti öntudatuk sem volt mindaddig, míg Kollár „fel nem találta a tót nemzetet”. A Kollár-féle pánszlávizmust a bécsi udvar a magyarok ellen igyekezett kihasználni. A horvátoknál ez sikerrel járt, de a szlovákok felé nem, az 1848. évi Hurbán féle mozgalom is csak visszatezésre talált a nép körében. Felszólaló ezután – figyelmen kívül hagyva az 1848. évi lipótszentmiklósi szlovák nemzeti programot – kijelenti, hogy az első szlovák politikai programot 1861-ben szerkesztették.

... Ez volt az első program, amelyet tót nemzeti programnak neveztek azok az agitátorok, akik a Bach-korszak után kezdtek a 60–61-es érában működni. A felvidéki tótság körében Schmerling alatt ezek az agitátorok nagy ösztönzést és bátorítást nyertek az osztrák befolyástól (*Halljuk! Halljuk!*), és mert Schmerlingnek az volt a célzata, hogy ő itt az ország lakossága között az egyetértést megbontsa, azt az ideát kapták fel, hogy Magyarországból valami tót Bánság félét hasítsanak ki teljesen tót szervezettel, tót alapon. Ez a tót Bánság, a amelyet ők valami okolijének – ha jól emlékszem – neveztek el, lett volna arra hivatva, hogy Felső Magyarországból a Reichsratba küldje a maga képviselőit. Ezeknek, az agitátorok által így tervezett kiméráknak azonban csakhamar vége szakadt az 1867. évi kiegyezéssel. Megbukott Schmerling, megbuktak ezek az ideák, és csakhamar ezen kiegyezés után jött létre az 1868: XLIV. t. cikk a nemzetiségek egyenjogúsítása tárgyában. Ez az a törvény, amelyről Veszelszky képviselő úr azt mondta, hogy követeléseit arra alapítja...

Ismerteti Veszelszky követeléseit, majd a nemzetiségi törvényt jellemzi, s pontról pontra igyekszik kimutatni, hogy a szlovák követelések ellentétben állanak a törvénnyel.

... Már most, ezen törvényre hivatkozva Veszelszky képviselő úr elsősorban az iskolában éspedig a nép-, az alsó, a közép- és felső iskolában, egészen az egyetemig, a tót nyelvnek használatát követeli.

Nézzük meg ennek a törvénynek az iskolákra vonatkozó intézkedését. (*Halljuk! Halljuk!*) A 17. § így hangzik: „Az állam, illetőleg a kormány által már állított vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatásügyi miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közmívelődés és közjólét szempontjából, az államnak is legfőbb célja lévén, köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”

Hát, t. ház, látni méltóztatik már ebből is, hogy Veszelszky képviselő úr a maga követelésével, messze túlmegy azon, amit a betűje is ennek a törvénynek megenged. (*Igaz! Úgy van!*) Ez a törvény a magasabb akadémiai képzést kezdetétől kezdve – magyarnak követeli, és hogy az más nyelven történjék, azt egyenesen és világosan kizárja. (*Úgy van! jobbfelől.*) És mégis, ennek a törvénynek az alapján és ennek végrehajtására követeli a képviselő úr, hogy ne csak a nép-, az alsó és a közép-, de a felsőbb iskolákban is, egészen az egyetemig a tót nyelv használtassék. Végrehajtása volna ez, t. ház, ennek a törvénynek? Nem! Ez ennek megváltoztatása, vagy ha tetszik, revíziója volna; de nem abban a szellemben, amelyben az a törvény alkottatott, és amelynek ez a fejezet kifejezést ad. (*Igaz! Úgy van!*) Az igaz, hogy ugyanazon szakaszban el van mondva, hogy a középiskolákban gondoskodják arról a kormány, hogy az illető vidék minden népessége a maga nyelvén is képezhesse magát. Ennek megfelelően a törvény megalkotása után egy ideig a felső vidéken három gimnázium tényleg működött és fennállott: de rövid idő alatt nyilvánvalóvá lett, hogy ez a három tanintézet az ugyanakkor Túrócszentmártonban működött valami egyesülettel, melyet Maticának neveznek, nem egyéb, mint a

pánszláv üzemek megannyi fészke (*Igaz! Úgy van!*), amely a magyar állam integritását veszélyezteti, amely valóságos szövetkezés a magyar állam érdeke ellen. (*Úgy van! Úgy van!*) Nemhogy a nemzeti egységet tanították volna, hanem azt tanították, hogy ők egy egészen más nemzet és az a magyarság az ő nyakukon ül (*Igaz! Úgy van!*); sohasem azt tanították, nem azt hirdették, hogy ez a magyarság megosztotta velük mindig a hazát, amelyet szerzett, megosztotta velük a szabadságot, amelyért ők oly sokszor vért ontottak (*Igaz! Úgy van!*), sohasem ezt mondták, hanem ellenkezőleg, azt hirdették: a magyar a nyakadon ül! (*Igaz! Úgy van!*)

Mikor ezt észrevették, megindult a mozgalom e tanintézetek és a Matica megszüntetésére. Nem csekély fáradságába került ez a hazafiaknak. Grünwald Béla éveken keresztül fáradozott azon, hogy meggyőzze a kormányt, hogy bármit mondjon a törvény, annak nem lehet az értelme, hogy mi ily pánszláv fészkeket tűrjünk ott, amelyek a magyar állam integritását veszélyeztetik (*Igaz! Úgy van!*), míg végre nagynehezen a kormány ismételt vizsgálatok elrendelése után meggyőződött, hogy ezeknek a tanintézeteknek fennállása a magyar állam egységével és a nemzetiségi törvény bevezetésében felhozott összes motívumokkal és célatokkal homlok-egyenest ellenkezik, és a három tanintézetet bezárta, a Maticát megszüntette. (*Általános helyeslés.*)

És Veszeloyszky képviselő úr most azt kívánná, hogy mi ismét életbe léptessük. (*Mozgás.*) Veszeloyszky képviselő úr azt akarná, hogy a magyar állam a maga költségén neveljen ott ellenségeket (*Igaz! Úgy van!*), akik a magyar nyelvet nem is tudnák, és azután a magyar nemzettel még csekélyebb szolidaritásban volnának. Azt akarná, hogy mi neveljünk egy tót intelligenciát, amely ma nincs. Azt hiszem, hogy ez az ő részéről legalábbis nem méltányos kívánság. (*Igaz! Úgy van!*) Mi pedig azt fogjuk elsősorban mérlegelni, hogy az ily követelések teljesítése megegyeztethető-e a nemzetiségi törvény igaz szellemével, megegyeztethető-e a magyar állam egységének és biztonságának érdekével. (*Általános, élénk helyeslés.*)

De a t. képviselő úr továbbmegy, és azt mondja, hogy követeli az ő nyelvük használatát a bíróságnál is kivétel nélkül. Megjegyzem, hogy a Felvidéken az egyes községekben a községi bíróságok mindenütt az illető község nyelvén folyik (*Igaz! Úgy van!*), a többi bíróság a király által kinevezett bíróság, a kormány által kinevezett bíróság. Ezekre nézve pedig a törvénynek, azt hiszem, 13. §-a azt mondja, hogy az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar. Honnan meríti a t. képviselő úr ebből a törvényből, annak a kívánságnak jogosultságát, hogy a Felvidéken az összes bíróságoknál, amelyek pedig az államkormány által kinevezett bíróságok, a tót nyelv legyen a hivatalos nyelv? Hiszen ez megint nyilvánvalóan ellenkezik a törvény világos szavával. (*Igaz! Úgy van!*) Látjuk, hogy itt sem a törvény végrehajtását, de revízióját, megváltoztatását kívánja egészen más irányban és célzattal, mint aminőt ez a törvény maga elé tűzött. (*Igaz! Úgy van!*)

A t. képviselő úr továbbá azt kívánja, hogy a különféle hivatalokban is tót legyen a nyelv. Hivatalokról szólva, semmi különböztetést nem tesz; tehát ő ez alatt, miután a törvényhatósági hivatalokról külön beszél, érti a pénzügyi hatóságokat, a postahivatalokat, szóval az összes állami hivatalokat is, és ezeknél is kívánja, hogy a hivatalos nyelv a tót legyen. Márpedig erre nézve a törvénynek 1. §-a világosan mondja, hogy a nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyűlés stb. és az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágában a magyar. Tehát az országos kormány által kinevezett összes hivataloknál a hivatalos nyelv ezen törvénynél fogva kizárólag a magyar, és ha Veszeloyszky képviselő úr az összes hivataloknál, tehát a pénzügyi hatóságoknál és postahivataloknál is a tót nyelv alkalmazását kívánja, itt ismét azon törvénybe ütközik, melynek ő végrehajtását követeli.

A törvényhatóságokról több szakasza szól a nemzetiségi törvénynek, és annak felolvasásával nem fogom fárasztani a t. házat; de annyit ki kell emelnem belőlük, hogy a törvénynek 2–5 §-ai, melyek a törvényhatóságokról szólnak, általában azon irányban diszponálnak, hogy

elsősorban kötelező a magyar nyelvnek használata, de ezzel konkurrálva, bizonyos célszerűségi esetekben alkalmazható más nyelv is. Mármost azt, hogy a magyar nyelv első sorban állva, a tót nyelv azon a vidéken esetleg egy vagy más törvényhatóságnál mellékesen, mint konkurráló nyelv bizonyos esetekben használható, úgy kívánja kommentálni Veszeloovszky képviselő úr, hogy a magyar nyelv egészen kiküszöböltessék, és helyébe mindenütt és teljes mértékben kizárólag a tót nyelv használtassék. Ez a törvénynek a végrehajtása? Hiszen ez nem más, mint ennek a törvénynek felforgatása, megváltoztatása homlokegyenest ellenkező irányban és célzattal, mint amelyben az hozatott. (*Helyeslés.*) Különösen a törvényhatóságokat illetőleg figyelmet érdemel az 5. §-a ennek a törvénynek, mely azt mondja, hogy a belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők nyelve elsősorban mindenütt magyar legyen, de hozzáteszi, hogy amennyiben egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna, az illető tisztviselő kivételesen törvényhatósága jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét használhatja. Mármost a dolog így áll. Ma magyar kell, hogy legyen a törvényügykezelés. Ha egyes hivatalokra vagy hivatalnokokra nézve leküzdhetetlen nehézségek merülnek fel, hogy ők egyáltalában nem tudnak magyarul, akkor szabad nekik a tót nyelvet is használni. Mit akar itt Veszeloovszky képviselő úr létrehozni? A magyar iskolákat bezüntetni, helyükbe tót iskolát behozni, a fiatalságot tót nyelven nevelni, hogy egy bizonyos idő múlva mindegyik előállhasson, és azt mondhassa, hogy reá nézve a belkezelésben a magyar nyelv használata nehézségekbe ütközik, sőt lehetetlen, mert nem tud magyarul s azután a törvény úgy hajtassék végre.

Azt hiszem, ezekből nyilvánvaló, hogy a képviselő úr követelései a nemzetiségi törvényben semmi legkisebb alappal sem bírnak. (*Igaz! Úgy van!*) Azt hiszem, ezekből nyilvánvaló, hogy a képviselő úr ezen követelése ezen törvénynek pánszláv szellemben való megváltoztatását kívánja. (*Élénk helyeslés.*) Hogy ennek jogosultsága nincs, azt hiszem, nem kell fejtegetnem.

Jellemzi a képviselő úr felszólalását az is, amit ő a virilizmusról mond. Ismételve rátér a virilizmusra, és azt mondja, hogy a Felvidéken a legsürgősebb teendő, hogy ott a virilizmus eltöröltessék. (*Mozgás.*) Mit jelent ez? Bátor voltam kiemelni beszédem elején, hogy a Felvidéken a köznép képezi azt, ami úgy neveztetik, hogy tót nemzetiség, az intelligencia magyar. A virilisták azok, kik vagyonság címén, de azon célból hozatnak be a bizottságokba, hogy az intelligencia ott képviselve legyen. A vagyonosabb osztály a Felvidéken magyar; az a városi polgárság, mely vagyonságát megtartotta, az a nagyobb földbirtokos, az a pap, az a tanító, az a jegyző, az az ügyvéd, szóval az intelligencia kevés kivétellel magyar. S most a képviselő úr ezt az egész magyar intelligenciát egy tollvonással szeretné onnan törölni, nyilván arra számítva, hogy azután csak azokat fogja ott a nép a bizottságokba megválasztani, kikre az agitátorok megfelelő nyomást gyakorolni képesek. (*Élénk helyeslés.*) Hogy ezt a magyar törvényhozás meg nem teheti, azt hiszem, világos. (*Igaz! Úgy van!*)...

Kifogásolja és cáfolja Veselovský állítását, mely szerint az Amerikába kivándorolt szlovákok ott szabadon használhatják anyanyelvüket és polgári jogaikat. A magyar nemzetnek is egyenjogú tagja bármilyen nemzetiségű állampolgár.

... Méltóztassanak megengedni, hogy levonjam ezekből a következtetést. (*Halljak! Halljuk!*) A Veszeloovszky úr által előadott követelések nem alapulnak a nemzetiségi törvényen, abba homlokegyenest beleütköznek, nem ezen törvény végrehajtását kívánják, hanem felforgatását: (*Igaz! Úgy van!*) revízióját, megváltoztatását olyan szellemben és irányban, amely homlokegyenest ellenkezik azon célzatokkal, melyek nyílt kifejezésre jutottak ezen törvény bevezetésében. (*Igaz! Úgy van!*) Beleütközik az, amit ő mond magának ennek a törvénynek a szövegébe, szó szerinti rendelkezéseibe. Az a köznép, t. képviselőház, a Felvidéken jó, szolid, jámbor nép.. Olyan nyersanyag, amelyből az lesz, amit belőle csinálnak. (*Helyeslés.*)

A pánszláv agitátorok már régen kivetették reájuk hálójukat (*Úgy van!*), de Kollártól kezdve a legújabb időkig még nem sok sikerrel. Újabb időben igaz, 1896 óta, veszem észre,

hogy nagyobb sikerrel kezdenek működni. (*Úgy van!*) A kormány feladata úgy intézkedni, hogy az iskolai oktatás kellő alkalmazása és jó, helyes adminisztráció útján...

Rakovszky István: Úgy van!

Hódossy Imre: ... ezt az elemet teljesen és véglegesen, örök időre idecsatolja az országhoz. (*Élénk helyeslés!*)

Rakovszky István: Ez igaz!

Hódossy Imre: Ne engedje ott azokat az agitátorokat szabadjára, kísérje éber figyelemmel azoknak működését.

Ha ez meg fog történni, nagy eredményeket fogunk elérhetni. De ez már most csakugyan az utolsó óra, hogy ezt megtegyük. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Én bizton remélem, hogy kormányunk ezt meg fogja tenni, és azért a költségvetést megszavazom. (*Hosszantartó élénk tetszés és éljenzés a jobboldalon és középén. A szónokot számosan üdvözlük.*)

Kubik Béla: 34 esztendő óta eredményeket kellene látni, nem pedig mindig csak bízni! (*Zaj.*)

G

1902 febr. 19

Pavlović Ljubomir beszéde Magyarország gazdasági romlásáról és a végre nem hajtott nemzetiségi törvényről az 1902. évi költségvetés általános tárgyalásakor¹

A költségvetést nem fogadja el, bár az többletet irányoz elő. Az államháztartás – megítélése szerint – csak eszköze a polgárok boldogulásának, fejlődésének, s ha ezt nem szolgálja, hiába van többlet, mégis rossz a költségvetés.

... Meg nem dönthető igazság, hogy Magyarország lakosai 1872–1873 és 1874-ben sokkal jobb gazdasági viszonyok közt éltek, amikor pedig az évi mérleg 50, 69 és 59 millió forint deficittel végződött, mint a mai nap, amidőn az állami évi zárszámadások sok millió korona többletet mutatnak ki. A hetvenes években az állampolgárok érdekei gazdaságilag teljesen meg voltak óva, s csakis így voltak képesek az államot kiségetni pénzügyi zavaraiából.

Jelenleg azonban nagy baj van, mert az állampolgárok úgy szellemi, mint anyagi téren pusztulásnak indulnak. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ilyen állapotok mellett igen rövid idő alatt bekövetkezhetik az a nem kívánt valóság, hogy sem az állam nem segíthet az állampolgárokon, sem az állampolgárok az államon. (*Halljuk! Halljuk!*)

A többlet úgy áll elő, hogy az állampolgárok legfontosabb létfenntartási igényeikről is kénytelenek lemondani, hogy fizethessék a magas adót.

... Nemzetgazdasági szempontból azt látom, hogy az 1867:XII tc. által van Magyarország anyagi tönkrejutásának az alapja megvetve (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), s mindaddig, míg Ausztriával szemben önálló vámterületünk nem lesz, nem leszünk képesek a hazai ipart föllendíteni, s fölvirágoztatni. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, III. 57–59. l. – Az 1902. évi költségvetési nemzetiségvita alakulását egyre feszültebb figyelemmel kíséri a függetlenségi ellenzék sajtója. 1902 febr. 23-án, a Pavlović kifogásolta végre nem hajtott nemzetiségi törvényről például a következőket olvassuk az „Egyetértés” vezércikkében: „[Ez] az a törvény, melyet kárhoztat a nemzet nagy része, mellyel nincsenek megelégedve a nemzetiségek, melyet nem hajt végre szigorúan a kormányzat s melynek segítségével mégis ott fenekednek legjobban a nemzetiségek, ahol azt végrehajtották”. (A *nemzetiségek*. Egyetértés 1902 febr. 23; 53. sz.) A vezércikk névtelen szerzője természetesen nem tájékoztatja olvasóit arról, hol hajtották végre érdemben az 1868 : XLIV. tc-t, a „nemzetiségi egyenjogúságról” szóló törvényt.

Egyébiránt egy tisztán agrárállam nem képes lépést tartani más, ipart űző államokkal.

Amikor Franciaországban a kisgazda-, kisbirtokososztály tönkrement, ezen bukás következtében ott létesültek a föltételek az ipar fölemelésére és föllandulására. Ámde, hogy állunk mi ebben a tekintetben? (*Halljuk! Halljuk!*) Nálunk tönkrement nemcsak a kis-, de még a középbirtokosság is, és ez ma sem bír más megélhetési módot találni, pl. az iparvállalatoknál, mert az ipar nem képes föllandulni önálló vámterület létesítése nélkül. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Innen van az, hogy nálunk a mezőgazdasági munkásosztály proletáriátusa ilyen nagy mérvben vált veszedelmessé.

Nagyon örülnék, ha e föltevésemben csalódnám, de nekem úgy tetszik, hogy ha bekövetkeznék egy-két évi szűkebb vagy rossz termés, mi oly veszélyes mezőgazdasági munkászavargás előtt állanánk, amelyhez hasonló alig volt valaha más államokban, és pedig azért, mert egy állam sincsen, amely oly mértékben volna békóba szorítva önálló államgazdasági fejlődésében, mint Magyarország van az 1867:XII. tc.-el. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Egypár szóval érinteni fogom a nemzetiségi kérdést. (*Halljuk! Halljuk!*)

Igen rövid, és azért igen őszinte is leszek. (*Halljuk! Halljuk!*) Azt tartom, hogy az igen tisztelt ház tagjai között nincs egy sem, aki tölem azt kívánná, hogy beszédemben úgy alkalmazkodjam, ahogy esetleg valakinek tessék. Én ezért kijelentem, hogy csak azokat az elveket vallhatom e tisztelt házban, amelyeket becsülettel és nyílt homlokkal választóim előtt is vallottam (*Helyeslés*), akik elvtársaim, és akik ide küldöttek. Egyébiránt azt hiszem, hogy a tisztelt ház oly helyzetben van, hogy egy nyílt embertől az őszinte igazságot meghallgassa a nemzetiségi kérdéstről. (*Halljuk! Halljuk!*)

A nemzetiségi törvény, amelynek különben csak a címe az, mert a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozott tc.-nek van elnevezve, tényleg azonban nem az a célja, hogy a nemzetiségek létét és nyelvhasználati jogait biztosítsa, hanem csak az, hogy a nemzetiségi nyelvhasználat mérvét állapítsa meg. De az sem tartatott meg, amint ezt a magyar politikusok is kénytelenek voltak bevallani, mert a nemzetiségi egyenjogúsításról szóló törvény soha sem lett megvalósítva. És ha némelykor hiányosan alkalmaztatott, az is csak azért történt, hogy újból félretélessék (*Mozgás jobbfelől*). Újabb törvények és miniszteri rendeletek gondoskodtak arról, hogy e törvénynek még azon nyelvhasználatra vonatkozó intézkedései is teljesen illuzóriusokká tétessenek (*Mozgás jobbfelől*), és ha a nemzetiségi törvény de jure nincs is hatályon kívül helyezve, úgy – de facto nem létezik az. (*Mozgás*).

Tehát még ez a nemzetiségi törvény sem respektáltatik, amelyet az általános vita alkalmával a szerbek, románok és tótok határozottan megtámadtak, mint olyant, mely abszolúte nem garantírozza a nemzetiségek jogos igényeit (*Mozgás*); mert az előterjesztett nemzetiségi törvényjavaslatot még annyira sem tartották elfogadhatónak, hogy a részletes vitába bocsátkozzanak, és így az előterjesztett nemzetiségi törvényt a szó szoros értelmében de nobis sine nobis² alkották meg. (*Nagy zaj és mozgás*).

Vészi József: Ez Miletics Szvetožár zsebkiadásban! (*Zaj*)

Elnök (csenget): T. ház! (*Zaj és felkiáltások: Halljuk az elnököt!*)

Nekem a t. képviselő úrnak csak azon tétele ellen van észrevételem, hogy egy törvény sine nobis de nobis hozatott. Egyetlenegy törvényről sem lehet ezt mondani, amely a magyar népképviselőlet hozzájárulásával alkottatott. (*Általános élénk helyeslés*). Hiszem, hogy a t. képviselő úr nem alkotmányos értelemben értette tételét, de én mégis szükségesnek tartottam ezt a megjegyzést. (*Általános, élénk helyeslés*).

Pavlovics Ljubomir: Mikor Lindner és Veszelovszky képviselőtársaim a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvény lojális végrehajtását mint minimális föltételt emlegették, a tisztelt ház nagy többségének merev ellenállására találtak, amely sajnos, de nyíltan jelezte,

² „Rólunk, de nélkülünk.” (lat.)

hogy a magyar nemzet nagyjai, mint dicső emlékű Deák Ferenc és br. Eötvös József által vallott elveket elvetették, (*Nagy mozgás*), s hogy mi nemzetiségi képviselők – akik szakítva a múlttal – mandátumot vállaltunk azon reményben, hogy kölcsönös közeledés által, a fennforgó és mélyreható nemzetiségi ellentétek elsimításának útját egyengessük, miáltal a közös haza konszolidációját segítőnk elő, reményeinkben alaposan csalódtunk.

Magyarország mindaddig, amíg a nemzetiségi kérdést meg nem oldják, nem örvendhet valóságos haladásnak és boldogulásnak.

Nekünk nincsen jelenleg sem kül-, sem pénzügyi, sem belpolitikánk, amely Magyarország lakossága összességének az érdeke volna.

Azt a francia kifejezést: „keresd az asszonyt”, nálunk abban a tekintetben lehet alkalmazni: keresd a „nemzetiségi kérdést.”

Hol vannak tehát az 1848–49-i politikai szabadságok? Ezek egyenként lettek kiküszöbölve, és pedig magának a képviselőháznak hozzájárulásával. (*Mozgás.*) És miért? A nemzetiségek miatt. Hol vannak azok a szabadságok, amelyért annyi vér lett kiontva?

Vészi József: De nem a szerbeké!

Pavlovics Ljubomir: Miért nincsen nekünk általános szavazati jogunk? Csak a nemzetiségek miatt, és hogy a nemzetiségek illetet ne kaphassanak, hát nem kap a magyar sem.

Miért nem tartják meg nálunk szigorúan a törvényeket? A nemzetiségek miatt. (*Mozgás.*) Nem érvényesül és nem tartatik meg a nemzetiségi törvény, és mihelyst nem méltányoltatik csak egy törvény is, akkor a többiek sem lesznek betartva és méltányolva. (*Nagy zaj és mozgás.*) Nem akarok nagy rekriminációkkal élni – mert nem vezetnek célhoz, de mégis, ami a legfontosabb, azt hangsúlyoznom kell.

Remélem, hogy a t. ház nem követeli tőlem, hogy hazafiságtól dagadó kijelentéseket tegyek (*Zaj. Elnök csenget.*), s hogy a magyar állam egységére esküdözsek, mert az, aki azt kívánná tőlünk, az minket gyanúsítana, s egyenesen a vádlottak padjára utalna (*Felkiáltások jobbfelől: Miért?*), és arra a szerepre szorítana minket, hogy védekezzünk, ahelyett, hogy a többi tisztelt képviselőtársainkkal együtt közreműködnénk a közös haza érdekében. (*Felkiáltások a baloldalon: Ennek nincs értelme! Zaj.*)

Engedjék meg nekem, hogy ezen gyanúsítások ellen protestáljak (*Mozgás jobbfelől.*), nyíltan kimondjam, hogy ezen gyanúsítások többnyire nem őszinték. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: De igazak!*)

Nem bocsátkozom itten államtudományi elméletek fejtegetéseibe, hanem szólok egyszerűen és érthetően, mert az a meggyőződésem, hogy szent kötelességem, ezen a helyen ily értelemben nyilatkozni. (*Mozgás.*)

A nemzetiségek elégedetlenek, és kívánják állapotuk javulását, hogy saját hazájukban elégedetten és boldogan megélhessenek. (*Felkiáltások jobbfelől: Tehetik!*)

Igazságtalanságot követnek el azok, akik azt állítják, hogy a nemzetiségek meg vannak elégedve.

Azok sem cselekszenek jól, akik azt hangoztatják, hogy a nemzetiségek kevésbé jó hazafiak, mint akármely más ellenzéknek a tagjai.

Ellenkezőleg, több joggal azt lehetne állítani, hogy azok legkevésbé jó hazafiak, akik elősegítik a jelenlegi kormányrendszert. (*Mozgás jobbfelől.*)

Mi, nemzetiségek csak a mi nyelvünk és a mi kultúránk szellemében fejlődhetünk, haladhatunk, és csak mint ilyenek haladhatunk, és csak mint ilyenek lehetünk közösségben hasznára a hazának.

Az összes akadályok, amelyek elének gördítetnek, magát az államot is megkárosítják. Mert mi egyenjogú egyediségek vagyunk, akik alkotjuk az egészszet. (*Felkiáltások a jobboldalon: Hisz ez természetes!*) Mindaz, ki akadályokat gördít az egyes elébe, megakadályozza fejlődésében az egészszet. Nemcsak azt követeljük, hogy akadályokat ne támasszanak ellenünk, hanem követelünk az állam tényezőitől segítséget, mert az az állam kötelessége. Követeljük a szabad és

független Magyarországot mindenkivel szemben. Ezen szabad Magyarországban pedig követelünk politikai szabadságokat, és pedig ezen politikai szabadságjogokat követeljük egyformán az összes nemzetiségeknek és az összes felekezeteknek... *(Felkiáltások a jobb- és baloldalon: Hiszen megvan!)*

Justh Gyula: Éppen annyi joguk van, mint a magyaroknak! *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Pavlovics Ljubomir:... Mert csak az képes megerősíteni Magyarországot, csak ilyen Magyarország lehet boldog. Véleményünk az, hogy azon államférfiak, akik azt állítják, hogy Magyarországon nincs nemzetiségi kérdés, akik Magyarország ezen fontos életkérdését mesterkélten tűntetik fel...

Kubik Béla: Agitátorok csinálják! *(Úgy van! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)*

Pavlovics Ljubomir: Nincs agitatori... nemcsak rossz állampolitikát csinálnak, de az ország ezen legfontosabb kérdésével játékot űznek. Egy ilyen kérdés, amely oly mélyen fekvő ellenérveket rejt magában, ellenállhatatlan erővel tör a kibontakozás felé, és mindazok, akik ez elé mesterséges akadályokat gördítenek, az általuk meg nem fontolt következményekért súlyos felelősséget vállalnak magukra. *(Ellenmondások a jobb- és baloldalon.)* Nem teljes és kiengesztelhetetlen kettészakadás, hanem az igazságra és a kölcsönös bizalomra fektetett egyetértés legyen a vezérsillaga az egységes, független Magyarországban a Szent István jogara alatt élő összes népeknek. Csak így valósulhatnak meg a nemzetiségek jogosult követelményei.

Kubik Béla: Mik azok? *(Felkiáltások jobbfelől: Halljuk, Halljuk!)*

Elnök: Ne méltóztassanak a szónokot közbeszólásaikkal zavarni!

Pavlovics Ljubomir: Én, amikor ez bekövetkezik, meg vagyok győződve, hogy Magyarország külpolitikája is megváltoznék azon irányban, amelybe tulajdonképpen érdeke utalja. Csak a keleti államokkal való szűkebb összeköttetés folytán lehet Magyarország önmagáé. Hatalmasok körében csak a hatalmasok érdekét segíti elő.

Ez az a program, amely a nemzetiséget lelkesíti. Ez a program Magyarország érdekében van. És meg vagyok győződve, hogy nemsokára bekövetkezik az az idő, amikor ez általános program lesz. Ám kívánatos, hogy minél kevesebb keserűség után jusson diadalra ezen, Magyarországra egyedül üdvözítő program. Ily feltétel mellett valósulhat meg Szent István hagyománya értelmében az összes nemzetiségek követelménye. *(Felkiáltások a jobb- és baloldalon: Hát a költségvetéssel mi van? – Zaj. Elnök csenget.)*

H

1902 febr. 26

Kollár Márton szlovák nemzetiségi képviselő beszéde a szlovák nép nyomoráról és a magyar nemzetiségi politikáról az 1902. évi költségvetési vitában¹

A Ház méltányosságában és igazságosságában bízva, felhívja a figyelmet a szlovák nép nagy anyagi-szellemi elhanyagottségára és szegénységére.

... Magyarország nagy test, melynek egyik tagját a tótok által lakott földterület képezi. Ha bármely test valamelyik tagja fájdalmat érez, az egész test érzi azt – érzi mindaddig míg a beteg tag meg nem gyógyul. Gyógyulás után sóvárog a felvidéki nép is; folyton azon van, hogy a földet, amelyet benépesít, felvirágoztassa; ámde oly idők járnak manapság, hogy a javulás lehetetlennek tűnik fel. Mindenki tudja, hogy minél szegényebb és terméketlenebb a föld, annál nagyobb ismeretek szükségesek annak felvirágoztatására. Ki nem tudja, hogy

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, III. 156–160. 1.

ma, midőn a létérti küzdelem oly nehéz, az anyagi javak hiányában csak az tud boldogulni, aki nagy ismeretekkel rendelkezik? Márpedig a tót nép, amely hazánk legszegényebb vidékeit lakja, szellemileg annyira el van hanyagolva, hogy a modern élet küzdelmei közepette gazdagabb, áldottabb vidéken is csak nehezen tudná megkeresni mindennapi kenyerét.

Vajon ki csodálhatja ezt, – csak az, a ki nem ismeri a Felvidék viszonyait, aki nem tudja, hogy az iskolák ahelyett, hogy közölnék a gyermekekkel a megélhetéshez szükséges ismereteket, főbb céljuknak azt tekintik, hogy egynéhány magyar szót verjenek be a tót nép fejébe. (*Mozgás.*)

László Mihály: Nem igaz!

Kollár Márton: Bármennyire is hasznos az, hogy a haza polgárai megtanulják a magyar nyelvet, ezt a célt kényszer útján, iskoláink elhanyagolt állapota miatt, a tapasztalat tanúsága szerint, nem lehet elérni. Igenis el lehet érni azt, tapasztalatból beszélek, hogy a gyermekek először is magyarul nem tudnak, másodsor anyanyelvüket elhanyagolják, úgy, hogy az ismereteknek, amelyeket a külföldi népiskolák nyújtanak, huszadrészét sem sajátítják el. Így szellemi szegénységben, bizonyos ellenszenvvel mindaz iránt, ami emlékezteti őket az iskolára, lépnek, ki az életbe, ahol szegénység és nyomor várakozik rájuk...

A magyar nemzet is sokat szenvedett, sokat harcolt jogaiért, ezért meg kellene értenie a szlovák népet, mely jogokat követel nyelve számára.

... Nem az igazságos magyar nemzet keze az, mely eltörölte a tótok gimnáziumait és egyéb kulturális egyesületeit; hogy is tehetne volna? (*Zaj.*)

Rátkay László: Nagyon bölcsen tették!

Kollár Márton: Minek kellett volna a tanárokat eltávolítani és hazafiakra bízni az ifjúság nevelését? (*Zaj.*)

László Mihály: Muszka hangok ezek! (*Zaj. Felkiáltások: Nem tanították a magyar nyelvet.*)

Kollár Márton: Megvannak a jegyzőkönyvek, hogy igenis jól tanították a magyar nyelvet. Nem az igazságos magyar nemzet keze az, amely annyiszor visszautasította a tót nép küldötteit, amikor tót gimnáziumot kértek a maguk számára, nem az igazságos magyar nemzet keze az, amely erőszakosan visszatartotta őket, hanem azoknak a keze, akik önérdékből az egyenetlenkedés tüzét szítják hazánkban, hogy a zavarosban halászhasanak! (*Zaj és mozgás.*)

Vészi József: Kik azok, mondja meg! Kik azok! (*Folytonosan tartó zaj és mozgás.*)

Kollár Márton: A pánszlávizmus hazug vádjával illetnek minket, hogy megáshassák sírunkat.

László Mihály: Ilyen papokra lehet bízni a népet!

„*Vészi József:* Ne tessék általánosságban gyanúsítani! Azt mondja: az új magyarok! Ráfogás Rágalom! (*Folytonosan tartó zaj és mozgás.*)

Elnök (csenget): Kérem, ne tessék a szónokot félbeszakítani, különben kénytelen leszek név szerint rendreutasítani a közbeszóló képviselő urakat, akik a szónokot zavarják.

Krasznay Ferenc: Meg kell mondani, kik azok?

Pap Zoltán: Ő sem hiszi, amit mond! (*Derültség.*)

Kollár Márton: T. képviselőház! Merem állítani, kimondhatatlan azoknak gonoszsága, akik pánszlávizmussal vádolják mindazokat, akik el nem vetik anyanyelvüket (*Mozgás a szélsőbaloldalon*), akik, hogy úgy mondjam, szívük vérével írnak a tót nép számára, hogy ezt a népet műveljék, megtartsák hazájuknak (*Felkiáltások balfelől: Melyiknek?*) és egyházuknak. Magyar hazájuknak, mert hiszen nincsen más hazája sehol a világon ennek a tót nyelvnek sem, mint Magyarország.

Vészi József: Azért küldik Prágába a gyerekeiket! Igen!

László Mihály: Ezek az izgatók, akik így beszélnek!

Kollár Márton: A magyarok félrevezetői minduntalan a pánszlávizmus kísértetével rémítik a magyar közvéleményt és sok tekintetben sikerült elérniük azt, hogy e cím alatt nagy igazság-

talanságok követtetnek el ama nép ellen, amely programjának első pontjaul Magyarország egységét állította.

Vérszi József: Megmagyarázta Hódossy², hogy értik önök azt!

Kollár Márton: A magyar közvélemény, mely utálattal fordul el mindattól, ami a „pán” szócskával kezdődik, mint pángermanizmus, pánszlávizmus, pánrussizmus (*Igaz! Úgy van!*), ez a közvélemény hazánk határain belül a pánmagyarizmus bűnébe esett. (*Nagy zaj és mozgás.*)

Krasznay Ferenc: Sajnos, még nem! (*Élénk mozgás.*)

Gr. Hadik János: Micsoda beszédek ezek! Gyalázat! (*Óriási zaj. Felkiáltások jobbfelől: Ki vele! Halljuk az elnököt! Elnök csenget.*)

Elnök³: (*Halljuk! Halljuk!*) Nem engedhető meg, t. képviselőház, ebben a házban, hogy valaki bűnül rója fel a magyarságnak ezen ország, ezen nemzet nemzeti jellegének kidomborítását, s azt a pánmagyarizmus kifejezéssel megbélyegezze. (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.*)

Midőn ezen megjegyzést teszem, és így az elnökség részéről a szónoknak minden olyan – akarom hinni – nyelvbotlása, amely alkotmányunk alapelveibe ütközik, a kellő megjegyzésben részesül, egyszersmind kérem a háznak összes tagjait, hogy minden véleménynek, még a legelszigeteltebbnek is meghallgatása által (*Helyeslés*) tiszteljék meg a parlamentet. (*Élénk helyeslés.*)

Kollár Márton: A nemzetiségi törvény életbeléptetését követeljük, s emberi és isteni jogainkra hivatkozva kérjük a magyar nemzet képviselőit, hogy gondoljanak vissza nemzetünk szenvedéseire és igazságos lélekkel határozzák el magukat, hogy enyhíteni fogják a tót nép bajait a közös haza javára.

Rákosi Viktor: A magyar nép bajait is ideje volna enyhíteni! (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

Kollár Márton: ... És ne hallgassanak azoknak szavára, akik másnak szerencsétlenségéből kovácsolják a saját szerencséjüket, akik ellenünk lázítják a közvéleményt (*Mozgás*), hogy ne hallgasson lelkiismerete szavára, és akik az igazság elnyomásával a magyar nemzet ellen hívják fel Istennek haragját.

T. képviselőház! Régen leszállott már hazánk dicsősége. Isten keze sújtott, jóllehet nem voltunk igazságtalanok másokkal szemben. Vajon remélhetünk-e Istentől támogatást nemzeti törekvéseinkben, amikor egyik kezünket kérve emeljük az ég felé, a másikkal pedig felebarátnkat fojtogatjuk?

Igazságot kérek a tót nép számára a nemes, lovagias, igazságos magyar nemzet törvényhozóitól. A költségvetést nem fogadom el. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon. Ez már helyes!*)

A szlovák kérdés körül zajló egykorú képviselőházi vitából említést érdemel *Haydin* Imre két felszólalása: beszéde illetve interpellációja. *Haydin* már 1902 febr. 5-én nagyobb beszédet mondott a szlovák kérdésről. Hangsúlyozta, hogy véleménye szerint szlovák nemzetiségi kérdés tulajdonképpen nincs, ezért nincs jogosultsága a szlovák nemzetiségi pártnak sem. *Haydin* ebben a beszédében követelte a nemzetiségi törvény sürgős revízióját is. (L. *Képv. Napló*, 1901–1906, II. 272–274. l.) – Második szlovák vonatkozású felszólalása keretében, az év febr. 26-án, interpellációt intéz *Darányi* Ignác földművelésügyi miniszterhez az északi megyék inséges helyzetben levő szlovák szegényparasztságának takarmányellátása ügyében. (L. *Képv. Napló*, 1901 – 1906, III. 171–172. l.) *Darányi* nyomban válaszolt *Haydin* interpellációjára (l. uo.) és bejelentette, hogy a kérdésben tárgyalásokat folytatott a miniszterelnökkel, a belügy- majd a kereskedelemügyi miniszterrel – az inséges helyzetben levő kistermelők megsegítése érdekében, – „a takarmány szállítási díjszabásának le- szállítása, illetőleg mérséklése” mértékéig.

² Vö. 37/F. irat.

³ Gr. Apponyi Albert.

I

1902 febr. 27

Széll Kálmán miniszterelnök beszéde a választójogi reformról és a nemzetiségi kérdéstről az 1902. évi költségvetési vitában¹

A költségvetési vita fontosabb politikai kérdései során elsősorban a „választási reform”-mal kíván foglalkozni. Nem ellenzi a választójog bizonyos mérvű kiterjesztését, a cenzus és a választókerületek aránytalanságainak kiküszöbölését. Ezt – szerinte – már az 1899. évi törvény előírja, s ennek eredményeképpen a legutóbbi választásokon már negyedmillióval többen szavaztak.

... Én szemügyre veendőnek tartom, majd annak idejében, midőn a választó törvény reformjáról leend szó, azt is, hogy célszerű-e és mily módon célszerű a községenkinti szavazás. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Nem vagyok elvi ellensége annak sem, hogy óvatos kézzel a választókerületek kérdését is revízió alá vegyük (*Helyeslés*), de kénytelen vagyok határozottan kijelenteni (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon*), ezek mellett és ezek folytán, amikbe és igenis a magam liberális gondolatát beleviszem, hogy az általános szavazati jogig én elmenni nem fogok (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén. Mozgás és nyugtalanlás a szélsőbaloldalon. Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hát ez a liberalizmus? Ez a szabadelvűség? Derűtség balfelől. Hosszantartó zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*), sem a titkos szavazást a mi viszonyaink közt nem tartom célravezető módszernek. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) És nekem hiába hozzák fel a külföld példáit... (*Élénk mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Kubik Béla: Igen, gondoltuk! Gyönyörű szabadelvűség! (*Elnök csenget.*)

Kérem, ne legyének türelmetlenek az ellenvélemény iránt. (*Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Kubik Béla: Nem ijedünk meg ettől a mumustól! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Egy hang a szélsőbaloldalon: Majd megcsinálja az, aki utána következik!*)

Széll Kálmán miniszterelnök: Annak is megvan a jogosultsága, hogy azt kifejtsek, és különösen akkor, amidőn én éppen az imént mondtam, hogy nem zárkozom el a reform elől, talán jogom van kifejtetni azt is, hogy miért nem megyek el odáig, ameddig az urak. (*Élénk helyeslés jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon. Egy hang a szélsőbaloldalon: Nesze semmi, fogd meg jól. Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) A t. képviselő urak alig számolnak annak az eredményével úgy, mint előállhat. Megtörténhetik ám, hogy nem önök számára választanak azok a tömegek! Adjanak nekem egy olyan nemzetet, mint az angol, a maga intézményeivel, a maga napidíj nélküli képviselőházával (*Tetszés jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*), a maga minden egyéb nagy intézményével (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*), a maga egységével, (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Először nyugdíj nélküli miniszterek legyenek! Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Élénk mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) egységének minden létfeltételével, akkor egészen más-képpen állana a dolog. De így engemet az adott viszonyok vezetnek, és ennek az országnak igazi nagy jövő érdekei és kényes helyzete. És én inkább eltűröm azt a vádat, hogy nem vagyok elég szabadelvű (*Élénk helyeslés a jobboldalon*), hogy nem vagyok radikális, semmint a felelősséget vállaljam arra, hogy mobilizáljak rétegeket (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon*), melyeknek mobilizációja az ő mai műveltségi helyzetükben, a mai viszonyok között az ország jövőjére veszedelmes. És nézzék meg a t. képviselő urak (*Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget*), kik azok, akik ezt legjobban sürgetik? Ennek az országnak, az ő jövő fejlődésének ez nem válnék előnyére, hanem kárára. Tehát inkább mondjanak e részben illiberálisnak, de én ezt az országot elsősorban egységes nemzeti magyar államnak akarom megtartani.

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, III. 185–188. 1.

(Zajos helyeslés. Éljenzés és taps a jobb- és a baloldalon.) Ez nekem első és fő célom. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) És mindazt, ami erre vezet, igen, de azt, ami ennek az eszmének és eszményképnek árthat, azt elutasítom, ami az egységes nemzetet nem tömörítené, de dekompozíciójára vezetne, azt én, bár elvileg helyes és szép, semmi körülmények között el nem fogadhatom. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj és nyugtalanság a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Egy hang a szélsőbaloldalon: Nemzetiségi politikát kell csinálni, mint Bánffy kezdte!) Azt ez nem pótolja, a képviselő urak csalódnak... Egy másik fontos politikai kérdés is vettetett itt fel, t. ház, (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.), ebben a házban egyes felszólalók részéről nagy ingerültséggel tárgyaltattott. És ezt sajnálom. Ez a nemzetiségi kérdés. (Halljuk! Halljuk!) Hát t. ház, mindenekelőtt előrebozsátom, hogy én a magyar állam keretében nemzetiségi kérdést abban az értelemben, mint azt Európaszerte ismerik és kezelik, a magam részéről el nem ismerek. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Itt vannak egyes ügyek, egyes vonatkozások, amik egyik vagy másik nem magyar ajkú polgártársunk által panaszképpen felhozhatnak itt vagy ott, itt vannak és lehetnek hullámszóok arra vonatkozólag, hogy ki miként gondolkodik a nemzetiségi törvényről és arról, hogy az miképpen ment át az életbe és gyakorlatba. Én mindarról, amik e részben felhozhatnak akár itt, akár másutt, szívesen állok vitát, de megoldandó nemzetiségi kérdést a magam részéről tárgyalni nem akarok, mert olyat nem ismerek. (Élénk helyeslés jobbfelől.) És sajnálom is, hogy ez a kérdés ebben az alakban felvetetett. De ha már felvetetett, egy pár fejtegetésre a magam részéről, gondolom kötelességem nyilatkoznom. (Halljuk! Halljuk!)

Erről az oldalról és talán egy másiktól azt a kérdést vetették fel, hogy mi tulajdonképpen hát az a magyar állami eszme, mi annak a magyar állami eszmének a fogalma: ha nem is itt, talán egy bizonyos kicsinyléssel szóltak róla, mint feleslegesről, sőt talán bizonyos gúnnyal is emlékeztek meg róla. Megmondom, hogy mi az a magyar állami eszme! (Halljuk! Halljuk!) A magyar állami eszme az, hogy ebben az országban egy politikailag egységes nemzet él: a magyar nemzet. Ez a magyar állameszme abból áll, hogy ennek a magyar államnak nem szabad semmiféle vonatkozásban, semmiféle intézményében a magyar karakterét elveszíteni és megtagadni. (Élénk helyeslés és tetszés jobbról és a középén.) Sőt ezen államnak minden intézményében, nemcsak a legfőbb ügyeiben... (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A hadseregben is?) Hiszen erről is beszélhetek máskor. (Zajos felkiáltások jobbról: Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.).

Széll Kálmán miniszterelnök: Minden intézményében és nemcsak a törvényhozásban és nemcsak a területi épségben meg kell lennie ennek a magyar jellegnek, semmiféle állami intézményben, igazságszolgáltatásban, közigazgatásban, ezt a magyar karaktert érinteni nem szabad. (Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van! jobbról és a középén.)

Nem elég tehát elismerni ezen állam törvényhozásának szuverénitását, vagy területi épségét, mert ez ellen kikelni valóban örült vállalkozás lenne – (Igaz! Úgy van! Élénk tetszés jobbról és a középén.), hanem összes vonatkozásaiban kell azt elismerni. Azért a törvény előtti egyenlőség egyenlő elbánást biztosít minden embernek, de nyelvi tekintetben az abszolút egyenlőséget a magyar államnak e karaktere nem engedi meg. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Olay Lajos: Tessék megmutatni ténnyel!

Széll Kálmán miniszterelnök: És ez nem lehet másként. S én, aki akarom és arra törekszem, hogy senki azért, mert anyanyelve nem magyar, ebben az országban hátrátéve ne legyen, hanem a törvény előtt való egyenlőséget élvezze, és én, aki nem akarom, hogy anyanyelve miatt bárkire kár vagy hátrány származzék, az igazságszolgáltatás, a közigazgatás és az anyagi érdekek ápolásával és javításával azt akarom, hogy mindenki egyenlően jól érezze magát ebben az országban, akármilyen nyelvet beszél. (Élénk helyeslés és tetszés jobbról és a középén.) Nem elnyomással, nem terrorizmussal, de a magyar állam imponáló fellépésével és működésével, szabadságszeretetével, a magyar állam ápoló kezével fejlődésével és nagy céljaival akarom őket idekötni és ideláncolni. (Élénk helyeslés a jobb és baloldalon.)

Azért ne csodálkozzék Lindner t. képviselő úr (*Halljuk! Halljuk!*), ha ebben a házban idegessé lesz mindenki, ha ő úgy fejezi ki magát, hogy a magyar elemnek elismeri a hegemoniáját, de már a szupremáciáját el nem ismeri. (*Mozgás*). Ne játsszunk a szavakkal. (*Élénk helyeslés. Halljuk! Halljuk!*) Amit a t. képviselő úr mond, hogy ebben az országban a magyar elemnek megengedi a vezérszerepet, nem állhat meg. Az ilyesmi csak föderatív államban lehetséges. (*Úgy van! Úgy van!*) Ebben az országban a nemzetiségek minden jogos faji, nyelvi, szokási érdekeinek teljes respektálása mellett, a magyar elemé a szupremácia, történelmi jogon, államalapító és államfenntartó erejénél, ezeréves történelmi múltjánál fogva. (*Élénk tetszés.*) Itt két állam nincs. (*Általános helyeslés. Igaz! Úgy van!*) Itt nincs régi és új állam. (*Általános helyeslés. Igaz! Úgy van!*) Az a distinkció, amelyet a t. képviselő úr tesz, hogy elismeri az újkori magyar alkotmányosság államegységét, meg nem állhat. Itt egy ezeréves történelmi múlttal bíró állam áll, amely önöket, szászokat, – akiket a maguk egészében nagyra becsülök, mert nem hiszem, hogy többségük azokat a tanokat vallaná, amiket itt-ott hallottam, törekvő, munkás nép, köztük igen sok jó, becsületes, derék magyar hazafit ismerek, túlnyomó többségben (*Általános élénk helyeslés.*) itt is ülnek, én azt a munkás népet hazafiasnak tartom (*Úgy van! Úgy van! Általános élénk tetszés.*), de azoknak mondom, akik nem úgy gondolkodnak – és annak a jó népnek mást prédikálnak: ez a magyar állam, mégpedig az egységes, régi magyar állam tartotta, óvta és védte önöket, mert különben elpusztultak volna. (*Úgy van! Úgy van! minden oldalról.*) Az önök hétszáz éves ittléte, szokásaiknak, nyelvüknek kultúrájuknak éber gondozása mellett is, amit nagyra becsülök, mindezeknek megtartása mit bizonyít? Azt, hogy a magyar államnak óvó keze védte önöket. (*Általános éljenzés és taps.*) Ne engedjék írni, hogy önöket erővel magyarosítják. Ez nem igaz. De önök – és ezt Lindner képviselő úr tette, akitől leginkább csodálom – olyan hangokat hallatnak itt, mint amilyeneket Lindner képviselő úrnak egyik kijelentésében hallottam, hogy ez az ország megígérte 1861-i és 1865-i felirataiban, hogy a nemzetiségekkel és a nem magyar ajkúakkal a testvériség és egyenlőség alapján bánik el, és azt mondja rá Lindner képviselő úr: de annak dacára csak a horvátokkal szemben váltotta be ígéretét az ország. Itt vannak a föliratok. Nem olvasom el.

Hát önöknek még az 1868: XLIV. tc. sem elég? Hát önök beváltatlannak tartják ezeket az ígéreteket? Az ilyen kijelentés hogy nem váltotta be a nemzet ígéretét, oly világot vet Lindner képviselő úr belső gondolkodására és törekvésére, hogy óvatossá, sőt gyanakodóvá tesz önkéntelenül minden embert, mikor erről van szó. (*Általános élénk helyeslés.*)

Mit szóljak azokról a felszólalásokról, melyek Veszeloovszky, de főleg Pavlovics és tegnap Kollár képviselő urak részéről történtek? Nem az a hang az, melyen önöknek] állítólagos panaszait elő kell adniok. (*Élénk helyeslés.*) Itt adják elő, ami bajuk van, nem másutt, sem Túrócszentmártonban, sem Prágában, sem Szebenben, sem Bukarestben. Itt adják elő, és mi megbeszéljük mindazt, ami jogos bajuk önöknek. (*Élénk helyeslés.*)

De nem azzal az introdukcióval, amivel Pavlovics képviselő úr tette, hogy meghozták sine nobis de nobis az 1868-i törvényt. Ez a magyar állam szuverénitásának teljes megtagadása, mikor azt mondja a képviselő úr, oldják meg a nemzetiségi kérdést, mert addig hazafiságról nem beszélek. Kijelentem, hogy ezt büntetlenül csak az immunitás örve alatt mondhatta a képviselő úr. (*Általános éljenzés és taps.*) Nincs ebben az országban kétféle haza és kétféle hazafiság. (*Igaz! Úgy van!*) Itt csak egy hazafiság van, mély a magyar államhoz, a politikailag egységes magyar nemzeti államhoz ragaszkodik őszintén. (*Általános, élénk helyeslés.*)

Pichler képviselő úrnak tanát sem fogadom el. Én nem állok arra a tirannikus állaspontra melyet ő említett, mert ez nem igazságos és nem méltányos. Higgyék el a képviselő urak nekem, aki pedig minden ízemben és gondolkodásomban magyar vagyok és magyar leszek (*Élénk éljenzés a jobboldalon.*), én azt tartom, hogy ennék az országnak a maga nagy bajaival, a maga nagy céljaival, maga nagy feladataival nem repulzív, hanem attraktív politikát kell folytatnia (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.*), ennek az országnak, amennyire csak lehet, nem elnyomás, nem erőszak, nem is elnézés és gyengesség kell, de öntudatos politika (*Élénk helyeslés.*),

erély, ha kell, asszimiláló törekvés, ahol helyén van (*Helyeslés a jobboldalon és a középén.*), és az asszimiláló és attraktív erővel kell ide csatolni ennek az országnak minden hű gondolkodású, hű fiát (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon. Az elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*), hogy minél kevesebben legyenek olyanok, és minél ritkábban halljunk oly nyilatkozatokat, amelyek elítélésében, gondolom önök mögött nem maradtam. (*Általános helyeslés. Igaz! Úgy van!*) Azt tartom, hogy a magyar állam a maga imponáló erejével, a maga óvó és védő kezével, jó közigazgatással és gyors igazságszolgáltatással és érdekeik gondozásával csatolja össze és tartsa együtt ennek az országnak minden lakosát, az ország jövője és fejlődése érdekében. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Az azután ne tegyen különbséget közöttünk, hogy valaki micsoda nyelven imádja a maga Istenét, csak szeresse ezt a hazát ugyanazzal az érzelemmel, ugyanazzal a melegséggel, és ragaszkodjék hozzá azzal az erővel, mint ahogy ragaszkodnia kell, ha azt akarja, hogy ezt az országot közös erővel tartsuk fenn, és tegyük erőssé és virágzóvá. (*Élénk helyeslés.*)

J

1902 márc. 1

A „*Národnie Noviny*” vezércikke az 1902. évi költségvetési vita nemzetiségi vonatkozásairól:
„*A szlovák ügy az országgyűlés előtt*”¹

20–25 év óta az országgyűlés úgy ül össze, úgy tárgyal, mintha a Kárpátoktól az Adriáig valóban csak magyarok élnének. Nevezetesen a szlovákokról, szerbekről, oroszokról, szlovénekről, akik szintén polgárai ennek az országnak, ott szó sem volt. Mocsáry, aki magyar, még emlegette a nemzetiségi kérdést, magának a magyar nemzetnek az érdekében, de először saját pártja fordult vele szemben, a szélsőbal, s aztán egyszerűen nem engedték az országgyűlésbe. A nemzetéért folytatott munkában megöszült, hosszú éveken át a magyarság első képviselői közül [is] kitűnő Mocsáry, nemzetétől nem kapott többé mandátumot az országgyűlésbe. Még rosszabb módon távolították el az országgyűlésből Steinacker Ödönt, aki, mint szász [é. magyarországi német] képviselő meg-megemlítette a képviselőházban, hogy Magyarországon nem csupán magyarok élnek. A pesti Kereskedelmi Kamara titkára volt – arra kényszerítették, hogy erről is mondjon le; Steinackert az országból is majdnem kiüldözték.

Így a pesti országgyűlés hosszú éveken át félrevezethette a világot, mintha Magyarországon a nemzetiségek annyira megelégedettek lennének, hogy már hangjuk sem hallatszik.

Emellett, ahogy az országgyűlésen, úgy ment a dolog az egész közéletben is: következetesen elhallgattak mindent, ami arról tanúskodhatott volna, hogy Magyarországon a nem magyaroknak valamelyes nemzeti törekvések vannak, hogy még nem adták be teljesen a derekukat a magyarosításnak. A pesti hírlapokban, bár a számuk oly nagy, amennyi viszonylagosan Európa egyetlenegy nagyobb városában sincs, a világért sem található egy tisztességes megjegyzés például a mi, a szlovákok szellemi törekvéseiről. A magyar történelem és irodalom is eltakarja az igazságot nemzete elől. Pesten négy évvel ezelőtt fejezték be a német Brockhaus vagy Meyer mintájára készült nagy, 16 kötetes lexikont, nos a szlovák nyelvről és irodalomról 42 sor van benne, külön a szlovákokról még 31 sor. Ha a Kárpátok és a Duna között Pozsonytól Ungvárig elterülő földön valamiféle majmok lagnának, még ezeknek az életét is jobban kellett volna leírni ekkora könyvrengetegben, amelyet elsősorban ennek az országnak szenteltek. Az ország költségvetésében soha semmi nyoma a szlovákok szellemi törekvéseinek. Ha valahol

¹ A közlemény eredeti címe és leközlöthelye: *Slovenská vec pred snemom.* – Nár. Nov. 1902 márc. 1; 25. sz.

egy középiskolában szlovák szülők gyermeke elárulta, hogy hű akar maradni anyanyelvéhez, kitiltották Magyarország valamennyi iskolájából, hogy elrettentő például szolgáljon. Wekerle, mikor miniszterelnök volt, már azt szavalta az országgyűlésben, hogy Magyarországon nincs nemzetiségi kérdés.

Hát nincs? Wekerle után Bánffy jött, a legnyersebb magyarosító, s vajon kormányzásának eredménye jó volt a magyaroknak? Bánffy annyi rosszat tett az országnak, mint amennyit elődei közül egy sem, s utódja, Széll, kénytelen volt egyet-mást helyrehozni legalább az országgyűlésben. Az új választásokon a szászokhoz csak négy szlovák és egy szerb csatlakozott, és íme, máris itt a nemzetiségi kérdés. Jelentkezik az országgyűlésen kívül, a pesti újságokban is...

Szerdán a szlovák ügy nevében a nagyszombati járás képviselője, Kollár Márton úr beszélt. Azt mondta, hogy a szlovák gyermekek olyan iskolába járnak, melynek nem az a célja, hogy az életre szükséges ismeretekkel lássa el őket, hanem hogy magyar szavakkal töltse meg a fejüket. Elmondta, hogy a magyarok bezárták a szlovákok középiskoláit és irodalmi intézményét. Mikor azt kiáltották feléje, hogy hiszen a szlovákok fiaikat Csehországba küldik iskolába, azt válaszolta, hogy igen, oda küldik, mert kénytelenek erre. Elmondta, elmagyarázta, mit jelentenek a renegátok a szlovák nemzet számára. Azt mondta, hogy azok, akik a pánszlávizmus és a pángermanizmus miatt zajt csapnak, a pánmagyarizmus politikájának adták el magukat.

Nos, itt a nemzetiségi és nevezetesen a szlovák kérdés! A zshivaj, amelyet a nem magyarok érdekében mondott minden szó a Házban kiváltott, e kérdésnek csak a komolyságát mutatja. Kollár minden lehető gorombaságnak ki volt téve, többek között azt is kiáltották feléje, hogy „kidobni”, de az ilyen gorombaság azoknak a fejére hull vissza, akik ezt megengedik maguknak, a becsületes férfiúnak, aki kiállott, csak becsületére válik.

Aponyi elnök is nagyon kész a nemzetiségi szónokok figyelmeztetésére. Mikor Kollár a pánmagyarizmust bűnnek nevezte, azzal szakította félbe, hogy nem engedheti meg, hogy valaki a képviselőházban bűnnek nevezze a magyar jelleg érvényesülését. Nos, az elnöknek csengője és nagy hatalma van, de az állam eszközeivel és erőszakkal magyarosítani, erőszakkal magyar bélyeget ütni mindenre ebben az országban, bizonyára nem erény, hanem bűn.

Hiábavaló az a zshivajgás is, amelyet a pesti újságírásnak különösen egyik része végez. (Kollár csak csupa panaszt adott elő, és a „Budapesti Napló” mégis azt írja, hogy megtámadta, ócsárolta a magyar nemzetet, és panaszait hazaárulásnak nevezi!) Mindez hiábavaló! Hallgatni itt senki sem fog. A négy szlovák képviselő mögött ott áll a szlovák lakosság nagy tömege. Kinek van hatalma e tömeg száját úgy befogni, hogy ne panaszkodjék?

1902 jan. 29

Kazy József miniszteri osztálytanácsos, a hegyvidéki akció kormánybiztosának jelentése a Máramaros megyei ruszin nép tömeges kivándorlási mozgalma tárgyában

F.M. eln. 1902 – 1310

88. szám.

1902

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod f. 1902. évi január hó 16-án 6820/1901 eln. sz. alatt véleményes jelentéstétel végett kegyes volt hozzám leküldeni néhai Egán Ede miniszteri megbízottnak a Máramaros vármegyében lakó rutének közt elharapódzott kivándorlási mozgalomra vonatkozólag 1901. évi július hó 10-én 1391/1901 sz. alatt kelt jelentését.

Ezzel egyidejűleg leküldetni méltóztatott hozzám az ezen ügynek kiindulási pontját képezett, Firczák Gyula munkácsi püspök Őméltóságának 1901. évi január hó 2-án 21. szám alatt a Miniszterelnök Úr Őnagyméltóságához intézett feliratának másolatát; nemkülönben Balogh Mihály máramarosi főesperesnek a püspök Ő Méltóságához e tárgyban tett jelentését másolatban; továbbá a Pénzügyminiszter Úr Őnagyméltósága által e tárgyban a Nagyméltóságú Miniszterelnök Úrhoz 1901. évi április hó 6-án 741/p.m. sz. a. intézett átiratát; és végül néhai Egan Edének a szóban levő kérdésre vonatkozó 1061/901. számú nagy jelentését.

Ezen egész ügyre vonatkozó tiszteletteljes véleményemet, illetve szerény nézeteimet, melyek részben a helyszínen Máramaros vármegyében tett tapasztalataim, részint az ottani intelligenciával folytatott beszélgetéseim és a szegény nép meghallgatása, részint pedig a most kezeim közt levő iratok olvasása folytán bennem megérlelődtek, a következőkben vagyok bátor Nagyméltóságodnak alázatosan bejelenteni:

Tény az, hogy a kivándorlási hajlam Máramaros vármegyében csak az utóbbi években kezdett komolyabban lábrakapni.

Elketlen ágensek hosszú éveken át folytatott csendes és titkos-bűnös működésének nagy része van abban, hogy ezen hajlam gyökeret vert.

Könnyítette, ezen bűnös munkájukkal eredményt elérni, a népnek a folyton nehezedő viszonyokkal való keserves küzdelme.

A legszomorúbb ezen kivándorlásnál az, hogy a Máramaros vármegyeiek kivándorlási iránya, nem miként a beregiek, ungiak és zemplénieké Észak-Amerika, hanem Brazília felé irányul.

Ezen kivándorlottak Brazíliában nemcsak hogy nem szereznek, hanem teljesen elpusztulnak, egészségileg tönkremennek, elhalnak, elvesznek.

Részemről a kivándorlási hajlam fejlődésének fő okát, az általános elszegényedésben és a sok helyen előforduló nagy munkahiányban látom.

Az elszegényedés és általában a máramarosi szomorú állapotok előidézésében szerény nézetem szerint mint *fő okok szerepelnek a Galíciából folytonosan folyamatban levő bevándorlás, az ott űzött uzsora legkülönbözőbb nemei, a telekkönyvi állapotok és kataszter rendetlensége, a legelők hiánya, az iszákosságnak és így degenerálásnak, a mostani korcsmai rendszer melletti, folytonos fejlődése, és végül az amúgy is terméketlen föld kis mennyisége.*¹

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

Nem oszthatom szerény felfogásom szerint a Nagyméltóságú Pénzügyminiszter úr átiratában foglalt azon nézetet, miszerint a rossz állapotokat főként az előző években ismételt előfordult rossz termések okozták volna, mert hisz a máramarosi népnek oly kevés és oly silány földje van, hogy annak terméséből még jó eredmény mellett sem élhet meg egész esztendőn át, – de ha az uzsora által, a telekkönyvek rendezetlenségéből kifolyó állapotok által nem zavartatnék, és így nyugodtan ülhetne az apjától örökölt kis birtokában, ott a gazdaságot békében üzhethé, és megfelelő munkája akadna, úgy közepes esztendőben is terméséből és munkával szerzett keresményéből megélhetne.

A nép testi visszafejlődésének (degenerálásának) és elméleti hanyatlásának fő okát nem magában a pálinkaivásban, mint ilyenben látom, hanem abban, hogy az ivási szenvedély folyton növekszik, és a *lelketlen korcsmárosok a leghihetlenebb módon manipulált szeszt mérnek ki a népnek,*¹ mint amire a pénzügyminiszteri átirat is reámutat, *a denaturált szeszt, melyet vitriollal és a legkülönbözőbb az egészségre méregként ható szerekkel kevernek.*¹ A legszomorúbb pedig ezen italmanipulációnál az, hogy a nép ebben nemhogy csalást látna, hanem csakis ily italokkal tudja ivási ingerét kielégíteni, míg a tiszta, hamisítatlan szeszt már elfogadni sem akarja.

Igen nagy baj Máramarosban (mint az egész hegyvidéken) a legelőhiány, minek legfőbb oka az úrbéri rendezés keresztülvitele mikéntjében keresendő.

Ezen *legelőhiány, mindenesetre roppant hátrányát képezi az ezen vidéken egyedül rentábilis állattenyésztés fejlődésének.*¹

Mindenesetre sokat fog segíteni, jobban mondva lendíteni az állattenyésztésen Nagyméltóságodnak azon bölcs intézkedése, amelynek értelmében ezentúl a *máramarosi havasok legeltetése bárcázás után*¹ lesz a népnek használatra adandó. – Némileg fog az állattenyésztésen lendíteni az, hogy ez évben az *egész üszőimport Máramarosban osztatott szét.*¹

*Az erdőtörvény, talán túl szigorú végrehajtása, szintén hozzájárult a nép nyomorának fokozásához.*¹

A nép e vidéken évtizedeken át teljesen el volt hagyatva, és *egészen ki volt szolgáltatva a bűnös módon hasznot keresők karmainak; a hatóságok a távolabb lakó néppel absolute nem törődtek,*¹ olyannyira, hogy eseményszámba ment, és talán megy még ma is, ha foglalást, vagy árverést eszközölő közegeken kívül, más hivatalnok jelenik meg a távoli községekben.

A máramarosi nép sanyarú helyzetének javításához alázatos véleményem szerint hosszú időre van szükség, azt csak fokról fokra lehet megjavítani és elérni azt, hogy a jólét beköszönésével a kivándorlási hajlam is fokról fokra apasztassék.

Az állapotok javításának fő kulcsát a birtokállapotok alapos rendezésében látom, miért is e jelentésben is jelezni kívánom, miszerint égető szükség lenne arra, hogy az Igazságügyminiszter Úr ezen vidék telekkönyveinek rendezését minél előbb elrendelné, és annak gyors keresztülvitelét nagy erővel foganatosítaná, és ezzel egyidejűleg a kataszteri állapotok is revízió tárgyává tétetnének.

A vagyonszűkülésből származó árverések megszüntetése érdekében kívánatos lenne a végrehajtási törvény 156. §-ának megváltoztatása.

Az árveréseknél szereplő strómanok a kihágási törvény 128. §-a alapján üldözendők lennének.

A nép jólétének elérése érdekében, a bevándorlás teljes erővel korlátok közé lenne szorítandó.

A nép hitele érdekében, olcsó, hosszú lejáratú kölcsönökkel lenne ellátandó, hogy így a lelketlen uzsorások kezéből kiszabaduljon.

Erre a célra a leghivatottabb factor, a kisbirtokosok földhitelintézete lenne bevonandó.

Továbbá olcsó és reális kölcsönök nyújtására a hitelszövetkezeti intézmény lenne a lehetőség kiterjesztendő.

Máramaros vármegyének eddig 26 hitelszövetkezete van, és az illető helyeken már is meg van azok üdvös hatása. Továbbá *az áruraktárak intézménye, úgy mint az Bereg vármegyében történt, a hitelszövetkezetek kapcsán – Máramarosra is kiterjesztendő lenne.*¹

Ez által elérjük azt, hogy a nép jó minőségű és olcsó árukhoz jut, és így az áruuzsorának nem esik áldozatul.¹

Ezen áruraktárak pálinkát is árulván (bár csak lepecsételt üvegekben, ½ literes minimummal) elérjük azt, hogy *a nép tiszta, hamisítatlan szeszhez jut aránylag olcsó áron, és talán lassan-lassan a kocsmázástól is elszokik.*¹

Mindenesetre nagyon kívánatos, hogy *a nép az okszerű állattenyésztésre reá vezetessék*¹ és néki mód nyújtassék arra, hogy az eddigi silány állatok helyett a vidéknek megfelelő marhafajt nevelhesse; e tekintetben Nagyméltóságod bölcs intézkedéseinek és áldozatkészségének nyomai már is némileg láthatók.

Szerény nézetem szerint ezen szellemileg hátramaradott népnél teljes erővel igyekezni kell *a helyes gazdálkodási irányt megállapítani és fejleszteni, e tekintetben minta-parasztagazdaságokat (esetleg havasi mintagazdaságokat)*¹ kellene minél nagyobb számban létesíteni, és azokat szigorú ellenőrzés alatt tartani.

Ily mintagazdaságok által lehetne csak meggyőzni a népet a gazdaság helyes irányáról, mert ez a nép nem hisz a tanácsnak, míg a saját szemével meg nem győződik az eredményről. Ily mintagazdaságok arra is hivatva lennének, hogy a nép ambícióit felköltsék.

Ha szüksége fog mutatkozni, úgy jó vetőmaggal is ellátandó lesz e nép, mely évtizedeken át vetőmagot nem változtat, és így sikert nem érhet el. Különben ez iránt már 1900 tavaszán megtörténtek a kezdeményező lépések, amikor Máramarosban *22 községben osztatott ki jó minőségű zab, tengeri és burgonya.*¹

Még több ágában a gazdaságnak kellene javítani, de e helyen csak a legégetőbb pontokat voltam bátor felemlíteni; részletesen külön fogok annak idején előterjesztést tenni.

*Az adóreform e népre nagyon áldásos lenne,*¹ de e tekintetben nem érzem magamat hivatva részletezésbe bocsátkozni.

E nép erkölcsi és szellemi istápolására és jólétének emelésére óriási behatást gyakorolna, *az állami iskoláknak minél inkább szaporítása.*¹

Ezekben voltam bátor a szóban forgó ügyre vonatkozó alázatos véleményemet kifejteni, és Nagyméltóságod elé terjeszteni.

Nagyméltóságod magas leiratának 8 db. mellékletét idecsatolva tisztelettel visszaküldöm.

Mély tisztelettel

Munkács, 1902. január 29.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálója:

Kazy József s. k.
min. osztálytanácsos
miniszteri megbízott

*Az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus előkészületei*¹

A

1902 jan. 31

*Péter Pál újvidéki főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívását célzó nemzetiségi előkészületekről*²

ME 1908 – XXXV – 416 (755 fasc.) [1902 – XXIV – 272(472)]

Újvidék szab. kir. város főispánja

8. szám

res. 1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Mily alapon, nem tudom, de egyre arról értesülök, hogy a délvidéki szerbek bizton számítanak a szerb egyházi kongresszus ez évben, illetőleg már legközelebb leendő egybehívására.

E feltevésben a szerb radikálisok itteni vezetői múltkor Karlócán értekezletet tartottak is, amelyen – rumai és zimonyi elvtársaik közbenjöttével – a kongresszus iránt különmemű megállapodásra jutottak.

Így elhatározták, hogy a kongresszuson a kormányt azért, mert a kongresszus eddig össze nem hívatott, *nem igen fogják megtámadni*, hanem inkább foglalkoznak majd az összehalmozott tárgyalási anyag elintézésével.

A pátriárka ellen az állítólagos pénzkezelési szabálytalanságok miatt külön felszólalni *nem szándékoznak*³, hanem csak abban az esetben fognának e kérdéssel foglalkozni, ha annak szüksége a számadások általános felülvizsgálása alkalmával felmerülendne.

*A Brankovits-Zmejanovits-féle viszályra visszatérni nem óhajtanak.*³

Általában az leendne törekvésük, hogy pártjuk (a radikálisok pártja) a magas kormányral jó lábra helyezkedjék, minden meddő s azért felesleges opposíciótól eltekintsen.

A szabadelvűekkel szemben a választás alkalmával mindenütt síkra fognak szállani, a függetlenekkel (Szrbobranikkal) azonban mind akkor, mind a kongresszuson karöltve fognak eljárni.

A szabadelvűek egyébként, gyengeségük tudatában, úgy mondják, a választásokban részt sem fognak venni.

A pátriárka személyes barátai és a pártonkívüli autonomisták feltéve, hogy a hatóságok őket támogatják, 5–6 mandátumra számítanak.

¹ Az 1902. évi gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus összehívásának híre mozgásba hozta az egész magyarországi szerb közvéleményt. A kongresszusi választások döntően megváltoztatták az eddigi erőviszonyokat. Az eddig vezető szerepet játszó Polit vezette liberális párt a kongresszus kisebbségi pártja, míg az eddig kisebbségben levő szerb radikális párt a kongresszus irányt adó pártja, és a szerb nemzetiségi politika új – bár rövid – szakaszának előkészítője lett. A kongresszusi előkészületek idején jelenik meg a horvátországi szerb önálló párt programja (C. 2.), mely már a radikálisokkal kötött kompromisszum időszakában keletkezett.

² A lapszálon: „Saját kezéhez!”

³ Kék ceruzával aláhúzva.

A pátriárkáról azt beszélik, hogy a kongresszusi választásoknál a magas kormány részéről támogatni remél ugyan, mindazonáltal kész lesz a kongresszuson a legradikálisabb elemekkel is megegyezésre jutni, csakhogy állását megtarthassa.

Szándéka különben – állítólag – a kongresszustól minden olyan szervezeti munkát távol tartani, mely reá nézve kellemetlen bonyodalmakra vezethetne.

A függetlenekről (Szrbobranikról) azt is hallottam, hogy a pátriárka számadásainak kérdését semmi szín alatt nem akarják – sem közvetlenül, sem közvetve – tárgyalni.

Végül biztos dolognak veszik az egész vonalon, hogy a kongresszus *királyi biztosául Zákó Milán főispán van kiszemelve.*³

Elmulaszthatatlan kötelességemnek ismertem mindezeket Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen feljelenteni.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem hódolatteljes nyilvánítását.

Újvidéken, 1902. január hó 31-én.

Péter Pál s. k.
főispán

B

1902 febr. 8

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz az 1902. évi karlócai gör. kel. szerb. nemzeti-egyházi kongresszus egybehívása tárgyában

ME 1908 – XXXV – 416 (755 fasc.), [1902 – XXIV – 272/630]

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
8827 szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

F. évi január hó 31-ről 272. sz. a. kelt nagybecsű átiratára, az ehhez csatolt két darab közlemény visszazárása mellett van szerencsém Nagyméltóságodat a következőkről tiszteletteljesen értesíteni:

A gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus megtartása érdekében 1901. évi április hó 16-án 13 747 sz. a. kelt átiratomban felemlített érvek oly nyomósak és a kongresszus elintézésére váró ügyek oly fontosak, hogy a kongresszus egybehívásának égető szükségét – tekintettel a gör. kel. szerb egyház tagjai közt e részben meg-megújuló óhajokra is – lehetetlen el nem ismernem. És mivel Nagyméltóságod is elvben hozzájárulni méltóztatott a gör. kel. szerb pátriárkához 1901. évi május hó 5-én 1547 sz. a. intézett leiratában ahhoz, hogy a kongresszus az arra alkalmas időben egybehívassék, az alkalmas időt pedig immár elérkezettnek tartom: nézetem szerint nem forog fenn akadály, és épp ezért bátorodom javaslatba hozni, hogy a pátriárka e részben tett kérelmének helyt adva méltóztassék a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak *1902. évi június hó 8-ra*¹ leendő egybehívása iránt a legfelsőbb engedélyt kieszközölni.

Mínthogy pedig a kongresszusi képviselők mandátuma még *1900. évi július hó 11-én lejárt*¹ szükséges az 1871. évi választási rend 11. §-a értelmében a kellő intézkedést a pátriárka által megtétetni, és lehetőleg odahatni, hogy ezen új választásnál a mérsékelt elem többsége biztossítsassék.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

Ami a kiküldendő királyi biztost illeti, mindenben osztozom Nagyméltóságod elől hivatkozott nagybecsű átiratában kifejezett nézetében; ti. hogy kívánatos oly biztos kiküldetése, aki a reá bízandó fontos és kényes feladat eredményes megoldására teljes garanciát képes nyújtani. E részben véleményem szerint – tekintettel a gör. kel. szerb egyház kebelében csak nem rég lezajlott eseményekre (Zmejanovics-Brankovics ügy) és az egyház tagjai között ebből kifolyólag észlelhető áramlatra – nem volna célszerű gör. kel. szerb egyház hívei közül királyi biztost választani, mert ez nem állana a pártokon kívül és azok felett, holott épp az lenne kívánatos, hogy a biztos menten az elfogultság látszatától is teljes részrehajlatlansággal oldhassa meg kényes feladatát.

Volt erre már nem egy eset, hogy a szerb nyelvben nem jártas és a gör. kel. szerb egyház kötelékén kívül álló egyén küldetett ki biztosul. Például felemlíttem Hueber Zsigmondot és Cseh Edét, kik minden irányban megfeleltek e részbeni kiküldetésüknek és személyük iránt a kongresszus is teljes bizalommal viseltetett.

Mármost – ha Excellenciád e nézetet elfogadni méltóztatik – a kiküldendő biztos személyét kellene megneveznem; de őszintén bevallva ma ezt nem tehetem, hanem reá mutathatok a főispáni karra; talán ezek közt lehetne egy megfelelő egyént kiszemelni, vagy pedig talán a miniszterelnökségnél alkalmazott *Barkassy Géza miniszteri tanácsosra*² bízni a biztosi állást.

Excellenciád úgy is mint a belügyminisztérium vezetésével megbízott kormányelnök bizonyára a legjobban ismeri a főispáni kart, és ha ezek közül méltóztatik valakit kiszemelni, az bizonyára képes is lesz feladatának eredményes megoldására.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1902. február hó 8-án.

Wlassics s. k.

C

A szerb kongresszusi pártok 1902. évi programjai

1

1902 febr. 22

*A szerb nemzeti radikális párt 1902. évi önkormányzati programja*¹

I

A szerb nemzeti radikális párt szem előtt tartja, hogy nemzeti pravoszláv egyházunk külső életében is Krisztus igazi tanítása szerint alakult és fejlődött, amelyben nincs rabság sem egyeduralom, hanem olyképpen rendelkezik, hogy az egyház külső igazgatásában az egyház összes tagjai vegyenek részt.

Ezt a magasztos elvet a szerb nép minden akadály ellenére megvalósította, mert ez az elv egyezett a nép demokratikus törekvéseivel; ezért van az, hogy külső életében egyházunk nemzeti, szabadelvű lett.

² Piros ceruzával aláhúzva.

¹ A közlemény eredeti címe: *Avtonomni program srpske narodne radikalne stranke*. – A szerb nemzeti radikális párt önkormányzati programja. – Közli: Zastava 1902. 41. sz.

Amikor pedig őseink a mai új hazába jöttek, gondoskodtak arról, hogy egyházuk továbbra is nemzeti maradjon. Ezt bizonyítja az I. Lipót, akkori osztrák császárral és magyar királlyal kötött szerződés, amit a szerb nép számára a privilégiumok tartalmaznak és biztosítanak.

Nemzeti-egyházi önkormányzati jogukat törvényesíti és biztosítja még külön az 1790–91. évi XXVII. magyar törvénycikk, az 1848. évi XX. tc., az 1868. évi IX. tc. és a hármaskirályság² 1887. évi május 14-i törvénycikke, biztosítják továbbá önkormányzati szabályzataink, amennyiben a szabályzatokat nem erőszakolták reánk.

II

A szerb nemzeti-egyházi önkormányzat a következőket jelenti: törvényileg biztosított jogát a szerb népnek, hogy önnönmaga, az egyházi és állami törvények szerint a nemzeti-egyházi kongresszuson az uralkodó által szentesített törvényeket alkotson, és azok szerint igazodjék. Ezek a törvények az egyház külső (adminisztratív) igazgatására, az egyházi bírászkodásra, iskolákra és nemzeti alapokra vonatkoznak, szent István koronája alatt.

A szerb nemzeti radikális párt emellett mindenkor szem előtt tartja, mind *pravoszláv egyházunk*, mind államunk alaptörvényeit, mind népünk életszükségleteit és a felvilágosult kort, amelyben élünk.

A szerb nemzeti radikális párt élénk tevékenységet fejt ki az irányban, hogy nemzeti-egyházi szervezetünkben pontosan állapítsák meg a színódusnak, mint legmagasabb egyházi hatóságnak jogait és működését; szem előtt tartva, hogy a zsinat a legmagasabb egyházi hatóság valamennyi tisztán egyházi-lelki, úgymint dogmatikus, teológiai, szertartási és liturgikus ügyekben.

III

A szerb nemzeti radikális párt minden törvényes eszközzel arra törekszik majd, hogy az államtörvényt ne úgy magyarázzák és hajtsák végre nemzeti-egyházi önkormányzatunkkal kapcsolatban, hogy az ellentétben álljon a felügyeletnek és az önkormányzatnak még a fogalmával is. És törekedni fog arra, hogy az állami felügyeletet a mi nemzeti-egyházi önkormányzatunkkal kapcsolatban is úgy magyarázzák, mint azt eddig a magyarországi és erdélyi pravoszláv románok, továbbá az evangélikus és református hitfelekezetek önkormányzataival kapcsolatosan magyarázták.

Mindezen önkormányzati alkotmányok reájuk erőszakolt rendelkezés (oktrojálás) nélkül nyertek jóváhagyást; ezen önkormányzatok egyikében sem tulajdonítja magának az államhatalom azt a jogot, hogy végleges határozatot és döntéseket hozzon – az állami felügyelet ürügye címén. Ilyen méltatlanul és kivételesen csak a mi önkormányzatunkkal szemben jár el, bár az 1848. évi XX. tc. 2. §-a kifejezetten és kivétel nélkül állapítja meg a teljes egyenlőséget és kölcsönösséget minden elismert felekezet számára.

Az államhatalom felügyeletét főleg úgy végezze, hogy Őfelsége fenntartotta magának a nemzeti-egyházi kongresszusunk által elfogadott törvényjavaslatok szentesítése, vagy meg nem erősítése jogát.

Ezenkívül a legfőbb állami felügyelet arra is kiterjed, hogy önkormányzati hatóságaink működési körüket túl ne lépjék. Ahol azonban a felsőbb hatósághoz intézett fellebbezésben előadott vélekedésről van szó, tehát a felterjesztésekben, ott végleg az önkormányzati hatóságok döntenek.

² Értsd: Háromegegy királyság (Horvát-Szlavon-Dalmátország).

IV

A törvényesség, méltányosság és haladás elvéből következik, hogy az államigazgatás tartsa kötelességének, hogy a mi nemzeti-egyházi önkormányzatunk előhaladását segítse. Joggal kívánjuk hierarchiánktól, hogy hagyjon fel engesztelhetetlen álláspontjával, amely ellenkezik Krisztus tanításával, de ellenkezik a szerb pravoszláv egyház természetes és történelmi fejlődésével is.

Miután a legújabb időben önkormányzati szabályzatainkon különféle és jelentős sérelmek estek, a szerb nemzeti radikális párt azon lesz, hogy a sérelmek, amennyire csak lehetséges, elháríttassanak, s olyan feltételeket létesítsenek, hogy hasonló sérelmek többé ne forduljanak elő.

V

Az 1848. évi XX. tc. alapján, amely minden elismert felekezet számára biztosítja a teljes egyenjogúságot és kölcsönösséget, a szerb nemzeti radikális párt arra törekszik majd, hogy mindazokat a jogokat a mi önkormányzatunkban is törvényesítsék, amelyeket Szt. István koronája országaiban a többi önkormányzat élvez. Különösen pedig, hogy a mi nemzeti-egyházi kongresszusunk is a törvényesen előírt időben és külön engedély nélkül üljön össze, s hogy önmaga mondja ki elhalasztását, ha arra szükség van. Ugyancsak arra törekszik majd a szerb nemzeti radikális párt, hogy a mi önkormányzatunknak is adják meg a szükséges állami pénzsegélyt, valamint kapjon segítséget abban, hogy önkormányzati hatóságaink döntéseiket és rendelkezéseiket végrehajthassák.

S hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunkat minden irányban a nép szabad részvételének szelleme hassa át, a szerb nemzeti radikális párt azon lesz:

1. hogy önkormányzatunkat biztosítsa minden olyan sérelem ellen, amilyen a metropolita-pátriárka kinevezésével, az 1880. évben történt.³

2. Hogy a püspökök megválasztását a népképviselő eszközölje.

3. Hogy a plébániák papságának választása szabad legyen. S hogy a konzisztórium a törvény alapján csak a bizonylatokat vizsgálja felül, de ne jelöljön és a választást a szavazatok többsége alapján tudomásul vegye. Ezenkívül törvényes, szigorú rendelkezéseket léptessenek életbe mindazok ellen, akik efféle ügyben vesztegetnek, vagy meg engedik magukat vesztegetni.

4. Az összes önkormányzati szervek időszaki (periodikus) összeülését és megújítását biztosítsák.

5. Hogy az egyházmegyei választásoknál ne mint rend szavazzon a papság és a tanítóság, hanem minden választó, mint egy és ugyanazon egyház tagja, együttesen szavazzon. (Ez nem zárja ki a papok és tanítók meghatározott számban történő megválasztását, mint azt az önkormányzati szabályzatok előírják.)

6. Hogy a választójog gyakorlásában szűnjék meg minden méltánytalan korlátozás.

7. A radikális párt ugyancsak azon lesz, hogy az önkormányzatban minden ürt töltsenek be. Különösen, hogy fegyelmi szabályokat állítsanak fel valamennyi önkormányzati hatóságunk számára. Ugyancsak a különféle kötelességek teljesítésében az összeférhetetlenség (incompatibilitas) elvének minden téren való érvényesítését. Valamint, hogy senki sem nyilváníthat véleményt magasabb fokon ugyanabban az ügyben, amelyben már mint alsóbb fokú hatóság tagja véleményt mondott, vagy ügyvédi javaslatot tett.

³ Célzás Andjelic German pátriárka 1881. évi megválasztásának körülményeire. (V.ö. Iratok I. 702. l.)

VI

A szerb nemzeti radikális párt szem előtt tartja, hogy a szerb nép kulturális fejlődését leginkább az iskolai önkormányzat biztosítja, s hogy ennek legfőbb forrásai felekezeti iskoláink. Ezért adják vissza elvesztett felekezeti iskoláinkat, s ne csak a meglevőket tartásuk fenn, hanem a szükség szerint nyissanak új szerb felekezeti elemi, középfokú és felsőbb fokú iskolákat.

Az összes felekezeti iskolák felügyeletét szakemberekre, kivált tanítói és pedagógiai hivatásúakra bízják. Hárítsák el az állami felügyelők törvényellenes beavatkozását, s általában az állami hatóságok minden olyan befolyását, amely a főfelügyelet határát túllépi. Iskoláink önkormányzati felügyelete céljára annyi szakfelügyelőt rendeljenek el, amennyi az iskolai eredmény és a haladás szempontjából szükséges.

VII

A szerb nemzeti radikális párt azon lesz, hogy egyházi és iskolai munkaerőink, lelkészeink és tanítóink helyzete tisztázódjék, megjavuljon és mind erkölcsileg, mind anyagilag biztossítsák.

Erkölcsei tekintetben különösen szükséges, hogy a lelkészek és tanítók fegyelmi szabályai módosuljanak; mert ezek a szabályok mindnyájukat megalázzák, még azokat a jogokat is megvonják tőlük, amelyeket az állami és önkormányzati törvények minden más polgár számára elismernek. E szabályokat az állami és önkormányzati törvények szerint alakítsák át, s papságunk és tanítóságunk részére ne csak köteleességeket írjanak elő, hanem biztosítsák részükre azt az önállóságot is, amely hivatásuknak és állásuknak megfelel.

VIII

Hogy ez lehetővé váljék és hogy kulturális fejlődésünk előbbre jusson, kell hogy önkormányzatunk anyagi forrásai minél bőségebbek legyenek. Ahhoz pedig, hogy ez elérhető legyen, meg kell hozni a szükséges utasításokat és a legszigorúbb és lelkiismeretesebb felügyeletet kell gyakorolni minden nemzeti-egyházi vagyon felett, ide értve valamennyi kolostorunkat is. E kolostori javakat bérbe kell adni, vagy pedig gazdasági szakemberekre kell bízni, akik tudással és tapasztalatukkal felvirágoztatják azokat.

A szerb nemzeti-egyházi javak: Dálj, Belo Brdo és Borovo, s mindaz, ami ezekhez tartozik, elveendő a metropolita-pátriárkától, ahogy Szőreget elvették a bácsi püspöktől, s egyéb javakat a többi püspököktől, és amint a fölös papi földeket elvették a plébániák lelkészeitől. Ez már azért is így történjék, mert a szerb metropolita-pátriárkák egykori sok kötelezettsége és tartozása a nemzeti egyházi igazgatás szerint a nemzeti alapok terhére esett. A nemzeti javak jövedelmét fordítsák a pátriárka és a püspökök illetményeire, és ezek az illetmények álljanak arányban méltóságukkal. Minden felesleg ezután a szerb nép művelődési céljaira használandó fel. Ebbe különösen beleértendő az egyházi-művelődési életünk terén működő munkaerők méltányosabb fizetése is, kongresszusi költségek fedezése, földművelő, ipari, kereskedelmi és karitatív intézmények létesítése.

IX

A szerb nemzeti radikális párt gondoskodik majd arról, hogy a következő kongresszus tegye meg a szükséges lépéseket ahhoz, hogy vége szakadjon az önkormányzatban mutatkozó mai hanyagságnak és rendetlenségnek, s hogy az ebből származó fenyegető veszedelmeket elhárítsák.

A szerb nemzeti radikális párt azon lesz, hogy a kongresszus és ennek utasítása alapján az önkormányzati hatóságok is a leghatározottabb lépéseket tegyék meg a nemzeti-egyházi vagyon védelmében a pravoszláv román egyház képviselőinek igen méltánytalan és törvénytelen követeléseivel szemben, s mindenekelőtt adják vissza a hódosi szerb pravoszláv kolostort.

A szerb nemzeti radikális párt gondoskodik majd arról, hogy a kongresszus magyarázza meg az egyházmegyei hatóságokra, egyházmegyei gyűlésekre és ezek egybehívására vonatkozó szabályzatokat, valamint a többi nem világos rendelkezést, mert a kongresszusi bizottság szemmel látható törvénytelen rendeleteivel az önkormányzat terén zűrzavart idézett elő, és elősegítette, hogy a vezetőségben továbbra is azok a bizottságok maradjanak, amelyek a nép bizalmának megkerülésével kerültek oda, s ennek következtében valóságos fejetlenség állott elő.

X

A szerb nemzeti radikális párt a *nemzeti-egyházi önkormányzatot nagy nemzeti szerzeménynek* és elődei hagyatékának tekinti: minden erejével azon lesz, hogy ezt a szerzeményt népünk számára s a nép, az egyház és az állam javára *megőrizze, megszilárdítsa és kiterjessze.*

Milyen magatartást tanúsítson a szerb nemzeti radikális párt a kongresszusi választásokon?

A szerb nemzeti radikális párt vezetősége csak olyan jelölteket állít majd és ajánl, akik a szerb nemzeti radikális párt programját elfogadják és aláírják. Ezeket a képviselőjelölések a választókerületekkel és helységekkel való megbeszélések alapján történnek, a jelöltek nevét pedig a radikális párt „Zasztava” című lapjában közöljük majd.

A szerb nemzeti radikális párt vezetőségét felhatalmazták a tekintetben, hogy a képviselőválasztások és az elkövetkező kongresszus kérdéseiben való megállapodásról tárgyaljon a Háromegegy királyságbeli szerb nemzeti önálló párttal.

Eközben a szerb nemzeti radikális párt mindenütt egységesen lép a választási harcba; őrizkedik minden keveredéstől a konzervatívokkal és a liberális párttal szemben, miután a konzervatív párt önkormányzatunk megdöntésén és kijátszásán fáradozott, a liberális „szerb nemzeti szabadelvű párt” pedig célkitűzéseiben puhaságával és kétszínűségével ennek segítőjére volt.

A szerb nemzeti radikális párt tagjai nem vehetnek részt semmilyen új, úgynevezett „*szerb párttal*”⁴ közös akcióban, és megállapodásban, amely pártot most akarják megalkotni, s amelynek nincs világos iránya vagy programja, hanem csupán magához igyekszik vonni valamennyi pártból az embereket, hogy határozatlan keveredést és zavart idézzon elő, amely határozatlanság és zavar leginkább a nemzeti-egyházi önkormányzatunkban jelenleg meglévő korhadtt, tűrhetetlen és káros állapotnak válik hasznára.

⁴ Célzás a „szerb párt” címmel a kongresszusi választások előtt kezdeményezett új szerb középpárt-kísérletre.

2

1902 márc. 25

A horvátországi szerb önálló párt¹ politikai programja²

I

1. A szerb népet teljesen egyenjogúnak tekintve a horvát néppel, a szerb önálló párt képviseli és védelmezi a szerb nemzeti individualitást és a szerb népnek, mint nemzetnek jogát a mi szerb pravoszláv egyházunk és iskolánk önkormányzatára történeti alapon, következképpen a szabad ügyintézés, igazgatás és rendelkezés jogával ezekben az ügyekben a korona korlátozott legfelsőbb felügyelete alatt.

2. A szerb önálló párt az egyenjogúság elvének megfelelően követeli a szerb nemzet elismerését a Háromege királyságban és ennek megfelelően azt, hogy belügyi törvényben, rendeletben, vagy más fontos hivatalos aktában, ahol a horvát-szlavon királyság népéről van szó, méltóképpen vegyék tekintetbe a szerb nép nevét és nyelvét is.

3. A szerb önálló párt kívánja, hogy állítsák vissza a szerb nép önkormányzati jogát az iskolában és a szerb nemzeti egyházi kongresszus és az ő iskolai szerveinek illetékességét, és ennek megfelelően, hogy a mostani iskolai törvény oly irányban módosíttassék, hogy ne legyen ellentétben a mi autonóm iskolai intézményeinkkel, és hogy a szerbeket mentse fel a községi iskolához való hozzájárulás kötelezettsége alól, és az állam és község köteles legyen arányosan hozzájárulni a szerb nemzeti felekezeti iskolák fenntartásához éppúgy, mint a községiekhez.

4. Olyan törvényt követel, amely megszabja a pravoszláv vallásfelekezet egyenjogúságát a római katolikussal; hogy a mi hitfelekezetünket keleti pravoszlávnak nevezzék, s a mi itteni egyházunkat szerb-pravoszlávnak. Ennek megfelelően követeli, hogy veszítse érvényét minden olyan határozat, amely a két felekezet teljes egyenjogúságának útjában áll.

5. A lakosság számának megfelelően az állami bevételekből arányos hozzájárulást követel a párt mind a szerb autonóm iskolák, mind az összes többi közművelődési intézmény részére; ennek a kívánságnak megfelelően törvénnyel kell megszabni a szerb pravoszláv egyház és papsága számára a hozzájárulást, és pedig úgy, hogy az erre a célra szolgáló hozzájárulás a nemzeti egyházi önkormányzat illetékes szerveinek közreműködésével adassék ki.

6. Követeli, hogy törvényben szabják meg, rendezzék és védelmezzék a szerb nemzeti zászlónak, mint a szerb nemzet jelvényének korlátlan és szabad használatát.

7. Kívánja, hogy törvénnyel rendezzék a cirilicának, mint a latinicával teljesen egyenrangú írásnak a használatát az országos autonóm kormány összes hivatalaiban.

II

1. Horvát- és Szlavonországnak Magyarországhoz való viszonyában, társadalmi, közművelődési és humanitárius kérdésekben a szerb önálló párt a szerbek és horvátok érdekeit teljesen azonosaknak tekinti.

2. A szerb önálló párt elismeri, mint államjogi törvényt az 1868-ban kötött és az 1873. évben revideált kiegyezést,³ amelyet Magyarország és a Háromege királyság egyenjogúan állapított

¹ Vö. 39 C/3. sz. irat 2. jegyz.

² Közli: Ibler: Hrvatska politika 1903., Zagreb 1914, 226–228. l.

³ Az 1868: XXX. tc. (a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről) revízióját jelentő 1873 : XXXIV. tc. megállapítja, hogy Horvátország az eddigi 29 képviselő helyett 34 képviselőt küld a magyar

meg, védi Horvát- és Szlavonország önállóságát, és követeli ezen önállóság kiszélesítése végett ennek a kiegyezésnek a törvényes revízióját, és pedig különösképpen követeli az ország pénzügyi önállóságát. Egyúttal követeli, hogy a kiegyezés revíziója alkalmával a horvát nemzet és nyelv mellett ismerjék el a szerb nemzetet és nyelvet is, és ismerjék el a cirilicának, mint a szerb nép írásának teljes egyenjogúságát a latinicával valamennyi közös hatóságnál Horvát- és Szlavonország területén.

3. A párt demokratikus szellemben képvisel minden olyan határozmányt, amely a polgári jogokat biztosítja, úgymint: a bírák függetlenségét, az esküdtszéket, a sajtó teljes szabadságát, a teljes gyülekezési és szólásszabadságot, a választójog reformját a szabad választás és az általános választójog szellemében, községenkénti titkos szavazással és a választókerületek igazságos beosztásával stb.

4. A szerb önálló párt küzd a község, járás és megye önkormányzatáért.

5. Társadalmi és gazdasági kérdésekben követeli, hogy az állam minden erővel igyekezzék megállítani az országban tapasztalható gazdasági hanyatlást; hogy a mostani állami adókat csökkentse és igazságosabban ossza fel, a községek pedig szabaduljanak fel az állami adók beszedése alól, és valamennyi községi lakos különbség nélkül egy kulcs szerint fizessen valamennyi községi és iskolai adót; követeli, hogy nagyobb súlyt helyezzenek földművelésünk, kézműiparunk és kereskedelmünk felemelésére, hogy a mostani államjogi helyzetnek megfelelően a közös bevételekből arányos összeget fordítsanak beruházásokra Horvát- és Szlavonországokban; hogy törvénnyel állapítsák meg a paraszti birtok legkisebb részét, amely szükséges a megélhetéshez, és ezt a részt védjék meg egyszer s mindenkorra a végrehajtástól és az önkéntes eladástól: követeli, küszöböljék ki a kivándorlás okait, hogy a népet védjék meg az uzorásoktól és az állam gondoskodjék arról, hogy a szegény nép szükség esetén kapjon célszerű kereseti lehetőséget; követeli, hogy a szerb nép gazdasági intézményei ugyanolyan gazdasági kedvezményben részesüljenek, mint az országosak, illetve államiak.

6. Követeli, hogy a vagyonszövetségekről szóló törvényt módosítsák olyan irányban, hogy mind a haszonélvezők, mind a vagyonszövetség tényleges tulajdonosai előnyöket (hasznot) élvezzenek a vagyonszövetségből, amiről ma ilyen formában nem lehet beszélni.

7. A szerb önálló párt tisztán szerb gazdasági, közművelődési és társadalmi intézmények alapítására törekszik és támogat minden ilyen irányú megfontolt törekvést.

8. Horvát- és Szlavonországok országgyűlésén, illetőleg a közös országgyűlésen helyet foglaló képviselőin keresztül követeli az összes nem magyar népek teljes egyenjogúságát, külön a magyarországi szerb népet és művelődési és gazdasági fejlődésének előmozdítását.

9. Arra törekszik, hogy monarchiánk külpolitikája, tekintve a szlávok számbeli túlsúlyát, ne szlávellenes irányban vezetessék, és hogy a békés nemzeti fejlődés érdekében ne törekedjék semmiféle hódításra, elismerve az elvet: kelet a keleti népeké.

országgyűlésre és – az 1868: XXX. tc. 15–17. és 25–26. §§-ainak hatályon kívül helyezésével – jövedelmei 45 százalékát engedélyezi „beligazgatási” költségekre. Az 1873. évi „horvát törvény-cikk” megszünteti a bán katonai hatáskörét és kimondja, hogy a horvátországi állami földbirtokokba az „állami erdők” is beleértendők. (Vö. Iratok I. 111. és 400. l. jegyz.)

3

1902 ápr. 21

*A horvátországi szerb önálló párt 1902. évi önkormányzati programja*¹

A nemzeti-egyházi kongresszusra megválasztandó képviselői útján a szerb önálló párt² a következők elérésére törekszik majd:

I

A karlócai érsekség területén élő szerb népnek a legmagasabb kiváltságokban elismert, állami és országos alaptörvényekkel – nevezetesen az 1790–91. évi XXVII., 1848. évi XX., 1868. évi IX., és a Háromegegy királyságbeli 1887. évi május 14-i törvénycikkkel törvényesített – nemzeti-egyházi önkormányzatára vonatkozó joga csorbíthatatlanul őriztessék meg, a nemzeti-egyházi önkormányzat minden eddigi sérelmét hárítsák el, minden újabb sérelmét pedig küszöböljék ki, s ugyancsak tegyék lehetetlenné az államhatalom minden törvénytelen befolyását, amely önkormányzatunk igazgatásában magának sajátítaná ki a rendelkezési jogot.

II

A nemzeti -egyházi szervezet kiépítésénél, az elismert és fennálló önkormányzati szabályok szellemében a nép szabad részvételi jogát őrizték meg az egyház külső igazgatásában az iskolák-nál és a nemzeti alapoknál.

Eszerint az elv szerint a szerb önálló párt azon lesz, hogy elsősorban a következő szabályzatokat hozzák meg:

a) a metropolita-patriarcha megválasztására vonatkozó,

¹ Közli: *Srbobran* 1902. 77. sz. A közlemény eredeti címe: Avtonomni program srpske samostalne stranke utvrdjen na konferenciji 12./25. marta o. g. u Zagrebu. – A szerb önálló párt f. évi március 12. (25.) napján Zágrábban tartott értekezletén meghatározott önkormányzati programja.

² A horvátországi szerb burzsoázia már a hetvenes években megkezdte politikai szervezkedését. A szerb klubból alakult meg 1881-ben a horvátországi szerb önálló párt, amelynek 1881. évi, majd 1887. évi karlócai programja a horvátországi szerbek teljes egyenjogúságát, egyházuk, iskoláik önkormányzatát, nemzeti zászlójuk és a cirilica szabad használatát követelte (l. Iratok I. 648–649., 738–740. l.). A szerb programok – a horvát ellenzéki pártok tisztán közjogi követeléseivel szemben – gazdasági reformköveteléseket is tartalmaznak. A párt lapja a *Srbobran* volt. A századforduló táján a párt vezetését a Masaryk-féle „neorealista” iskolán nevelkedett és a délszláv nemzeti egység programját radikális demokratizmussal egyesítő fiatal értelmiség vette át, Pribicević Svetozár, Medaković Bogdan, Budisavljević Bude vezetésével. A párt közeledett a horvát ellenzékhez, elsősorban annak haladó csoportjaihoz, de az 1903. évi horvát mozgalom idején még nem jött létre szervezett együttműködés, elsősorban a horvát ellenzék vezető jogpárt és Frank-párt merev szerbellenes álláspontja miatt. A párt fenti programját az 1902. március 25-i zágrábi értekezlet állapította meg, s a politikai programot kiegészítette a részletes egyházi önkormányzati program, melynek pontjait a *Srbobran*-ban közzétett szöveg alapján közöljük (l. C/3. sz. irat). 1903. október 31-én Glinán, nov. 23-án Eszéken tartott népgyűlést a párt, amely a horvátországi szerbek körében sokkal népszerűbb volt, mint a radikális párt. A saborban nem volt képviselőjük. Lapjuk, a *Novi Srbobran* többször állást foglalt a szerb–horvát testvériség és politikai együttműködés mellett, de erre (l. ott) ténylegesen csak 1905 őszén került sor, amikor a fiumei határozatban a horvát ellenzék is elismerte a szerbség jogait és a két nép közösségét. Az 1906 elején létrejött szerb–horvát koalícióban és a délszláv nemzeti államért folyó harcban a szerb önálló párt vezető szerepet játszott, míg a radikálisok később kivonultak a koalícióból.

b) a püspökök választására vonatkozó szabályzatot, utóbbit a nemzeti-egyházi szervezetünkben a felső és alsó papság megválasztásával kapcsolatban elfogadott és keresztülvitt elv szerint,

c) az egyházmegyék berendezésére vonatkozó szabályzatot, különös tekintettel arra hogy az egyházmegyei gyűlés lelkeszi és tanítói tagjainak választását összhangba hozza a nemzeti-egyházi kongresszusunk választási rendjével,

d) az egyházmegyei konzisztóriumok és a metropolita-tanács egyházbíróági eljárására vonatkozó szabályzatot.

III

A szerb önálló párt azon lesz, hogy nemzeti-egyházi kongresszusunk megfelelő módon arra törekedjék, hogy a szerb pravoszláv egyház törvényesen egyenjogú legyen a római katolikus-sal, egymás közti viszonyuk tekintetében; hogy már egyszer szűnjenek meg azok a teljesen elavult és a mai művelt korrallal ellentéző, a konkordátum értelmében hozott rendeletek, amelyek monarchiánkban sem léteznek sehol másutt, csupán Horvátországban és Szlavóniában, mégpedig a pravoszlávia kárára a római katolikus egyházzal szemben.

IV

A szerb népnek adják vissza elvett nemzeti önkormányzati iskoláit és az iskolai vagyont; tegyék lehetővé új szerb önkormányzati iskolák megnyitását, és hárítsák el azokat az akadályokat, amelyek a szerb nép iskolai önkormányzatára vonatkozó joga visszaállítását gátolják.

V

Adják meg és utaljanak ki arányos támogatást állami, illetve országos jövedelmekből a szerb pravoszláv templomok, nemzeti önkormányzati iskolák és más közművelődési intézmények számára; a szerb pravoszláv egyház és papságának törvényben biztosított illetményét pedig adják meg és utalják ki nemzeti-egyházi önkormányzatunk illetékes szervei közvetítésével.

VI

Papságunk és tanítóságunk helyzetét erkölcsileg és anyagilag emeljék és vigyék előbbre. Ennek érdekében a papok és tanítók fizetéséről hozzanak szabályzatot, különös tekintettel arra, hogy a papság fizetése minden egyházmegyében egyenlő legyen; valamint, hogy a papság és a tanítóság részére nyugdíj szabályzatot állítsanak fel; a papság és a tanítóság fegyelmi szabályait módosítsák, mégpedig a papság részére oly módon, hogy a kongresszusi szervezet 18. §-ának 2. pontja szerint azok csak az egyházi ügyekben való fegyelemre terjedjenek ki, a papság polgári és önkormányzati jogainak korlátozása nélkül.

VII

Hozzanak szabályzatot a metropolita-pátriárka és a püspökök tisztségükhöz méltó illetményére vonatkozólag. Az ezekre az illetményekre meghatározott nemzeti-egyházi javak feleslegét a szerb nép egyházi és népi szükségleteire kell felhasználni.

VIII

A szerb önálló párt azon lesz, hogy a nemzeti-egyházi javak állandó szakszerű kezelés alá kerüljenek, hogy kezelésük ésszerű legyen, és jövedelmük annyira emelkedjék, hogy ne csak kolostori, hanem minél nagyobb mértékben népművelési célokra is szolgáljanak. Egyben pedig, hogy a nemzeti-egyházi vagyont megőrizték, s minden törvénytelen követelés és elidegenítéssel szemben biztosítsák.

IX

A szerb önálló párt különösen azon lesz, hogy nemzeti-egyházi kongresszusunk teljesen önálló működési jogát ne érje sérelem, és hogy a kongresszus minden akadály nélkül, mindenkor a törvény által előírt időben összeüljön, rendkívüli ülésre pedig szükség szerint.

A szerb önálló párt csak olyan képviselőket választ, akik mindezen önkormányzati programot, mind pedig a párt egyéb programját elfogadják és biztosítékot nyújtanak, hogy e programot lelkiismeretesen képviselik majd, s egyben elvárja képviselőitől, hogy a nemzeti-egyházi kongresszuson mint *szerb önálló párt* egyetértésben működjenek a többi nemzeti párttal, amennyiben azok az itt kifejtett elvekkel és követelésekkel egy véleményen lesznek.

4

1902 ápr. 23

*A szerb nemzeti szabadelvű (liberális) párt 1902. évi önkormányzati programja*¹

A szerb nemzeti szabadelvű párt nemzeti önkormányzatunk tekintetében mindenben azon az állásponton áll, amely álláspontot a szerb nemzeti párt az 1872. évi július 9/21-i újvidéki és az 1885. évi jún. 15/27-i zombori választói gyűléseken hozott határozataiban jelölt meg; a nemzeti-egyházi önkormányzat terén kifejtett működését illetően pedig eddig mindenkor és ezentúl is azok az elvek vezérlik majd, amelyek az eddig meghozott és megerősített kongresszusi szabályzatokban, továbbá a szerb nemzeti pártnak az 1870. évtől mind a mai napig tartó működésében kifejezésre jutottak. Eszerint:

I

A szerb nemzeti szabadelvű párt mind a nemzeti-egyházi kongresszusi képviselői útján, mind egyébként is minden alkalommal és minden időben védelmezi és fenntartja a mindenkor tiszta és csorbítatlan nemzeti-egyházi önkormányzatot, amely ősrégi szokáson és nemzeti-egyházi intézményeken alapul, a Szt. István koronája országában élő szerbek számára pedig elismerik és biztosítják a királyi kiváltságok, továbbá az állami és országos törvények, nevezetesen az 1790–91. évi XVII., az 1848. XX., az 1868. évi IX. magyar törvénycikkek és a horvát-szlavonországi 1887. évi május 14-i törvények.

Minden törvényes eszközzel azon lesz, hogy a karlócai érsekség területén élő szerb nép számára állítsák helyre a nemzeti-egyházi önkormányzat teljes élvezetét, hogy a nemzeti-egyházi önkormányzaton mind ez ideig elkövetett sérelmeket hárítsák el, a további sérelmeket pedig eleve küszöböljék ki; különösképpen pedig:

¹ Közli: Branik 1902. 44. sz. A közlemény eredeti címe: Avtonomni program srpske narodne slobodoumne stranke. – A szerb nemzeti szabadelvű párt önkormányzati programja.

1. szüntessék meg az egyoldalúan hozott összes rendeleteket, szabályzatokat és kényszerintézkedéseket, melyek az egész önkormányzatot illuzórikussá teszik;
2. nemzeti-egyházi önkormányzatunkkal szemben mindenben tartsák be a törvényeket és a törvényen alapuló önkormányzati szabályzatokat;
3. nemzeti-egyházi kongresszusunkat ne gátolják meg abban, hogy minden harmadik évben a törvény által előírt időben rendesen, szükség szerint pedig rendkívüli időben is összeüljön;
4. a kongresszust ne akadályozzák meg abban, hogy mindenkor a törvény és a törvényes szabályzatok keretein belül teljesen szabadon és önállóan működhessék;
5. az államhatalom nemzeti-egyházi önkormányzatunk ügyeiben ne sajátítsa ki a maga számára a rendelkezés jogát;
6. nemzeti-egyházi önkormányzati hatóságaink a hatáskörükbe tartozó összes ügyekben teljesen önállóan és véglegesen határozzanak. Az államhatalom ne sajátítsa ki magának az utolsó fokon a döntés jogát, valamennyi vitás ügyben, a tisztán egyházi bírósághoz tartozó ügyekben sem.

III

Azon lesz, hogy nemzeti-egyházi szervezetünket azon elvek alapján valósítsák meg, amely elvek az eddigi kongresszusi állandó szabályzatokban nyertek kifejezést, hogy így az egész önkormányzati szervezetet egységes szellem és egységes irány hassa át. Ehhez a munkához azonban csak az esetben lát hozzá, ha kétségtelen biztosítékot kap az esetleges kényszerintézkedések ellen, ha ez esetben megállapodásra jut a püspöki karral.

Amennyiben pedig ez nem lenne lehetséges, arra törekszik majd, hogy az önkormányzati szervezetünkben levő űrt betöltsék, s hogy az ideiglenesen hozott szabályzatokat állandóakkal pótolják, különösen pedig:

1. a metropolita-pátriárka választására vonatkozóan szabályzatot kell hozni;
2. a kongresszusi szabályzattal rendezendő az érsekség és az egyházmegye adminisztrátor-ságára vonatkozó kérdés arra az időre, ameddig a metropolita-pátriárkai, illetve a püspöki szék üresedésben van;
3. a kongresszus számára biztosítsák a püspökök megválasztására vonatkozó befolyást;
4. az egyházmegyék állandó berendezését hozzák meg, mégpedig oly módon, hogy az egyházmegyei gyűlési tagválasztásokat hozzák összhangba a nemzeti-egyházi kongresszusi választási renddel;
5. mind a központi önkormányzati, mind az egyházmegyei hatóságok átszervezendők az idők haladottabb szelleme és a nép mai szükségletei, valamint a szerzett tapasztalat, s a mindinkább felgyülemelő ügyek arányában;
6. állapítsák meg az egyházmegyei konzisztóriumok és a nemzeti-egyházi érsekségi tanács törvényes eljárását;
7. állapítsák meg a fegyelmi szabályokat minden nemzeti-egyházi önkormányzati hatóság számára.

IV

A népiskolák tekintetében működése a következőkre irányul:

1. Visszaállítandók a felekezeti (önkormányzati) népiskolák, ahol csak beszüntették azokat, s ezeknek visszaadandó az elvett iskolai vagyon;
2. Elhárítandók azok az akadályok, amelyek az új elemi, közép- és felsőbb fokú felekezeti (önkormányzati) fiú- és leánynépiskolák megnyitása útjában állanak, s ahol csak szükség mutatkozik, ilyen iskolák nyitandók;

3. Gazdasági-, ipari és szakiskolákat nyissanak;

4. Mind az elemi, közép- és felsőbb fokú, valamint a szakiskolák létesítését és fenntartását a szükség és a rendelkezésre álló eszközök arányában a nemzeti-egyházi alapokból eredő segély útján tegyék lehetővé;

5. Szabályzat hozandó a szerb pravoszláv kiseddévókra vonatkozólag, és ilyenek mindenütt létesítendőek;

6. Az iskoláknál tanítói és hivatásos pedagógusokból álló szakfelügyeletet kell bevezetni, s az állami hatóságoknak az önkormányzati iskolaügyeinkbe való fölösleges és meg nem engedett beavatkozását el kell hárítani és vissza kell szorítani.

V

Azon lesz, hogy a nemzeti-egyházi birtokok, alapok és alapítványok igazgatása úgy rendeződjék, amint az az idők mai haladottabb szellemének és a nép szükségleteinek megfelelő; különösképp pedig:

1. hogy egyszer már vigyék keresztül az 1864–65-ös kongresszusi határozatot az 1868. évi augusztus 10-i királyi szabályzatra vonatkozólag, amely szerint a kolostori birtokok igazgatása a nemzeti-egyházi birtokok központi igazgatóságához kerül át; a kolostori birtokokat gazdaságilag szakszerűen kell vezetni, és ezek jövedelmét annyira kell emelni, hogy azokból minél többet lehessen a nép művelődési és kulturális céljaira felhasználni;

2. Szabályzatot kell hozni a metropolita-patriarcha és a püspökök illetményeire vonatkozólag az egyházban és az államban élvezett és elfoglalt állásuk arányában, s ez a szabályzat biztosítsa azt, hogy a metropolita és a püspökök nemzeti-egyházi birtokaik jövedelmeiből és az illetményüket szolgáló egyéb jövedelmekből egy részt a nép egyházi és művelődési céljaira fordítsanak;

3. A püspökök illetményeinek céljául szolgáló egyházi hozzájárulást szüntessék meg;

4. A nemzeti-egyházi birtokokat őrizték és védelmezzék meg bármely méltánytalan elidegenítéssel és törvénytelen követeléssel szemben.

VI

Arra törekszik majd, hogy a szerb papság és tanítótság helyzetét mind erkölcsileg, mind anyagilag emeljék és előbbre vigyék, különösen pedig:

1. a szerb papság és tanítótság erkölcsi tekintélye érdekében a papok és tanítók fegyelmi szabályait, erre illetékes úton módosítsák, tekintélyüknek és a nép körében elfoglalt állásuknak megfelelően, hogy azok ne gátolják őket polgári és önkormányzati jogaik gyakorlásában;

2. a papság fizetéséről szabályzat hozandó, mely szerint valamennyi egyházmegyében a lelkészi fizetési osztályok egyenlők lesznek, ahol pedig a rendszeres jövedelemből a lelkészi fizetés minimuma sem lenne fedezhető, ott a szükséges segélyt az elidegeníthetetlen és a klerikális alaptól utalják ki;

3. hogy mind a lelkészek, mind a néptanítók eddigi fizetési minimumát a mai szükségletek arányában emeljék fel;

4. hogy a felekezeti (autonóm) iskolák tanítói számára előírt fizetési minimumot, amennyiben az az illető községek rendes jövedelmeiből nem lenne fedezhető, egészítsék ki az iskolai és művelődési célokat szolgáló alapok rendelkezésre álló jövedelméből;

5. mind a papság, mind a tanítótság részére nyugdíjszabályzatot létesítsenek.

VII

Közreműködik majd azon, hogy az általános igazságosság és méltányosság szerint a szerb pravoszláv templomok és papság, továbbá a szerb felekezeti (önkormányzati) iskolák és közművelődési intézmények számára az állami, illetve az országos jövedelmekből arányos segílyt nyújtsanak, amihez az állam minden polgára egyformán hozzájárul, s ezt a segílyt az illetékes nemzeti-egyházi önkormányzati hatóságok útján és azok közvetítésével adják ki.

VIII

A szerb nemzeti szabadelvű párt közre fog működni, hogy a nemzeti-egyházi kongresszusunkba olyanokat válasszanak meg képviselőkül, akik teljes mértékben elfogadják az itt kifejtett elveket, s akiknek személye biztosíték arra, hogy mindezt derekasan képviselik majd, s ez elvek megvalósításáért dolgozni fognak.

IX

A szerb nemzeti szabadelvű párt arra törekszik majd, hogy mindazok, akik az itt kifejtett elvekkel egyetértenek és ezek megvalósításában részt óhajtanak venni, a kongresszuson egy nemzeti pártba gyűljenek össze, amely eddig is fennállott nemzeti-egyházi kongresszusunkon, hogy így egyesült erővel megőrizték a nemzeti pártnak a korábbi kongresszusokon elért vívmányait, s nemzeti-egyházi önkormányzatunk épületét végre felépítsék, biztosítsák és megszilárdítsák.

A szerb nemzeti szabadelvű párt Újvidéken,
1902. ápr. 9. (22.) napján tartott gyűléséből

Janko Perić s. k.
jegyző

dr. Ilija Vučetić s. k.
elnök

D

1902 márc. 2

*Széll Kálmán miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz a karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1902. jún. 8-ára való egybehívása tárgyában*¹

ME 1908 – XXXV – 416 (755 fasc.), [1902 – XXIV – 272(898)]

Budapesten, 1902. évi március 2-án

Legkegyelmesebb Úr!

A magyarországi gör. kel. szerb egyház metropolita-pátriárkája 1901. évi január hó 5-én 672/900 szám alatt kelt, s az abban hivatkozott 38/896 és 26/897 számú előiratokkal együtt /. alatt hódolattal csatolt előterjesztésében azon kérelemmel fordult hozzám: eszközölném ki császári és apostoli királyi Felségednek legkegyelmesebb jóváhagyását arra nézve, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszust 1901. évi május hó 19-ik napjára egybehívhassa, s illetve a kongresszusi képviselők megválasztása iránt a szükséges intézkedéseket megtehesse.

¹ Néhány nappal a fenti bizalmas felterjesztés után, 1902 márc. 12-én Pavlović Ljubomir szerb nemzetiségi képviselő interpellációt intéz a miniszterelnökhöz a nemzeti-egyházi kongresszus összehívása tárgyában. (L. Képv. Napló, 1901–1906, IV, 282–284. l.)

Ezen előterjesztést a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, valamint horvát-, szlavon- és dalmátországi bánnal közölvén, s őket véleményeik nyilvánítására felkérve, a tárgyalás során a kongresszus egybehívása ellen elvi szempontból észrevétel nem merült ugyan fel, de mert a tárgyalás hosszabb időt vett igénybe, amelynek következtében az 1871. évi kongresszusi választási rend 9. illetve 11. §-ában foglalt határozmányokra tekintettel a kongresszusnak a húsvéti és pünkösdi ünnepek közötti idő legutolsó határnapján leendő összehívása is lehetlenné lett: nem tarthattam helyénlevőnek, hogy a kongresszus összehívásának engedélyezése iránt csász[ári] és apost[oli] kir[ályi] Felségedhez legalázatosabb előterjesztésemet megtegyem, s erről a metropolita-pátriarkát 1901. évi május hó 5-én 1547 szám alatt kelt leiratomban oly megjegyzéssel értesíttem, hogy a kongresszus egybehívását magam is felette kívánatosnak tartván, elvben hozzájárulok ahhoz, hogy a kongresszus az 1901. év folyamán, az őszi évszakban megtartassék.

A metropolita-pátriárka azonban ez irányban előterjesztést nem tett; hanem most folyó évi január hó 14-én 2. szám alatt kelt s 2 % alatt hódolattal csatolt előterjesztésében arra nézve tesz javaslatot, hogy a kongresszusnak folyó évi június hó 8-ik, az ó-naptár szerint május 26-ik napjára leendő egybehívása engedélyeztessék.

Miután a kongresszus elintézésére váró ügyek oly fontosak, hogy a kongresszus egybehívásának égető szükségét – tekintettel a gör. kel. szerb egyház tagjai közt e részben megújuló óhajokra is – lehetetlen el nem ismerni, s miután a kongresszus megtartására szükséges költség is rendelkezésre áll: úgy a vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint a horvát szlavon- és dalmátországi bánnal egyetértőleg, a legmélyebb hódolattal javasolni bátorodom, hogy csász. és apost. kir. Felséged a legkegyelmesebben megengedni méltóztassék, hogy a g. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus folyó évi június hó 8-ik, illetve az ó-naptár szerint, május 26-ik napjára Karlócára egybehívassék.

E kongresszus, a metropolita-pátriárkának előbb legmélyebb alázattal hivatkozott s % és 2 % alatt csatolt felterjesztései szerint, a következő ügyek elintézésére lesz hivatva:

1. megállapítani az egyházi autonóm szükségletek, az egyes alapok és alapítványok, a zárdák költségvetéseit;

2. véglegelni az alapok és alapítványoknak 1879. év óta felül nem bírált számadásait;

3. megválasztani az új kongresszusi választmány tagjait;

4. megalkotni az egyház szervezetét s illetve alkotmányát;

5. betölteni a metropolita egyházi tanácsban elhalálozás folytán megüresedett helyeket, – úgy nemkülönben az üresedésben levő iskolai főelőadói, egyházmegyei iskolai előadói, a jószágfelügyelői állásokat;

6. újabb tárgyalás alá venni a gör. kel. szerb plébániai és zárdai papság, a püspökök és metropolita-pátriárka javadalmazásáról, valamint a gör. kel. szerb iskolákról és intézetekről szóló szabályzatokat;

7. elintézni az előző kongresszusokról maradt, valamint a még érkezendő s a kongresszus által felveendő ügyeket.

Tehtetttel a kongresszus elintézése alá kerülő ezen tárgyak kiváló fontosságára, mulhatlanul szükségesnek mutatkozik, hogy a kongresszusra királyi biztos küldessék ki. Minthogy azonban nemcsak az ügyek fontossága, hanem a gör. kel. szerb egyház kebelében csak nem rég lezajlott események, s az egyház tagjai között észlelhető áramlat folytán is, különösen súlyt kell helyezni arra, hogy a kiküldendő királyi biztos képes legyen garanciát nyújtani arra, hogy a reá bízandó fontos és kényes feladatot eredményesen fogja megoldani, s ez okon a királyi biztos személyének megválasztása még több oldalú megfontolást és tárgyalást igényel: e tekintetben legalázatosabb javaslatomat csak később leszek bátor megtenni:

Legalázatosabb javaslatom legkegyelmesebb jóváhagyásának reményében bátorodom a legfelsőbb elhatározás tervezetét 3% alatt a legmélyebb hódolattal bemutatni.

Széll Kálmán s. k.

Magyar miniszterelnököm előterjesztése folytán megengedem, hogy a görögkeleti szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1902 évi június hó 8./május hó 26. napjára Karlócára egybehívassék, és elvárom, hogy a kongresszusra kiküldendő királyi biztos személyére nézve kellő időben javaslat tétessék.

Kelt Budapesten, 1902. évi március hó 5-én

Ferenc József s. k.

E

1902 ápr. 11

*A szerb liberális sajtó felhívása az 1902. évi szerb nemzeti-egyházi kongresszus választóihoz*¹

Választó testvéreink!

A kongresszust egybehívták. Az 1902. márc. 5-én kelt legfőbb királyi leirat engedélyezi a szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívását. A kongresszus egybehívásának híre villámgyorsan terjedt el az egész innenső² szerb nép között, lehatolt népünk (széles) rétegeibe, és a legtávolabbi zugba is eljutott, ahol szerbek élnek. Palotában és kunyhóban egyaránt ez a hír a szerb szíveket ismét örömmel és azzal a bizakodással töltötte el, hogy itt az idő, amikor nemzeti-egyházi önkormányzatunk végleg rendezhető lesz. E jogos remény meleg fényének sugarainál a szerb nép megáll és vár, várja, hogy mikor üt az óra, amikor a választási urnák elé szólítják, ahol kijelöli választottait, jogainak előharcosait és képviselőit.

Választó testvéreink! Ismét alkalmatok adódik, hogy öntudatotok, érettségetek és az az állhatatosságotok kifejezésre jusson, mellyel a szerb nép a kísértés óráiban mindenkor kitűnt, azokban a pillanatokban, amikor szavával nagy feladatok, – saját sorsa felett kellett döntenie.

Nagy és jelentős ez a pillanat, valósággal sorsdöntő. Minden kilátásunk meg van arra, hogy ez a kongresszus fordulópont lesz az ezeken a végeken élő szerb nép életében. Bizony már több évtizede annak, hogy a szerb népnek harcolnia kell önkormányzatáért, annak ellenére, hogy azt az állam törvényei biztosítják. Annak ellenére ugyanis, hogy a mi önkormányzatunk ősi szokáson és egyházi intézményeken alapul, hogy azt a szerb nép számára elismerik és biztosítják mind a kiváltságok, mind az állami törvények, mégis az államhatalom ezt a mi nemzeti-egyházi önkormányzatunkat minden tekintetben annyira összeszűkítette, korlátozta, s a legapróbb ügyekben is olyan széles körű rendelkezést biztosított magának, hogy az ilyen önkormányzat, ahogyan most a gyakorlatban alkalmazzák, az önkormányzatnak csak árnyéka, a felekezeti szabadságnak és az államhatalommal szemben való önrendelkezésnek valóságos torzképe. A zsinat és a kongresszus nem tud akkor összeülni, mikor akar és a törvény előírása szerint, a központi szervek semmiben sem tudnak véglegesen intézkedni, miután az államhatalom önnönmagának sajátította ki a legmagasabb fórum jogát nemcsak közigazgatási, de egyházbíráskodási ügyekben is, amivel nemcsak a népet fosztotta meg jogaitól, hanem e végek pravoszláv egyházát is egyházi jellegétől.

¹ Közli: Br. 1902. 45. sz. – A közlemény eredeti címe: *Biračima za srpski narodno-crkveni sabor*. – A szerb nemzeti-egyházi kongresszus választóihoz.

² Értsd: A Száván inneni szerb nép.

A magyar minisztérium most – a mi kongresszusi bizottságunk, iskolai és érsekségi tanácsunk. A minisztérium igazgat, dönt, rendelkezik és parancsol egyházunkban. Kongresszusainkat csak azért hívják egybe, hogy azokat ez után mindjárt fel is oszlassák, hogy határozataikat és döntéseiket kényszer intézkedésekkel töltsék meg, hogy működésüknek gátat vessenek, hogy napirendet kényszerítsenek rájuk, s az egyház és közművelődés érdekében minden szabad fejlődést csírájában elfojtsanak és elnyomjanak.

Ha pedig ez így van, akkor nekünk csupán papíron van önkormányzatunk, a valóságban azonban nincs. Önkormányzatunkat az államhatalom a szó teljes értelmében elkobozta. A nép és a kongresszus legfőbb feladata az legyen, hogy ezt az elkobzott nemzeti-egyházi önkormányzatot adják vissza a szerb népnek, s állítsák helyre a törvény érvényét. Elsősorban azt kell követelnünk, hogy állítsák helyre elkobzott önkormányzatunkat.

A szerb nemzeti szabadelvű párt létrejötte kezdetétől a mai napig mind a kongresszusokon, mind pedig a nép között is, mint „nemzeti párt” küzdött mindig és mindenkor a nép és a pravoszláv egyház jogaiért. Mint nemzeti párt több mint harminc éven át mind a klerikális, mind a konzervatív párttal szemben olyan harcot folytatott, amellyel nagy érdemeket vívott ki az önkormányzat és annak intézményei érdekében. A nemzeti párt amikor csak a legélesebb harcot kellett vállalnia az államhatalom, vagy a felsőbb hierarchia túlerejével szemben, mindenkor érvényt tudott szerezni a nép jogának. Mind Ivačković pátriárka törvényellenes nyugdíjazása, mind Angyelić Germán adminisztrátorsága idején és később, pátriárkává történt kinevezése után, a nemzeti párt kiállta a legsúlyosabb harcot, hogy a szerb nép szentesített, de megsértett jogait megőrizze, s ezzel a nép jogai védelmében hervadhatatlan érdemeket szerzett. E párt elvei az elmúlt Péter napjára egybehívott kongresszuson az egész nép erejét tömörítették az államhatalom által a kongresszusnak szánt súlyos csapás elleni védekezés érdekében.

A nemzeti párt programját régóta ismeri az egész szerb nép, mert az egész nemzet e mellé állt, ezen elvek köré tömörült, s nemzeti-egyházi önkormányzatunk minden főbb intézménye keletkezését e pártnak köszönheti, s népünk úgyszólván egész önkormányzati életét áthatja és átszövi e párt nemzeti programja.

Hogy ezek az elvek minél világosabban kifejezésre jussanak, a szerb nemzeti szabadelvű párt önkormányzati programját kilenc pontba foglalta, e program közzététele már megtörtént, s ezzel lép a szerb nemzeti szabadelvű párt a választók elé. E program felsorolja a nemzeti-egyházi önkormányzat alapjait, felállítja azokat a pilléreket, amelyeken nemzeti-egyházi önkormányzatunk emberemlékezet óta nyugszik, és leírja történeti fejlődését. Szilárd, erős vonalak jelzik azokat a nagy feladatokat, amelyek elintézésüket a kongresszustól várják, és amelyek révén népünk nemzeti-egyházi önkormányzati és közművelődési élete a rendes kerékvágásba kerülne és biztosítva lenne.

A program első feladataként a sérelmek kiküszöbölését és egyben az önkormányzaton belül a törvényesség visszaállítását tünteti fel, különösképp pedig azt, hogy a nemzeti-egyházi hatóságok határozatait az államhatalom részéről sem módosítani, sem megsemmisíteni nem lehet.

Ezenkívül magának az ügynek a természetében van pártunk programjának az a törekvése, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunk akár egyes szabályzatok, akár egy szervezet révén kiépüljön és végleg befejeződjék amikor is különös gondot fordítunk majd a metropolita-patriarcha és a püspökválasztás végleges rendezésére és biztosítására, az egyházmegyei vezetőségek állandó megszervezésére, amelyek eddig csupán ideiglenesek voltak, és amelyeknél sok – kijavítható és rendbehozatalra váró – hiba és hiány mutatkozik.

E program különös gondot fordít a felekezeti (önkormányzati) magasabb és alsóbb népiskolákra és ami igen fontos, szükségét hangoztatja gazdasági, ipari és kereskedelmi szakiskolák felállításának, továbbá pravoszláv kisedővők szervezésének, és pedig olyképpen, hogy ezek a népünk létezéséhez annyira szükséges iskolák fenntartása a nemzeti-egyházi alapokból folyó

segélyezéssel lehetséges, de egyben visszaszorítandó és elhárítandó legyen önkormányzati iskolai viszonyainkba az állami hatóságok felesleges beavatkozása.

Nemzeti-közművelődési életünknek két igen fontos tényezője a papság és a tanítóság. E két osztály helyzete és működése nemzeti létünk biztosítása és fejlődése szempontjából annyira döntő jelentőségű, hogy arra a legnagyobb figyelmet kell fordítani. Papságunknak és tanítóságunknak olyan biztosítékokat kell nyújtani, amelyek képessé teszik őket arra, hogy szép és magasztos hivatásuknak a szó. teljes értelmében megfelelhessenek. A szerb nemzeti szabadelvű párt önkormányzati programja a legmelegebben felkarolja e két osztályt, mint nemzeti életünk két egészen fontos tényezőjének méltányos érdekeit és törekvéseit. Gondoskodott arról, hogy a fizetési minimumot a jelenlegi szükségletek szerint felemeljék, és hogy az e területen levő egyházunk valamennyi részén egyenlő fizetési osztályokat létesítsenek, szükség esetén pedig ezeket a nemzeti-egyházi alapok jövedelmeiből kiegészítsék.

Az egész program azt célozza, hogy lehetőség szerint a népet megszabadítsuk terheitől, hogy a hitfelekezettel kapcsolatos járulékot megszüntessük, s hogy a nép nagyobb megterhelése nélkül annak közművelődési célkitűzéseit minden vonalon előbbre vigyük, az ehhez szükséges anyagi áldozatokat pedig a lehetőség szerint mind a nemzeti alapok jövedelméből, mind pedig abból a feleslegből behozzuk, amely a sok szerb kolostornak jövedelméből fennmaradna e kolostorok ésszerű gazdálkodása esetén.

Népünk kulturális célkitűzéseire szükséges anyagi eszközök gyarapítása érdekében a szerb nemzeti szabadelvű párt programja azt kívánja, hogy a metropolita-pátriárka és a püspökök illetményeire vonatkozó szabályzat meghozatalakor e jövedelmek egy részét egyházi és közművelődési célokra biztosítsák.

A szerb nemzeti szabadelvű párt programja kialakításakor abban semmi újat nem mondott, hanem csupán egységes egészbe foglalta azokat a hagyományos elveket, amelyek a nemzeti pártot önkormányzati téren, küzdelme és működése hosszú során át vezették. S e hagyományokhoz híven a párt programja végén legértékesebb kincsként egy magasztos elvet tűzött ki, és pedig azt, hogy a nemzeti-egyházi kongresszuson mindazok, akik a szerb nemzeti párt hagyományos programjával egyetértenek egy körbe, a szerb nemzeti párt körébe gyűljenek össze, s így egyesülten lássanak hozzá ahhoz az összetartó és üdvös munkához, amelynek célja a nép szerzeményeinek megőrzése és a nemzeti egyházi önkormányzat végleges biztosítása.

A szerb nemzeti szabadelvű párt mindenkor összetartásra törekedett, ez a vágya most is, s ez, azonkívül hogy erkölcsi alapon, az elvi meggyőződés azonosságán is alapszik abban a tekintetben, hogy az összetartó együttműködés nagyobb biztosítékot nyújt a munka sikeréhez. Ez vezette a pártot akkor is, amikor programjában a felsőbb hierarchiával leendő megállapodás iránti kívánságát fejezte ki annak érdekében, hogy népünk életének minden tényezőjét az egyház és a nép érdekeinek szolgálatába állíthassa.

Népünk vágyódik az egyetértés után, keresi az összetartást, érzi az összefogás szükségét, és ezért törekszik a szerb nemzeti szabadelvű párt arra, hogy képviselői az összetartás zászlaja alatt lépjenek át a kongresszus üléstermének ajtaját, s ezt a zászlót a pravoszláv egyház és a szerb nép javára kitűzzék a kongresszuson.

Összefogva tehát, ti is, választó testvéreink, gyűljetek össze e zászló körül, mert ez a nemzeti párt zászlaja, ez az a zászló, amely számtalanszor lengett, lobogott felettetek, minden alkalommal, amikor csak szükség volt a szerb pravoszláv egyház, a pravoszláv szerb nép művelődése és érdekei képviselőjére és védelmére. Gyűljetek össze együttesen és elszántan, s ne engedjétek magatokat senki által sem tévútra vezetni. A nemzeti-egyházi kongresszusra olyan képviselőket és küldötteket válasszatok, akik e zászlóra esküdtek, akik e zászló alatt híven szolgáltak, és akik valahányszor e zászlót kemény küzdelemben támadták, testükkel védték és a gyaláztól megőrizték.

Választó testvéreink!

Ne engedjétek magatokat félrevezetni azoktól, akik mindenkor valótlanossággal és ámitással jelentkeznek. Ezek nem olyan eszközök, amelyekkel eszmei és magasztos célok elérhetők lennének. Karoljátok fel a szerb nemzeti szabadelvű párt programját, amely önkormányzatunk összes ágazataira kiterjed, és átfogja egész önkormányzati életünket. Gyülekezzetek e zászló alá, amely alatt atyáink és nagyatyáink önkormányzatunkért küzdöttek. E zászlót népünk halhatatlan vezérférfia, Miletić Szvetozár bontotta ki, a nemzeti párt többi harcosával együtt, akik akkor vették ezt kezükbe, amikor karja a súlyos küzdelemben ellankadt.

Előre választó testvéreink! Álljatok ki és gyülekezzetek! Gyülekezzetek és járuljatok testvéri egyetértésben megtisztultan a nép képviselőinek megválasztásához. Válasszatok a szerb nemzeti szabadelvű párt köréből, azok köréből, akik benneteket a kongresszuson méltó módon, híven és elszántan képviselnek és akik mindent megtesznek majd, hogy a nemzeti-egyházi önkormányzatot az egyház és a nép javára végleg rendezzék és biztosítsák. Mutassátok meg e választásokkal az egész világnak, hogy az önkormányzathoz megvan bennetek mind az öntudat, mind az érettség, ahhoz az önkormányzathoz, amelyet elődeitek hagyatékuul hagytak reátok.

Ennek jegyében Isten segítsen benneteket.

A szerb nemzeti szabadelvű párt központi bizottsága Újvidéken, 1902. ápr. 10. (23.) napján tartott üléséből.

Perić Janko
jegyző

dr. Vučetić Ilija
elnök

F

1902 ápr. 18

A Zastava beszámolója a szerb radikális párt 1902. április 15/28-i újvidéki választói gyűléséről¹

Mint ismeretes, Húsvét másodnapján, megtartottuk Újvidéken a radikális párt választói gyűlését. Mindenekelőtt említsük meg a következőket: Népünk ilyen nagy ünnep alkalmával nem szívesen mozdul ki otthonából. Karácsonyát és húsvétját a szerb legszívesebben családjában tölti, s így ez az oka annak, hogy ez alkalommal is pártunk sok tagja elmaradt. Ezek mindegyike úgy gondolta, elég ha sürgönyileg vagy levélben kijelenti, hogy a gyűlés munkájával egyetért. Ezenkívül még egy akadály volt, a gyűlés előestéjén és a gyűlés napján levő rossz időjárás. Éppen ezért a legközelebbi környékről volt a leggyengébb az érdeklődés. Ezek úgy vélekedtek, hogy ráérnek a gyűlés napján is elindulni, miután pedig ezen a napon rossz volt az időjárás, így éppen ezek maradtak el. Mégis mindezek ellenére, a gyűlésen körülbelül 1500-an vettek részt az ezeken a végeken élő szerbek minden vidékéről, akik jóllehet, különböző osztályokhoz tartoznak, valamennyiüket áthatotta ügyük tisztaságába, s ennek következtében a sikerbe vetett hitük.

Erről a dologról e helyütt még lesz szó, és majd közelebbről megjelöljük a szerb radikális párt által elfogadott önkormányzati programnak, valamint magának a gyűlésnek jelentőségét a mai időben és oly eredményes munkájának jelentőségét is. Ez alkalommal a gyűlésnek csak néhány fontos mozzanatát érintjük, hogy azt így legfőbb vonalaiban körvonalazzuk. Legalább ezekkel legyünk azonnal tisztában mi is, mind a párt, mind pedig azok, akik a nép ügyéért melegebben érdeklődnek.

¹ Megjelent a Z. 1902. 85. sz.-ban. – A közlemény eredeti címe: *Zbor srpske radikalne stranke*. – A szerb radikális párt gyűlése. – A gyűlés meghívója csak röviddel előbb jelent meg a radikális sajtóban, l. *Biračima srpske narodne radikalne stranke za srpski narodni crkveni sabor karlovačke mitropolie*. Z. 1902. 78. sz.

Mindenekelőtt ismét hangsúlyoznom kell, hogy a visszhang valósággal felemelő volt, s hogy eddig egyetlen pártunk sem mutatott fel ilyen eredményt. Ebből pedig kitűnik, mit jelent az, ha egy olyan elv egy párt vezérsillaga, mely sem jobbra sem balra nem enged kilengést. Így ezzel teljesen meg lehetünk elégedve, s még csak annyit említhetünk meg, hogy a radikális párt minden egybegyűlt tagja higgadt és öntudatos volt, s valamennyiüket az az egyetlen gondolat vezérelte, hogy a gyűlés lefolyása minél jobb és minél fényesebb legyen. Magának a gyűlésnek díszét mégis mind a számuk, mind a lelkesedésük tekintetében, sőt megkapó érkezésükkel a pancsovaiak képezték.

Magán a gyűlésen példás rend és összetartás uralkodott, minden ügyet és minden javaslatot a legfigyelmesebben meghallgattak, azt megfontoltan átgondolták és mindent egyhangúlag és testvériesen elfogadtak. Mindenki úgyszólván étlen-szomjan töltötte egész napját a szabad ég alatt, amely egyaránt szolgált a jóknak és rosszaknak, gazdagoknak és szegényeknek. Ebben az egyetértésben és testvéri szeretetben mindenekelőtt üdvözlő sürgönyt intéztünk a király Ő felségéhez, amelyben a gyűlés lojalitását fejezte ki. Ezután elfogadtuk a radikális pártnak az önkormányzati ügyeinkre vonatkozó programját, majd a pártvezetőség megválasztása következett. Ezt követte egy lelkes perlaszi szerb, Kocsa Popović indítványa, melynek értelmében egyhangúlag felajánlottuk Tomić Jása jelölését, amit az azonban azonnal elhárított. Végül a gyűlés egyhangúlag sürgönyileg üdvözölte dr. Jovan Zmaj Jovanovićot. Koszorús költőnk nevének említésére a gyűlés egyhangú éljenzéssel válaszolt. Ezt dr. Jovan Zmaj Jovanović ragyogó munkásságával és fajszeretetével teljes mértékben kiérdemelte. A népnek pedig tudnia kell, hogy addig lesznek nagy emberei, amíg azokat tisztelni képes. Ezután a gyűlés tagjai a legnagyobb rendben és csendben szétszörltek, mindenki a saját útjára indult. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a gyűlésről való távozás, a megérkezéshez hasonlóan megkapó volt. Azonban ismét a pancsovaiak voltak az egész gyűlés mintaképe, nekik sikerült mindenkit jókedvre hangolniok, olyannyira, hogy énekszóval és örömkönnyek között búcsúztunk. Nem hagyhatjuk említés nélkül a gyűlésnek azt a határozatát sem, mely szerint ott ahol a radikális pártnak nincsen saját jelöltje, az önálló párt jelöltjét támogatja majd.

Még csak annyit jegyzünk meg, hogy népünk ez alkalommal is két dologról tett bizonyosságot. Mégpedig: először arról, hogy keblében még ég a szeretet minden iránt, ami népi, másodsor, hogy népünk tiszta szívvel megy elébe azoknak, akik őszintén keresik fel őt, – hogy elfogadja azt a szerb kezet, amelyet feléje nyújtanak. A nemzeti radikális párt mindenkor ezen az úton halad, eggyé vált a néppel, s ma egyedül pártunk a teljes mértékben népi párt. Úgy is legyen!

Határozat

„A húsvét másodnapján 1902. ápr. 15/28. napján Újvidéken összegyűlt szerb nemzeti radikális párt egyhangúlag elhatározza, hogy segíteni fogja a szerb önálló pártot minden konzervatív, vagy az önkormányzat iránt ellenséges párttal szemben minden olyan kerületben, ahol nincs radikális jelölt...”

G

1902 ápr. 23

Minisztertanácsi határozat Tallián Béla, a képviselőház alelnökének a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosává történt kinevezéséről¹

ME 1908 – XXXV – 416 (755 fasc.), [1902 – XXIV – 272 (1867)]
(Gépírásos másolat)

A miniszterelnök úr jelenti, hogy a gör. kel. szerb egyházi kongresszusnak összehívása iránt felterjesztést tett Őfelségéhez, amely javaslatot Őfelsége legkegyelmesebben már jóváhagyni méltóztatott; továbbá felterjesztést szándékozik intézni Őfelségéhez, hogy az említett kongresszushoz királyi biztosul Tallián Béla képviselőházi alelnök neveztesse ki.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

Kírta:

Tarkovich s. k.

a m. kir. minisztertanács jegyzője

H

1902 ápr. 28

A szerb radikális párt választóinak távirati köszönete az uralkodóhoz az újvidéki metropoliai népgyűlésről az 1902. évi karlócai gör. kel. nemzeti-egyházi kongresszus egybehívásának jóváhagyásáért²

ME 1908 – XXXV – 416 (755. fasc), [1902 – XXIV – 272 (1867)]
(Egykorú fordítás.)

Távirat

Újvidék, IV. 28. 1902.

A szerb nemzeti radikális pártnak mai napon Újvidéken a metropoliai nemzeti gyűlésen összegyűlt választói hálát adva Őfelségének a szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívásának jóváhagyásáért, Őfelsége iránti mély alattvalói hódolatuknak és hűségüknek adnak kifejezést, felkiáltván: Éljen Őfelsége és a fenséges Habsburg-ház!

Popović Bozsidar s. k.

plébános
a gyűlés elnöke

¹ A közölt szöveg eredetijét I. M.T. 1902 : XI/1.

² A szövegben „a metropolitai nemzeti gyűlés” szavak fölé fekete ceruzával a „nép” szót jegyezték, ami kétségkívül hitelesebb, mivel egyházkerületi metropoliai *népgyűlésről* van szó. A távirat aulikus hangja egyébként jól érzékelteti a szerb nemzeti radikális párt politikai arculatának kettősségét.

I

[1902 máj. 9]

*Széll Kálmán miniszterelnök levele br. Nikolics Fedor országgyűlési képviselő, v. karlócai gör. kel. szerb kongresszusi biztoshoz a királyi biztos személyében történt változás tárgyában*¹

ME 1908 – XXXV – 416(755. fasc), [1902 – XXIV – 272 (1867)]
(Fogalmazvány)

Báró Nikolics Fedor v.b.t.t. Úrnak

Tisztelt Barátom!

Már napok előtt óhajtottam Veled a szerb kongresszus tárgyában beszélni, azonban miután csak futólag volt alkalmam Téged, legutóbb a delegációkban láthatni, szándékomat nem valósíthattam meg.

Közölni kívántam Veled, hogy a f. évi szerb egyházi kongresszus nem ugyanazon napi-renddel fog működni, mint az 1897. évben, a Te királyi biztosságod alatt működött kongresszus. Nevezetesen az úgynevezett egységes statutumot a legfelsőbb felügyeleti jog megóvásának szempontjából hiányosnak tartom. Azt tehát én nem óhajtom tárgyalatni, mert nem bírnám magamévá tenni és legf. helyre jóváhagyás alá felterjeszteni. Következésképp a kongresszusnak ez évi összeüléséhez nem hozhattalak királyi biztosul javaslatba, mert úgy gondoltam, hogy Neked, tekintettel a feltétlenül szükségesnek mutatkozott ezen változásra, nem lehetne kellemes, sőt feszélyező lenne ez alkalommal, erre az új álláspontra helyezkedni.

Ezen nehéz és visszás helyzettől akartam nagyrabecsült személyedet megkímélni, amidőn egy évtizeden át kipróbált hű és mindenkor korrekt szolgálataidat ez alkalommal sajnálatomra mellőznöm kellett.

Fogadd kérlek kitűnő tiszteletem nyilvánítását

Budapesten, 1902. május hó...

J

1902 máj. 13

Latinovits Pál Bács-Bodrog megye főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek, mint belügyminiszternek, a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusi választások tárgyában

B.M. eln. 1902 – VII – 3095 (2503)

36 szám
res. 1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Nagyméltóságodnak a szerb egyházi kongresszusi választások tárgyában 2503/el. és 1902 sz. a. kelt nagybecsű rendelete alapján a választásokra vonatkozólag szóbelileg és bizalmas módon kellő körültekintéssel és a teljes lehetőséggel eljárám. Szóbelileg már voltam bátor

¹ Széll K. sajátkezű javításával.

a választás esélyeiről jelentést tenni. Ezen jelentésem kiegészítéseül, az újabban is beszerzett részletesebb információim alapján van szerencsém a következőket Nagyméltóságod tudomására adni:

A választási mozgalom tetőpontját éri el a választó delegátusok kijelölésével. Ez a kijelölés folyamatban van, s ezen a héten befejezést nyer az egész vármegye területén.

Négy párt küzd egymással: a mérsékelt autonómiai – pátriárka párt, a liberális – Branik párt, a radikális – Zasztava párt és az önálló – horvátországi párt.

Legtöbb híve van: a tanítók, kiskereskedők, iparosok s földmívelőkre támaszkodó radikális pártnak, mely korteszűzökben nem válogat: megfélemlítés, fenyegetés, denúciálás, álhírek terjesztése rendes fegyverei; egyébként a népbolondítás minden kigondolható nemével terrorizálja a közönséget, akinek a kolostorok, a pátriárka-birtokok és a nemzeti alapoknak a nép között leendő felosztását ígéri. Miután leghőbb vágya, hogy végre valahára „kormányképes” is legyen: programja látszólag a kormányhatalom iránt engedékenységet akar mutatni, teszi ezt azonban oly módon, hogy hívei azt észre sem veszik; csak a „Branik” kritikája lepette azt le – saját olvasóközönsége részére, mert a radikális publikum nem vesz arról tudomást. A radikális program a hierarchiával szemben késhegyig menőleg engesztelhetetlen, és ez teszi gyanússá azt a pártot is, és fogja lehetetlenné tenni a kongresszus sikeres működését is. Programjuk be nem vallott fő követelése: a pátriárka nyugdíjba menesztésének kiforszírozása lévén: a jelöltek névsora után ítélve, mely sok feltűnni vágyó névtelen erőt vetett a felszínre: higgadt tárgyalásra alig lehet remény. Vezére a hírhedt Tomics Jásó, ki gyilkosság miatt hat évet töltött Vácott.¹ Ezen párt magába fogadott minden elégületlent, kik mindenre készek, legtöbbje szocialista, ultra nemzetiségi, forradalmi, nihilista, szóval az európai kontinensen levő minden politikai titkos és nem titkos szektának van itt híve.

A legutóbbi időben Horvátország területén szorongva érzik magukat, miért is az odaváló korifeusait (Kraszojevits, Miladinovits s.a.t.) nálunk Bácska- s Bánátban helyezték el, mert itt szabadon érezvén magukat, féktelen agitációt fejtenek ki.

A liberális párt a régi Miletics-pártnak visszamaradt roncsa; eddig vezérszerepet játszott a szerb politikai közéletben; most azonban lejárt a magát. A jelen választás alkalmával, elvesztett népszerűségét visszanyerni óhajtván: programjával most túllicitálni igyekszik a radikálisokat. Közlönye: Branik; azért Branik párt; vezére Dr. Vucsetits Illés újvidéki ügyvéd, miután az öreg Polyt Mihály visszavonult. Ez azon párt, mely a lefolyt 30 éven belül túlzásaival meg hiúsította a magyar kormányok minden jó igyekezetét, hogy a szerbek egyházi életének viszonyai kellőleg rendeztessenek.

Ezen két pártnál valamivel mérsékeltebbnek akarna látszani a horvátországi úgyn. önálló párt, a felléptetett jelöltek után ítélve; de programja kevés eltérést mutat a két előbbi párt programjától és így éppen olyan túlkövetelő és megbízhatatlan lesz, mint az előbbi két párt.

A mérsékelt autonómiai párt, melynek feje ez idő szerint maga a pátriárka, a Szent István-korona birodalmában élő szerbek legelőkelőbbjeit foglalja magában, úgy vagyon, mint intelligencia tekintetében; csak sajnos, hogy nagy része terrorizálva van a túlzó nemzetiségi politikát űző pártok, különösen a demagóg radikális párt részéről s visszavonulva, a küzdelemben nem vett részt; – kisebb részének pedig minden jóra való törekvése, hogy mint a magyar állam-eszmének odaadó híve, az autonóm ügyek olyatén rendezését vigye keresztül, mely a magyar állam érdekének is megfelel, aligha sikerülhet még akkor is, ha a horvátországi választásoknak, legjobb esetben felerésze, az autonómiai pártra kedvezően végződnenek, mert a kongresszuson minorításban lesz.

¹ Helyesen: Jáša *Tomíć* (1846 – 1932), szerb radikális párti politikus, Miletic veje. 1884-től a Zasztava szerkesztője, 1898-tól a szerb Radikális Párt vezetője. Tomícot *Dimitrievic* Mihály szerb liberális párti szerkesztő (a Branik szerkesztője), családi ok következtében történt felindulásban elkövetett meggyilkolása miatt ítélték el annak idején, s 1896 áprilisában az uralkodóhoz intézett kegyelmi kérvény alapján szabadult. (Vö. Iratok I. 331. l.)

Legtöbb kilátása van a győzelemre a radikális pártnak s legkevesebb a kilátása a pátriárka pártjának. Határozottan olyanok a kilátások, hogy a pátriárkaellenes elemek kerülnek többségre.

A választások irányítására nagyon nehéz és bajos dolog befolyjni. A szerbek az egyházi ügyekben rendkívül érzékenyek, s úgyszólván ridegen visszautasítanak maguktól minden befolyást. A politikailag higgadt és hű elemek is szinte megkövetelik, hogy ezen ügyben senki ne igyekezzék őket kapacitálni, és eredeti álláspontjuktól eltéríteni.

Ilyen körülmények között csak rendkívüli tapintattal és körültekintéssel vethetem latra az állással járó tekintélyt, annál is inkább, mivel minden észrevehetőbb befolyás Nagyméltóságod bölcs politikájának ártana.

Célt elérni még erőszakkal sem lehetne, ellenben az kétségtelen, hogy a szerb elemek kielégítő politikai magatartása megváltoznék, s ezzel Nagyméltóságod bölcs politikája Bács megyében és Zombor városában becses támaszt veszítene el.

Ennek dacára a pátriárka pártja érdekében a kellő formák és a lehetőség határai között mindent megteszek, s lehetséges, hogy a józanabb szerb elemeknek sikerül még esetleg itt-ott a pátriárka zászlóját diadalra vinni. Ez a győzelem azonban már azért is kétséges, mivel a radikálisok hónapok óta izgatják és terrorizálják a népet. Emellett a pátriárka csekély érdeklődést tanúsított az ügy iránt, s pártját anyagilag most sem támogatja, úgyhogy a jelölteknek a költségeket a sajátjukból kell fedezniök.

A netáni további észleleteimről és a választások lefolyásáról leszek bátor jelentést tenni.

Mély tisztelettel

Zomborban, 1902. évi május hó 13-án

Latinovits Pál s. k.
főispán

K

1902 jún. 4

*Pavlović Ljubomir szerb nemzetiségi képviselő interpellációja és Széll Kálmán miniszterelnök válasza a szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívása tárgyában*¹

Pavlovics Ljubomir: T. képviselőház! Bátorkodom az igen t. miniszterelnök úr válaszát a szerb egyházi kongresszus tárgyában hozzá intézett interpellációra megsürgetni. Amidőn interpellációmát előterjesztettem, világosan és érthetően kijelentettem, hogy nem az a fő célom, hogy a kongresszus összehívassék, mert erősen bízunk a miniszterelnök úr jogérzetében és igazságszeretetében, valamint a kormányéban is, hanem, hogy az összehívott kongresszus szabad ténykedése elé nem fognak-e akadályok gördített. Az 1897. évi kongresszus elnapoltatott azért, mert nem akart lényeges jogáról lemondani, azon jogáról ti., amelyet a szervezeti szabályzat biztosít neki, hogy saját ügyviteli rendjét maga állapíthassa meg. A kongresszus ezen jogáról nem akart lemondani, és nem is volt szabad lemondania, és ha ezen kongresszustól ismét megkívántatnék az, hogy mondjon le ezen jogáról, úgy kijelentem, hogy erről nem fog lemondani. (*Élénk mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Kinek a nevében beszél?*)

A szerb nép nevében. (*Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon. Egy hang bal-felől: Ilyen nincs Magyarországon!*)

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, VII. 147–148. l.

László Mihály: Csak a maga nevében beszélhet! Az ilyen izgató mindig egyedül van! (*Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Pavlovics Ljubomir: Kérem az igen t. miniszterelnök urat, méltóztassék nyilatkozni a napirendről. (*Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Nem lesz akadály gördítve a kongresszus szabad, törvényes ténykedése elé? Nem lesz oktrojálva a napirend megállapításának a joga?

Széll Kálmán min. elnök: T. képviselőház! (*Halljuk, Halljuk!*) A t. képviselő úr interpellációt intézett hozzám arra vonatkozólag, hogy szándékozom-e a szerb kongresszust abban az időben összehívni, amelyben a fennálló szabályzat szerint ülésezni szokott?

Én erre az interpellációra eddig nem válaszoltam, de válaszolni szándékoztam reá, amint akkor már kijelentettem, mielőtt a képviselőház erre a kétheti szünetre szétszlott, hogy mihelyt a képviselőház ismét összejön, az első ülések egyikén az összes interpellációkra, és azok sorában erre is a választ meg fogom adni. Már ez magában véve talán eléggé indokolná azt, hogy a képviselő úr türtőztesse magát, és ne sürgessen engem, amikor olyan képviselő urak se sürgettek, akiknek erre több okuk volna, mert interpellációiknak tárgya aktualitását el nem veszítette. Az ön interpellációjának tárgya pedig, t. képviselő úr, elvesztette aktualitását, ha csak azt kérdi tőlem, amit, gondolom, egyedül lehet legitime kérdeznie, hogy a kongresszus összehívását akarom-e akadályozni vagy. nem? Erre megadtam már a választ nem szóval, hanem tettel (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*), mert a koronának fölterjesztést tettem olyan értelemben, hogy a szerb egyházi kongresszus a maga törvényes feladatának teljesítése céljából összehívassék (*Helyeslés jobbfelől.*), aminthogy össze is hívatott, s a napokban össze is ül.

De a t. képviselő úr, aki az összehívás megtörténtéből láthatná, hogy neki erre válaszolnom nem szükséges, talán más célokból és más intenciókból sürgeti a választ. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Ezen célokat én most vitatni nem akarom, de nem tagadhatom meg magamtól, hogy ki ne jelentsen, hogy egy bizonyos gyanút keltett bennem az a felszólalása, mellyel már első ízben jónak látta kísérni interpellációját. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

A t. képviselő úrnak csak annyit mondhatok, hogy miután a kongresszus Ő Felsége által összehívatott, és az a legközelebbi napokban össze is ül: nem tartom magamat jogosítva és kötelezve a t. képviselő úrnak itt bővebb és részletesebb kijelentéseket tenni. Lehetséges, hogy nem a képviselő úrnak ízlése, felfogása és tendenciája szerint fog ott az eljárás történni. (*Általános helyeslés.*) Ez lehetséges. (*Helyeslés.*) A képviselő úr okot adott rá, hogy én ezt mondjam, azon szereplése által, amellyel magát a házon kívül és ebben a házban is már bemutatta. (*Általános helyeslés.*) Kijelentem, hogy igenis tiszteltem azt a szerb egyházi szervezetet és azt a törvényt, mint minden törvényt, mely a szerb egyháznak ügyeit szabályozza. A szerb ajkú magyar honfitársainknak egyházi és kulturális igazi érdekeit pedig igazán szívesen hordom; a legmelegebb érzésekkel viseltetem legitim érdekeik iránt és a jó szerb hazafiak iránt, de tartózkodással viseltetem azok iránt a tendenciák iránt, amelyeket sokan a képviselő úron kívül is talán követnek, és a szerb kongresszus működéséhez még mellékalékul és mellékcélul hozzáadni szeretnének. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Ismerem felelősségemet és kötelességeimet a szerb egyházi ügyekben, (*Helyeslés.*) ismerem kötelességeimet a szerb egyház és szerbül beszélő honfitársainknak egyházi és kulturális ügyei iránt, s azoknak kellő és minden irányban hathatós ápolása és előmozdítása az én célom, de egyéb célt nem ismerek ezen ügyekben, és ismerem kötelességeimet a magyar állam nagy céljai és minden érdekei iránt a szerb kongresszus dolgában is.

El fogok járni úgy, ahogy a törvény előírja és megfelelkezni soha nem fogok azon nagy állami érdekekről, amelyek előtt állanak, és amelyeket soha semmiben sérteni nem engedhetek és nem engedek (*Élénk helyeslés.*), és amelyeket össze kell egyeztetni a szerb egyház sajátlagos belső egyházi és kulturális érdekeivel, mert ezen egyeztetés nélkül azok a magyar állam keretében törvényesen helyet nem foglalhatnak. (*Élénk helyeslés.*)

És azt tartom, hogy a mi szerb honfitársainknak hazafisága, saját érdekük nyugodt, józan felfogása és átértékelése lehetővé teendi azt a feladatot, amelyre törekszem, hogy ezen összhang sohase zavartassék meg, sőt minél szilárdabb alapokra helyeztessék.

Ez szolgáljon most már nem előzetes, hanem végleges válasz gyanánt. – Előzetes választ akartam adni, de miután megsürgetett a t. képviselő úr, talán a ház is egyetért velem, midőn kérem, hogy méltóztassék ezt, mint érdemleges választ tekinteni, mert ehhez hozzátennivalóm, vagy elvonnivalóm nincsen. Kérem tehát a t. képviselőházat, méltóztassék a válaszmot, ha napirendre térünk, tudomásul venni. *(Élénk helyeslés.)*

Pavlovics Ljubomir: Én a választ nem vehetem tudomásul. Én csak törvényekre hivatkoztam. Az 1875. évi kongresszusi szervezet világosan kimondja, hogy a kongresszusnak joga van megállapítani saját ügyviteli rendjét, én erről a napirendről beszéltem, és semmi másról. A választ nem veszem tudomásul.

Széll K. min. elnök: Az nem tartozik ide! Én újból arra kérem a t. képviselőházat, méltóztassék a válaszmot, ha napirendre térünk, tudomásul venni. *(Helyeslés.)*

40

1902 febr. 6

Gr. Lázár István brassói főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a brassói németiség körében észlelt „Los von Rom” mozgalom tárgyában¹

ME 1902 – XXXI – 607

12–1902 szám.

Brassó vármegye főispánja

Res.

Kizárólag saját kezeihez.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Bátor vagyok Nagyméltóságodnak teljes tisztelettel jelenteni, hogy a „Los von Rom” irányú mozgalom Brassóban két éve kezdett mutatkozni, és célját képezi a Brassóban élő 9000 róm. katolikus között levő mintegy 2000 német ajkú áttérítése.

Amint e mozgalom irányát figyelemmel kísértem, azon benyomást nyertem, hogy ez inkább nemzetiségi irányú törekvés, mint vallási buzgalom okozta mozgalom, mert kizárólag a német ajkúak elhódítására törekednek, és más ajkúaknál ez irányban még kísérletet sem

¹ Lázár brassói főispán jelentése a szász mozgalom egyik érdekes mozzanatára mutat rá. A majdnem teljesen evangélikus vallású szász nemzet számára nemzetiségének egyik legfőbb biztosítékát jelentette az evangélikus egyházi és iskolai szervezet. Katolikus szászok csak néhány városban, elsősorban Brassóban éltek jelentősebb számban, s ezek sem az ősi szász telepések köréből, hanem a XVIII–XIX. századi ausztriai eredetű bevándorlók közül kerültek ki. A kormánytámogató szász politikával szemben a kilencvenes években meginduló zöldszász irányzat, amely a szász nemzeti érdekek fokozott hangsúlyozását kívánta a szász politika alapelvevé tenni, a hagyományos társadalmi, egyházi és politikai keretek elleni harcában ezeket az elemeket is igyekezett felhasználni. Ennek tulajdonítható a brassói „Los von Rom” mozgalom, amelynek során a zöldszász polgárság vezetőinek anyagi és társadalmi kedvezményekkel sikerült néhány brassói katolikus német polgárt megnyerniük az evangélikus hitre való áttérés és a szász mozgalom radikálisabb irányához való csatlakozás számára. A mozgalomban kétségtelenül része volt a német kultúrharc hatásának és XIII. Leó pápa és Rampolla bíboros államtitkár politikájának is.

tesznek, kivéve összeházasodás esetét; és e felfogásomban megerősített az is, hogy anyagi áldozatoktól nem idegenkedve úgyszólván lélekvásárlás üzetik, s midőn a lélekvásárlásban levő kevés vallási haszon előttük felvetetett, Korodi Lutz és Lurtz Károly kijelentette Schwörer plébános helyettes előtt, hogy ha vallásukra nem is haszon, de nemzetiségükre az, eddig teljesen biztos adatokat gyűjteni ez irányban nem sikerült, de az új plébános körültekintő eljárása által remélem, hogy ez adatok is megszerezhetők lesznek.

Ezen két év alatt összesen 45 lélek lett áttérítve. – Legtöbbször szász egyénnel házassági kötelékben levő, gyenge anyagi viszonyok között élő férfi vagy nő és ezek gyermekei tértek eddig át, nem ritkán azon fenyegetéssel, hogy csak az esetben lesz a szász iskoláknál az igen magas összegekben megállapított tandíj elengedve. – Előfordult továbbá, hogy az áttérés stádiuma alatt kölcsönt nyújtottak az illetőnek azzal, hogy ha a felvétel megtörtént annak visszafizetését nem kívánják, vagy üzletberendezés költségeit térítik meg, és további segélyezést helyeznek kilátásba.

Ilyen a Habermann Artúr fodrász esete, kinek tanúi dr. Lassel Jenő szász tanár és Sroff Hermann szerkesztő voltak, kinek atyja elismerte, hogy fodrászüzlet berendezésére 400 koronát kapott kölcsönképpen, melyet áttérés után visszafizetni nem köteles, sőt üzletében is segélyezésre nyert kilátást.

Az említett esetről az áttérés most van folyamatban, de fodrászüzlete már meg lett nyitva.

A „Los von Rom” irányzat megteremtésében állítólag dr. Lurtz Károly, Korodi Lutz országgyűlési képviselő – volt szász gimnáziumi tanárnak van legnagyobb része. Kik azonban az utóbbi időtől kezdve e téren visszavonultak, és a szász gimnázium és reál tanárai, különösen dr. Lassel Jenő tanár, a szász lelkészek, dr. Flechtenmacher Károly orvos és Goldschmidt fogtechnikus vették e mozgalom vezetését a kezökbe, azonban utóbbi időben már kevesebb eredményt tudnak elérni, bárha hírlapjuk Sroff Hermann közreműködésével nagy támogató-sukra van. Ezen fenyegető irányzatra az ősszel itt levő Majláth püspök figyelmét is felhívtam.

A fennebb jelzett irányzat folytán véleményem szerint e mozgalom csak ott fog még némi tért hódítani, hol a szászok között más vallású német ajkú lakosok nagyobb számban laknak.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Brassó, 1902. évi február hó 6-án.

Lázár István s. k.
főispán

*Az erdélyi szász kérdés az 1902. évi költségvetési vitában*¹

A

1902 febr. 19

Rákosi Viktor és Korodi Lajos vitája a szász kérdésben

Rákosi Viktor: ... T. ház! Erdélyről lévén szó, lehetetlen, hogy a szász kérdéssel ne foglalkozzam. (*Halljuk! Halljuk!*) Egy csomó adat áll rendelkezésemre, amely mind azt bizonyítja, hogy a jelenlevő szász képviselők, ha nem is mind, de egy részük, más politikát csinál itt, és más politikát csinál odahaza. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Tavalý előfordult egyszer, hogy Melczer képviselő úr egy hazafias beszédet mondott, és valaki a mi padjainkról közbekiáltott, hogy vajon otthon is így beszél-e, amire azt felelte, hogy igen. Nekem ellenkező adataim vannak arra – nem Melczer képviselő úrra vonatkozólag –, hogy a szász képviselő urak másként beszélnek itten és másként beszélnek otthon. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) A szászok Erdélyben egyáltalában nem érintkeznek a magyarokkal, csak ha a legszigorúbb üzleti érdekük parancsolja; a magyarságot náluk sokkal alantabb álló, barbár fajnak tartják, amelyről külföldön képtelen híreket terjesztenek. Mert, ami megjelenik Németországban a lapokban, az mind Brassóból, Nagyszebenből, Beszterceből, Szászvárosból származik; és ezt ők rögtön kinyesik, és saját lapjaikban kiadják, mint a külföldi németiség véleményét. Pl. ha Jókai Mór érdemeinek elismeréséről, őt ért kitüntetésről, tiszteletére rendezett banketról, vagy szóval őt ért valami jóról szólhatnának, arról tudomást sem vesznek; ellenben mihelyt bárminő kellemetlen ügybe bonyolódik, mint pl. az a temetőkoszorú-affér, azt már per longum et latum pertraktálják. Mikor Vilmos császár Budavárában azt az ismeretes pohárköszöntőt mondta...

Korodi Lajos: Tessék felolvasni az adatokat. Nem tudjuk, hogy miről szól!

Rákosi Viktor: Mit méltóztatik kívánni?

Korodi Lajos: Kíváncsiak vagyunk, hogy hol vannak az ilyenek!

Rákosi Viktor: Itt a ház előtt nem elégíthetem ki a t. képviselő úr kívánságát, de ülés után rendelkezésére fogok állni. Mindezek különben köztudomású tények. Tessék végiglapozni a „Kronstädter Zeitung”-ot. (*Felkiáltások: Ő maga szerkeszti!*)

Korodi Lajos: Hol van abban!?

Rákosi Viktor: Én mutassam meg önnek azon cikkeket, amelyeket esetleg önmaga írt? (*Derültség és tetszés a szélsőbaloldalon.*) Mikor Vilmos császár azt az ismeretes pohárköszöntőjét mondta Budavárában, akkor a legvehemensebb támadást intézték Vilmos császár ellen.

¹ Az erdélyi szász képviselők a „helynév-törvény” (1898 : IV. tc., „a község- és egyéb helynevekről”, l. bőv. Iratok II. 100. sz. irat) képviselőházi vitája és törvényerőre emelkedése óta pártönkívüli csoportként szerepeltek. A lényeges, – így a költségvetési – kérdésekben azonban rendszerint együtt szavaztak a kormánnyal, mígnem 1903-ra, a katonai javaslatokkal kapcsolatos obstrukció idejére ismét közelebbi együttműködés alakul ki a kormánypárt és a szász képviselők között, akik a Tisza István első, 1903. évi kormányalakítása után benyújtott emlékiratukat követő tárgyalásokon megállapodnak a kormánnyal, és visszatérnek a kormánypárt soraiba. Annál meglepőbb, hogy az átmeneti időszakban lezajlott 1902. évi általános költségvetési vitában milyen élesen megmutatkozik a szász nemzetiségi álláspont, bár részükről a kitételekben bővelkedő vita éle ekkor sem a kormányzat, hanem a türelmetlen függetlenségi képviselők ellen irányul. Korodi és Lurtz szász képviselők nyilatkozataiból ugyanakkor kiténik, hogy az erdélyi szász politika kilépett eddigi zárkózottságából; az erdélyi szászok új képviselői tudatosan törekszenek arra, hogy kapcsolatot teremtsenek az úgynevezett nagynémet mozgalmakkal. – A szemelvényt közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, III. 62–67. l.

Sőt a „Kronstädter Zeitung” azt írta: Nyílt titok, hogy a császár a pezsgő hatása alatt, rögtönözve szólt. (*Derültség.*) Szóval, hogy csak a pezsgő volt benne a magyarok barátja, nem pedig a császár. (*Nagy mozgás.*)

Wirchow egyszer annak a nézetnek adott kifejezést – pedig Wirchow előtt az egész világ meghajol –, hogy a magyar néprajzi tudomány elég tisztességes nívón áll, szemben az európai néprajzi tudománnyal. A szász urak erre Wirchowot is megtámadták. Akadt egy lap, amely azt mondta, hogy talán nem is olyan nagy tudós az a Wirchow. (*Derültség.*) A millennium alkalmával ez a tombolás a tetőpontját érte. Nem akarták elhinni, úgy látszik, hogy a magyarság ezer év előtt tényleg bejött ebbe az országba. A millenniumot következetesen Millenarrheitnek és Millenniums-schwindlnak nevezték. A brassói szászok, köztük első sorban Lurtz Károly ügyvéd, jelenleg országgyűlési képviselő, tiltakoztak a Cenk tetején levő millenniumi emlék felállítására ellen. (*Nagy zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ki az? Álljon fel! Elnök csenget.*) A brassói polgármesterrel megszegették a Perczel miniszternek adott ünnepélyes ígéretet, hogy a város gondjaiba veszi az emléket. Most sem őrzi senki. (*Mozgás.*) A brassói képviselőtestület még csak kerítésre valót sem akart megszavazni. A gazdag szászok nem áldoznak ennyit a millenniumi emlékre..., Lurtz Károly országgyűlési képviselő úr (*Halljuk! Halljuk!*) egy brassói képviselői testületi ülésen, amikor arról volt szó, hogy magyarul is vezessék Brassó városnak jegyzőkönyveit, mert hisz egyharmad része a lakosságnak magyar, egyharmad része román, és csak egyharmad része szász, állítólag azt mondta: Az oláhnak mindent, a magyarnak semmit. (*Nagy zaj és mozgás.*)

Kubik Béla: Igaz ez?

Pap Zoltán: Itt semmi sem igaz, csak otthoni

Rákosi Viktor: Brassó város jegyzőkönyveit ma is csak románul és németül vezetik, ez igaz?

Korodi Lajos: A törvény szerint!

Pap Zoltán: Ez a nemzetiségi törvény!

*Rákosi Viktor: T. képviselőház! Nekünk egy egész ország áll rendelkezésünkre a maga hatalmával, katonaságával, közegeivel és minisztériumával, és nem nyomjuk el őket; ők abban az egy városban, ahol dominálnak, elnyomják a magyarokat. (*Éljenezés és taps a szélsőbaloldalon.*)*

... Arról nem is beszélek, hogy mi mindent elkövettek, hogy pár száz magyart elsikkasszanak a választási lajstromból. Tény, hogy a központi választmány Hiemsch polgármestert 100 korona és Hertel városi jegyzőt 600 korona pénzbírsággal büntette meg. A kormány a gazdag gyárosokat nagyban pártolja szubvencióval, állami kedvezménnyel.

Nagyon ajánlom, hogy nézze meg, kit támogat, mert sokszor a legrosszabb helyekre, a leginkább izgató embereknek adják a segílyt. Nagyszebenben az Uránia előadása alkalmával tüntetés volt a színházban. A segesvári Petőfi-szobor ellen is tüntettek annak idején és Czigler Regina szász költőnő még verset is írt Petőfi Sándor ellen!

Itt megint Korodi Lutz uramról van egy adatom, és ez az, hogy ő lapjában hevesen megtámadta Traugott Fromm polgármestert, mert leányának megengedte, hogy egy magyar ünnepélyen közreműködjen. (*Zaj.*)

T. képviselőház! Ez a legnagyobb türelmetlenség! (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaz ez?*)

Korodi Lajos: Igaz, de bizonyos viszonyok között történt, és kényszerítve voltam rá!

*Justh Gyula: Ez nem járja, hogy folyton terrorizálni akar bennünket, nincs Brassóban most, hallgassa meg, azután beszéljen. (*Zaj.*)*

Elnök: Csendet kérek! Ha valami rendreigazításra szükség van, az elnökség azt megteszi. Kérem, tessék folytatni.

Rákosi, Viktor: Mondhatom, hogy az adatok egész megdöbbentő tömege áll rendelkezésemre, mely a szász vezetők egy részének – disztigválni mindig kell – rosszhiszeműségét

és hazafiatlanságát, mondjuk, bizonyítja. S akkor ezek az urak idejönnek, kiállanak a képviselőház elé és hangsúlyozzák az ő hűségüket a magyar állameszme iránt. *(Halljuk! Halljuk!)* Meglehet, hogy igazuk van, hogy az ő otthoni viselkedésük a magyar állam eszméjével összefér, mert ez a magyar állameszme a legrongyabb találmány a világon, és nem más, mint egy ködös metafizikai fogalom. Hol van ennek keze, lába, tartománya, hegyei, királya, országgyűlése? Ez szemfényvesztés, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)*, mélybe rosszhiszemű nemzetiségi politikusok beburkolóznak és a magyart bolondítják; nem más, mint az Oesterreichischer Staatsgedanke szolgálai fordítása, amely nekik kényelmi eszköz odaát, amellyel kormányozhatnak, de mi nem fogadhatjuk el. Mi ismerünk egy államot, a maga élő szervezetével, királyával, országgyűlésével, jogszolgáltatásával, ismerünk egy hazát, a maga ezeréves történetével, vértanúival, hőseivel, költőivel, államférfiaival és tudósaival, de nem ismerünk „magyar állameszmét”, és visszautasítjuk azt, hogy ezzel az állameszmével itt bennünket valaki bolondítson. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Csatlakozzék a nemzethez, ismerje el a hazát, szeresse velük együtt higgyen jövőjében, tisztelje múltját, akkor a mi emberünk, minden jogot megadhatunk neki, ami csak magyar embernek dukál e hazában. *(Tetszés a szélsőbaloldalon.)* Mert mi jóhiszeműek vagyunk önökkel szemben, nem akarunk senkit elnyomni. Akkor elfogadjuk az önök baráti jobbját, mert egymásra vagyunk utalva, különösen önökkel szemben, t. szász urak. De ha végigolvasom ugyanazokat a lapokat, melyekből az imént citáltam, és keresem, hogy a románokról mit beszélnek ezek az urak, akkor azt találom, egy szót sem írnak róluk, vagy ha írnak is, csupa kedvességgel szolgálnak nekik, soha össze nem vesznek velük. Pedig tény, hogy nem mutathatnak egyetlenegy elmagyarosodott szászt, sőt mutathatok elszászosodott magyart Korodi Lutz személyében, ki mint elszászosodott magyar jön ide, és panaszkodik, hogy a szászokat elmagyarosítjuk. *(Derütség.)* Ellenben mutathatok ezrivel és százezrivel eloláhosodott szászokat. *(Igaz! Úgy van: a szélsőbaloldalon.)* Miért harcolnak önök, mint a szegény félbolond Don Quichote a szélmalom ellen, a magyarság ellen, mikor a magyarság önöket csak megvédheti attól, hogy ne oláhosodjanak el? *(Igaz! Igaz! balfélől.)* Ne kívánják önök, hogy Erdélyben valaha a románok legyenek az urak, mert akkor másképpen fognak önökkel bánni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Vészi József: Megkóstolták Szászsebesen, de nem okultak rajta!

Rákosi Viktor: Egyetlen üldözött nemzetiség van Magyarországon és ez a magyar. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Andrássy Tivadar: Nevetséges!

Rákosi Viktor: Andrássy Tivadar képviselő úr – úgy látszik – azt hiszi, hogy ez nem igaz. Hát legyen szíves foglalkozni a görög katolikusoknak a magyar liturgiáért folytatott küzdelmeivel. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)...*

Korodi Lajos: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Bocsánatot kérek hogy mint új képviselő személyes ügyben szólalok fel első ízben *(Halljuk! Halljuk!)*, de hát a t. ellenzék egy tagja akarta így; másképp nem lehetett, tehát itt mindjárt felszólalok. *(Halljuk! Halljuk!)* Mivel nem igen gyakorlott tagja vagyok a parlamentnek, bocsásson meg a t. képviselőház, ha rögtönzött beszédemben nem fog gyönyörködhetni.

Rákosi Viktor: Csak a tartalmában gyönyörködhessünk. *(Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)*

Korodi Lajos: T. képviselőtársam azt hozta fel, hogy egy Ziegler nevű hölgy költeményt írt Petőfiről...

Rákosi Viktor: Petőfi ellen!

Korodi Lajos: Tehát Petőfi ellen. Én ezt a költeményt nem ismerem, és nem is hiszem, hogy ez a költemény létezik. De ha van is ilyen költemény, Petőfi ellen nem létezhetik. Ha azonban Petőfiről szól és létezik, mindnyájan megköszönnénk, t. képviselőtársunknak, ha ide a házba hozná ezt a költeményt.

Rákosi Viktor: El fogom hozni!

Korodi Lajos: Mert én becsülöm és tisztetem ezt a szász hölgyet, mint kiváló írónőt. Tudom, hogy írt egy cikket egyszer a Petőfi-ünnep alkalmával, éspedig azért, mert valamelyik budapesti napilapban gyalázták a segesvári szász leányokat, és ezzel természetesen az összes szász leányokat. (*Egy hang a jobboldalon: Gyalázták?*)

Igen, gyalázták, tessék csak elhinni. (*Mozgás jobbfelől. Zaj. Halljuk! Halljuk!*) És akkor ez a szász író a „Bistritzer Zeitung” nevű újságban közölt egy tárcacikket, amelyben érelyesen védekezett azon vádak ellen. Ezen cikk folytán keletkezett egy sajtóper és az a sajtóper tárgyalatott Kolozsvárott; itt elítélték a felelős szerkesztőt, és úgy hiszem, a lapnak még egy munkatársát. S a szerkesztő, dr. Kelp Gusztáv, ügyvéd Kolozsvárt vagy Szegeden – már nem emlékszem biztosan, hogy hol –, a fogházban ült akkor, amikor Szászrégenben az ottani magyarok egy ünnepélyt terveztek. Ezen ünnepélyre hívták a szász hölgyeket, hogy árusítsanak ott virágokat stb. Én akkor azt írtam a „Kronstädter Zeitung”-ba, mikor az ünnepély lefolyt, hogy én nem tartottam nagyon alkalmasnak éppen akkor, amikor egy szász szerkesztő a fogházban ül...

Rákosi Viktor: Egy szász mindig be lehet csukva! Mártír! Igen jól fizetik azokat a mártírokat, 1200 Ft évi fizetésük van! (*Nagy zaj.*)

Korodi Lajos: ... mert az ő lapjában védekeztek azok ellen a gyalázatos támadások ellen. Ez volt a bűnöm, mert tényleg volt ezen az ünnepélyen három vagy négy szász leány, köztük a polgármester leánya is. Itt most egészen kimondtam, amit én akkor írtam, és általában, ha valamit írok, azt mindenki tudhatja, mert megvan nekem az újságban a magam jele, a „Kronstädter Zeitung”-ban mindenki olvashatja és megmondhatja, hogy hazafias-e vagy nem. Tessék azokat a cikkeket idehozni, és azután engem megtámadni, hogy én vagy elvtársaim a magyarság, vagy a magyar faj ellen valamikor írtunk-e!? Én írtam, írok és fogok is írni, mindig, amíg írni tudok, a magyar sovíniszták ellen. (*Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Rákosi Viktor: És az állameszme mellett!

Korodi Lajos: ... De az nagy különbség... (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Még csak most kezdjük!*) ... azon faji politika ellen, amely nem áll érdekében a magyarságnak, amely a magyarságra nézve valóban öngyilkos politika az én szerény nézetem szerint. (*Nagy mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Ballagi Géza: Miféle politika?

Korodi Lajos: Ez a politika az, amely minden nemzetiségben a magyarok iránt, nem szeretetet, hanem ellenszenvet kelt.

Azt is tetszett felhozni, hogy elmagyarosodott szász nem létezik. Én ezt egészen bizonyosan nem tudom, lehet, hogy van, lehet, hogy nincsen; de ez nem annak a faji politikának az eredménye, amely nyíltan hirdeti, hogy legyenek fajmagyarok, vagy ahogy mi németek mondjuk, „Magyaren”, hanem a nemzetiségi öntudatnak, a német, a szász nemzetiségi öntudatnak az eredménye...

Magyar vér is van ereiben, de azért német nemzetiségűnek vallja magát.

Korodi Lajos: És talán éppen azért, t. ház, mert magyar vér is van az ereimben, talán éppen azért is van érzékem az iránt, hogy miféle öngyilkos politikát üznek azok a fajmagyar politikusok. (*Mozgás.*)

Ballagi Géza: Kik azok?

Korodi Lajos: A sovíniszták!

Ballagi Géza: Kik azok a sovíniszták?

Korodi Lajos: A sovíniszták azok, akik mondják, hogy magyarosodjunk stb. Hát hiszen, kérem személyes dologban beszélek, nem mondhatok egész speech-et!

T. ház! Utoljára a hazafiságomat kétségbe vonni nem engedem, azt nem is lehet kétségbe vonni. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Melyik hazafiságát?*) És ezért nem lehet nekünk azt

mondani, hogy itt másként beszélünk, mint másutt, mert ha itt beszélünk, az egész beszédünket hazaküldjük, és ott olvassák; minden szót olvasnak.

Lukáts Gyula: Németországba! Oda küldik a beszédeiket! (*Zaj.*)

Korodi Lajos: Brassóba vagy Nagyszebenbe! (*Egy hang: Magyarországba!*) No hát az Magyarország! Persze Magyarország! Ott mindent olvasnak, és ott tudják a mi választóink, hogy mi itt is, ott is ugyanazok vagyunk: magyar honpolgárok, akik a haza ellen semmi rosszat sem követtek el; magyar honpolgárok, de német nemzetiségünket mindig fenntartottuk, és mindig fenn fogjuk tartani...

Rákosi Viktor viszontválaszában kijelenti, hogy ő – bár sovinszta – nem gyűlöli a nemzetiségeket, majd ismét Ziegler Regina szász költő asszimilációellenes nyilatkozatával és a szászsebesi szász nemzetiségű leányoknak a magyar rendezvényekkel szembeni elzárkozásával foglalkozik.

Rákosi Viktor: Azt mondja a t. képviselő úr, hogy az elmagyarosodás ellen védi őket a szász nemzeti önérték. Hát az eloláhosodás ellen nem védi meg őket a szász nemzeti önérték? Önöknek kétféle önértékük van: egy magyargyűlölő és egy oláhkedvelő önérték. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Korodi Lajos: Nem áll.

Rákosi Viktor: Emlékeztetem önt Wächter Frigyes szavaira, aki igen jeles szász ember volt, s 1848–49-ben mint huszár a magyar hadseregben szolgált. Amidőn a szászok összeültek tanakodni, és azt mondták, hogy „vagy magyarokká kell lennünk vagy oláhokká”, Wächter Frigyes ezt mondta: „No már ha nekem választanom kell, inkább pezsgőbe fulladok, mint kocsisborba”. Pezsgő alatt az elmagyarosodást, kocsisbor alatt pedig az eloláhosodást értette...

B

1902 febr. 22

*Lurtz Károly válasza Rákosi Viktornak az erdélyi szász kérdésben az 1902. évi költségvetés általános tárgyalásakor*¹

Beszéde bevezető részében kijelenti: nem válaszolhatott előbb Rákosi Viktornak, mert betegsége megakadályozta ebben. Értesülve az ellene emelt vádakról, azonnal Budapestre utazott, hogy az országgyűlés nyilvánossága előtt nyilatkozzék.

... T. ház! Mielőtt megtámadott politikai személyiségem védelmezését elvállalnám, legyen szabad kinyilatkoztatnom, miszerint teszem ezt (*Halljak! Halljuk!*) nemcsak saját személyiségem érdekében, hanem teszem ezt egyszersmind az én szeretett szász népem érdekében... (*Zajos ellenmondások a baloldalon.*)

Komjáthy Béla: Hol van a szász nép? (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az nem létezik!*)

Lurtz Károly: Szász nép és nem nemzet, ... melynek politikai helyzete, meggyőződése, hagyományos érzése és alkalomadtán nyilvánult politikai akarata (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Magyarellenes!*) még csak látszatát sem tűri annak, mintha országgyűlési képviselője által olyféle politikát űzne az országgyűlésen, amely egyenesen a magyar állam egysége, a magyarság ellen vagy pedig a magyar állam alkotmánya és törvényei ellen volna irányítva. (*Helyeslés a szászok padjain.*) Mert, t. képviselőház, e nép politikai és társadalmi tényezői által nem egyszer, hanem már sokszor kinyilvánította azon komoly akaratát, hogy – mint ebben az esetben is – ha sértve, illetve sújtva érzi magát létjogi kérdéseiben, ezeknek megvédelmezésére sohasem megy túl a törvény korlátain, és az szent meggyőződésünk, hogy jólétünknek, haladásunknak

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, III. 79–82. l.

feltételeit ne keressük máshol, mint hazánkban; azon hazában, t. ház, amelyben 800 éve éltünk, küzdöttünk, szenvedtünk és örültünk, és amelyhez elpusztíthatatlan vaskapoccsal vagyunk fűzve. (*Helyeslések.*) ...

Visszautasítja és cáfolja azt a vádat, hogy otthon másképp beszélnek, mint az országgyűlésen, hiszen Korodi és ő maga még fel sem szólalt eddig a képviselőházban. Ezután rátér a cenkhegyi millenárius emlékmű ügyére.

Mikor az emlékmű felállítása szóba került a brassói képviselőtestületi ülésen, akkor, t. ház, két százsz párt állott egymással szemben: az akkori zöld és az akkori mérsékelt százszok pártja. Az egyik, a mérsékelt százszok pártja, az emlékmű felállítására szükséges területet feltétlenül meg akarta volt szavazni, és mivel többségben volt, heves vita után (*Mozgás a szélsőbaloldalon*) meg is szavazta. A másik párt, amelynek élén én állottam, (*Mozgás a jobb- és baloldalon.*) azt indítványozta a százsz többséggel szemben, mielőtt a testület ezt megszavazta volna, hogy a képviselőtestület határozatilag mondja ki, miszerint az emlékműben kifejezést nyerjen azon gondolat, hogy az ország délkeleti határvidékén a magyarok mellett a százszok is, a románok is küzdöttek, szenvedtek, munkálkodtak a hazának a jólétéért és biztonságáért. (*Felkiáltások a baloldalon: Ejha? Miért ellenezte tehát?*) Ez az én felfogásom. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Itt! Odahaza más!*)

Nem, kérem, tessék csak végighallgatni. (*Halljuk! Halljak!*) És mivel a százsz többség ilyen kíváncsi kifejezést adni vonakodott, mert szerinte a terület feltétlenül és minden megjegyzés nélkül meg volt szavazandó, ennél fogva százsz testvéreink többsége ellenében nem fogadtam el az indítványt. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Ami pedig azt a vádat illeti, hogy a város gondjaiba nem vette vagy kerítésre valót sem akart megszavazni, arra vonatkozólag megjegyzem, hogy ha jól emlékszem, de biztosan nem állíthatom, a város csakugyan gondjaiba vette, de itt is megjegyzem (*Halljuk! Halljuk!*), hogy én ilyen értelmű indítványt elfogadni nem voltam hajlandó, mégpedig a következő oknál fogva, mert én óhajtom azt indokolni.

Kubik Béla: Hazafiatlanságot nem lehet megindokolni sehogysem! Érti? Hazafiatlan volt! (*Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Botrány! Elnök csenget.*)

Lurtz Károly: Tettem ezt azért, mivel, ha jól emlékezem, a főispán átiratában... (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Krasznay Ferenc: Legyünk türelmesek mint voltunk eddig!

Lurtz Károly: ... arról volt szó, hogy a műemlék gondozásba vétele vagy bekerítése azért lenne szükséges, hogy gonosz kezek által meg ne rongáltassék. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Ismerték az embereiket!*) Mivel úgy éreztem, mintha ez a föltevés azok ellen volna irányítva, akik az említett magatartást tanúsították (*Derűtség a szélsőbaloldalon.*) az előbb említett tanácskozás alkalmával, azért kinyilatkoztattam, hogy ha elleneztek is az indítványt, sem rólunk, sem egyetlenegy százsz emberről, sem más városi lakosról nem lehet, és nem szabad feltenni, hogy egy kegyeletes művet gonoszul megrongáljon. (*Mozgás.*) A műnek legbiztosabb védelme a városi lakosság műveltsége, és arra való képessége, hogy másoknak a kegyeletét tiszteletben tartsa. (*Zajos felkiáltások: Másoknak!*)

Kubik Béla: Magának is azért van nyelve, hogy azt eltagadja, amit gondol! (*Nagy zaj.*)

Lurtz Károly: Igazam volt, t. ház. (*Nagy zaj és ellentmondás.*)

Kubik Béla: Dehogy volt igaza! Most is hazudik! (*Nagy zaj a ház minden oldalán. Elnök csenget.*)

Lurtz Károly: ... Igazam volt, mert nem lett megsértve. Igazam volt, mert bár ezen események után lehetett olvasni néhány budapesti lapban, hogy ezen műemlék megkárosított, az még sem történt –

Kubik Béla: Eddig is sok, amit beszélt!

Lurtz Károly: ... és ezentúl sem fog megtörténni.

Ballagi Géza: Összefirkálják, láttam!

Lurtz Károly: Ha a város gondjaiba veszi is, azért mégis összefirkálják! De mondhatom azt is, és mindenki, aki a műemlék mellett állott, igazat fog adni nekem, hogy azon német firkálások alig olvashatók. *(Nagy zaj. Elnök csenget.)*

Ballagi Géza: Persze, magyarul írják, hogy megértsük!

Lurtz Károly: Ami azon további ellenem emelt vádat illeti, hogy a „Kronstädter Zeitung”-ban...

Pichler Győző: Az nagyon komisz lap! *(Élénk derűlttség. Elnök csenget.)*

Lurtz Károly: Én nagyon tisztelem, és becsületesnek tartom.

Pichler Győző: Tudom; közel is áll hozzá!

Lurtz Károly: Bár nem vagyok a szerkesztője!

Pichler Győző: Majd beszélünk róla az esküdtszék előtt! *(Folytonos zaj.)*

Elnök (csenget): Ne méltóztassék a szónokot állandóan zavarni.

Pichler Győző: Az igazán komisz lap. *(Nagy zaj.)*

Olay Lajos: A magyar parlamentben így beszélni nem szabad! A magyar parlamentnek kötelessége megakadályozni, hogy itt ne merészeljenek így beszélni! Izgatni nem szabad! Így beszélni nem szabad! Szégyen a magyar parlamentre! *(Nagy zaj a ház minden oldalán. Elnök ismételten csenget.)* Másutt kirúgnák őket!

Lurtz Károly: Ami azt a vádat illeti, hogy én a magyar nemzeti zászlót roth-weiss-grüner Fetzen-nek neveztem volna, csak sajnálatomnak adhatok kifejezést afelett, hogy a képviselő úr ilyen könnyelmű és felületes információk áldozatává esett... *(Nagy zaj a ház minden oldalán.)*

Kubik Béla: Még maga mer valakit könnyelműséggel vádolni?

Lurtz Károly: – amelyek levegőből kaptak és hamisak.

Kubik Béla: Most is beismerte azt a hazafiságot, amellyel a magyar nemzet iránt viselkedik!

Lurtz Károly: Hasonlót mondhatok, t. ház azon további vádról is, hogy én állítólag azt mondtam volna egyszer: az oláhnak mindent, a magyarnak semmit! És mivel maga a t. képviselő úr is ezen vádját a valószínűtlenség jellegével ruházta föl, ennél fogva nem marad egyéb hátra, mint nyíltan és valóságnak megfelelőleg kinyilatkoztatnom, hogy ilyféle vagy ehhez hasonló nyilatkozatot sohasem tettem.

T. ház! Rákosi Viktor képviselő úr a következő vádat is előadta beszédében, bátor vagyok szó szerint idézni a beszédéből. Azt mondja: „Az állami építkezések elé az igen tisztelt szász urak a legnagyobb akadályokat gördítik. Telkeket csak méregdrágán engednek át. A törvénykezési palotának elvitelével fenyegetőzött a kormány, mert nem akartak telket adni; és akkor nagynehezen adtak. A posta- és távirdahivatal a legnyomorultabb helyiségben tengődik ma is, mert nem akartak telket adni.”

T. ház! A t. kormány az utolsó időben két kormányépületet emelt Brassóban: *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Kár volt!)* az igazságügyi és a pénzügyi palotát. Ami az igazságügyi palotát illeti...

Kubik Béla: Mindig összepaktált a szászokkal! Elég bűnös volt!

Lurtz Károly: ... bátor vagyok a következő, a valóságnak megfelelő adatokkal szolgálni a t. háznak. Akkor, amikor szóba került az igazságügyi palotának építése, és amikor arról volt szó, hogy az igazságügyi palota a város egyik telkén építtessék, akkor, t. ház, véletlenül éppen én voltam a városi képviselőtestület egyik tagja, aki elhunyt néhai Kiss professzorral sokat tárgyaltam afelett, hogy ezen ház minél szebb és éppen ott, az ország határvidékén minél méltóbb legyen a magyar állam nagyságához és fényéhez. *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Ilyenkor szép ház kell!)*

Lukáts Gyula: Sokat is törődnek az urak a magyar állam nagyságával!

Lurtz Károly: Ami azon további vádat illeti, t. ház, hogy a posta- és távirdahivatal a legnyomorultabb helyiségben tengődik ma is, erre vonatkozólag bátor vagyok, t. ház, mind-

azoknak a t. uraknak a figyelmét arra felhívni, akik Brassóban voltak, hogy ezen hivatal Brassó városának talán a legszebb palotájában van jelenleg elhelyezve. És azt is hozzátehetem még t. ház, hogy Brassó városának tanácsa már régóta, ha jól tudom, már öt évvel ezelőtt megszavazta a szükséges területet a posta- és távirdahivatal felépítése céljából.

Az utolsó vád, amely ellenünk emeltetett, t. ház (*Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez még nem az utolsó!*), a Rákosi t. képviselő úr beszédében – idézem kérem, Rákosi Viktor t. képviselőtársam beszédét –: „Arról – azt mondja – én nem is beszélek, hogy mi mindent felkövetnek – ti. a szászok –, hogy pár száz magyart elsikkasszanak a választási lajstromból.”

Barta Ödön: Én elhiszem!

Lurtz Károly: T. ház! Erre vonatkozólag, már arra való tekintettel is, hogy ez az ügy oly nagy port vert föl az egész országban, bátor vagyok néhány adattal szolgálni, és erre annál is inkább vagyok hivatva, mivel én is tagja vagyok Brassó város központi választmányának. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Akkor elhisszük! Derültség a szélsőbaloldalon.*)

T. Ház! Amit itt erről az ügyről elbeszélék, azt becsületszavamra állítom.

Kubik Béla: Nem kell erre hivatkozni! Kár volt ezt eltanulni Tisza Istvántól! Itt nem lehet arra hivatkozni, itt csak a tények beszélnek.

Lurtz Károly: Kérem szépen, Tisza Kálmántól mi semmit sem tanultunk. (*Felkiáltások: Istvántól!*)

Hát Tisza Istvántól sem tanultunk. T. Ház! Tény az, hogy akkor, amikor a választók névlajstroma elkészült az 1900. évben, az összeíró küldöttség, amelyet, mint mi tudjuk, mindig nagyon nehezen lehet kellő számmal összehívni, több magyar és szász választópolgárt nem vett fel a névlajstromba. A magyarok és szászok részéről ezen összeírási munkálat ellen felszólalás történt a központi választmányhoz. A központi választmány ezen panaszok felett határozott, részben a felszólalásoknak helyt adván, részben azokat visszautasítván. A magyarok, mivel, ha jól tudom, körülbelül 76 magyar választópolgár nem vétetett fel a központi választmány részéről a névlajstromba, emiatt fellebbeztek a Kúriához. A központi választmány ezen, ha jól tudom, 76 választópolgárnak legnagyobb részét azért nem vette volt fel a névlajstromba, mivel nézete szerint azok fel sem voltak vehetők, mert nagyobb részük Brassóban nem lakott. A Kúriához felmentek az iratok, felment az a névlajstrom is, amelybe azon 76 magyar választópolgárnak be volt jegyezve, és amely választópolgároknak felvételét a központi választmány már elhatározta volt. Visszajöttek a Kúriától az iratok. És itt történt az a hiba, hogy az illető jegyző nem vette észre, hogy a Kúriánál visszatartották ezen 76 magyar választópolgár névlajstromát. (*Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szóval a Kúria sem bír a szászokkal!*) Mondom, a Kúriától visszaérkezvén az iratok, ez a névlajstrom nem volt köztük, az visszatartott a Kúriánál, és a jegyző, amit én is erősen sajnálok, észre nem vévén a hiányt, ezt a 76 magyar választópolgárt nem vette fel a végleges névlajstromba. Ennélfogva nem lehet mondani, hogy Hiemsch Ferenc polgármester, vagy pedig Hertel Gusztáv városi jegyző ennél az ügynél rosszhiszeműleg vagy rosszakarattal járt volna el. Én ezt állíthatom, mert ismerem őket. Mind a ketten kifogástalan, tisztességes, becsületes emberek. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: És szászok!*), ha szászok is, akik jól tudják, hogy ezen működésükben kötve vannak a törvény értelméhez. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mondta-e valaki, hogy bűnösök?*)

Olay Lajos: Örök mulasztást követett el a kormány, hogy mind a kettőt el nem csapta!

Kubik Béla: Fegyelmi eljárás alá vonták-e őket? (*Zaj*)

Lurtz Károly: Igen, mert Rákosi képviselő úr is előadta, hogy ők meg lettek büntetve. (*Folytonos zaj.*)

Pichler Győző: A hatóságok részéről? (*Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Lurtz Károly: Igen, a szászok részéről!

Széll Kálmán miniszterelnök: Fegyelmi vizsgálat alatt is voltak! Azonnal el lett rendelve a fegyelmi vizsgálat.

Lurtz Károly: Rákosi képviselő úr azt adta elő, hogy ha a szászok lengyelek volnának, akkor nem itt ülnének, hanem a börtönben. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Úgy is van! Folytonos zaj.)*

Kubik Béla: Igaza volt!

Lurtz Károly: Felfogás dolga! De egyet mégis bátor vagyok megjegyezni. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: A Fetzniere vonatkozólag nem nyilatkozott. Nem szólt arról a vádról, hogy a „Kronstädter Zeitung” becsmérelte a magyar zászlót! *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek!

Lurtz Károly: A t. képviselő úr éppen akkor, amikor erre vonatkozólag nyilatkoztam, közbeszólt és hogy így saját szavai miatt nem hallotta azt, amit mondtam, annak én nem lehetek az oka. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Csak még egy megjegyzést akarok tenni. Azt állítom, hogy úgy Németországban, mint Magyarországon csakis a törvény értelmében lehet valakit börtönbe vetni. *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)* És így az a meggyőződésem, hogy ha Németországban egy lengyel, vagy akárki más ember börtönbe kerül, mindig az odavaló törvények értelmében történik ez. *(Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Rákosi Viktor: Rosszak a törvényeink, gyengék, és kijátsszák azokat.

Lurtz Károly: Minthogy pedig mi Magyarországon lakunk, ennél fogva minket csak a magyarországi törvények értelmében lehet börtönbe vetni. Nekem eddigelé egyetlen bűnpöröm sem volt.

Pichler Győző: Fegyelmije azonban volt. Szászrégenben, magyarelles működésért! *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Lurtz Károly: Engem államügyész még nem támadott meg államellenes vagy törvényellenes nyilatkozat miatt; ennél fogva nyílt szemmel és bátran foglaltam el, és foglalom el ezt a helyet, amelyet a választópolgárain bizalmából kaptam.

Pichler Győző: Elcsapták, mint tanárt. *(Zaj.)*

Korodi Lajos: Én voltam, de nem csaptak el.

Lurtz Károly: Én nem tanár, hanem ügyvéd vagyok! *(Zaj.)*

Rákosi Viktor: Felelni fogok önnek. *(Mozgás.)*

C

1902 febr. 22

*Rákosi Viktor viszontválasza Korodi Lajos és Lurtz Károly szász képviselőknek, és Lurtz Károly felszólalása személyes ügyben az erdélyi szász kérdés 1902. évi költségvetési vitájában*¹

... T. képviselőház! A szászok politikájának rosszhiszeműségét és együgyűségét a legtávolabbi szemlélő is belátja, mert ők tűzzel-vassal, kézzel-lábbal harcolnak ellenünk, holott a magyar az egyetlen barátjuk, aki őket a romanizálás ellen megvédelmezheti, mert ha ők ezt a harcot ilyen irányban így, behúnyt szemmel, ilyen felületesen és vakon folytatják, száz esztendő múlva egyetlenegy szász sem lesz Erdélyben, mert mindannyian beleolvadnak, nem a magyarságnak, hanem az oláhságnak tengerébe. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ezt minden ember tudja, aki Magyarországon statisztikával, etnográfival, politikával foglalkozik, és aki Erdély viszonyait ismeri.

T. képviselőház! Korodi Lajos úr – megengedi és nem haragszik, ha én őt Lajosnak nevezem...

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906. III. 94–96. l.

Pichler Győző: Nevezd Lajoskának! (Derültség a szélsőbaloldalon.)

Rákosi Viktor: ... Egy Ziegler Regina nevű költőnőt vett pártfogásába. Ez a Ziegler Regina – abban tévedtem – nem verset írt Petőfi Sándor ellen, hanem egy cikket a „Bistritzer Zeitung”-ba, amely a szászság felfogását jellemzi, és így hangzik:

„Ha a szász nép eddig nem tudta, a Petőfi-szobor az egész bámuló Európa előtt kimondta, hogy a magyaroknak csak egy célja van: minket magyarokká változtatni. A költő csak ürügyül szolgált arra, hogy a nemzeti hős szobra a szász városba hozassék. Elmés, gyáva sakkhúzás ez, a vad hun nép utódaihoz méltó. A középkor ököljoga legalább becsületes küzdelem volt, nem mint ma, midőn álnok, gyáva vakondok módjára életgyökerünkön rágódnak. Ott áll szorosán a templom mellett, rég megszentelt jognak, törvényességnek gúnyjára, a forradalmárnak és a lázadónak, aki a császár és birodalom ellen harcolt, ott áll a szobra...” (*Nagy zaj és nyugtalanság a ház minden oldalán. Felkiáltások: Gyalázat!*)

Kubinyi Géza: Ez a szász politika! (Zaj.)

Pichler Győző: Was sagen Sie dazu, Herr Lutz?² (Élénk derültség.)

Rákosi Viktor: Hát, t. képviselőház, hogy Petőfi Sándorról, egy évezredeken át Isten kegyelméből való genie-ről, Homérosz, Shakespeare, és a nagy világirodalmi óriások mellett álló genie-ről valaki ilyen hangon írjon, hogy belőle ilyen politikai tőkét csináljon ilyen korlátoltsággal...

Barta Ödön: Nem korlátoltság az!

Rákosi Viktor: ... ilyen együgyűséggel fogja fel Petőfinek azon a helyen álló szobrát, ahol Petőfi Sándor a kozákok paripái alatt összetiporva meghalt, – mert az a szobor áll, azon síkság felett...

Barta Ödön: Nem korlátoltság az, hanem hazaárulás! (Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)

Rákosi Viktor: ... aki ilyet ír, annak tollát csak a vak elfogultság és a magyarság elleni vad gyűlölet vezetheti. (Igaz! Úgy van!)

Gáll Sándor: Ez megjelenhetik Magyarországon nyilvánosan és még azt mondják, hogy elvannak nyomva! ...

A szászok meg szokták ünnepelni a sedani ütközet évfordulóját, de a „magyar millenniumon” csúfolódnak.

... T. képviselőház! A „Blau-Roth”-ra vonatkozólag mondtam, hogy abban inzultusokkal illetik a magyar nemzetet. Hát ez kissé erős kifejezés; elismerem, hogy ez tulajdonképpen egy allegorikus dal, amelyet ők nemzeti daluknak elfogadtak, és amely allegorice hirdeti az ő hűségüket nemzetiségükhöz, hazájukhoz – nem tudom, hogy melyik hazáról van szó, mert önekik több hazát is adott a jó Isten, nem egyet (*Derültség*) –, s amely a zászlóügyek alkalmával keletkezett, amikor büntették a szász diákokat a nemzeti zászló ellen elkövetett merényletért. Akkor keletkezett ez a dal, úgyhogy mindig azt éneklik tüntetőleg, és e dalt mindig egy nagy kiáltással fejezik be: blau und roth, – bis in den Tod. Ez a befejezése. Hát ez csak olyan allegória, mint talán Tompa Mihálynak az 50-es években írt költeményei. Hát erre nem mondok semmit.

De van egy másik rész: a brassói postahivatal. Korodi úr azt kiáltotta nekem oda, hogy a város legszebb helyén áll. Itt is bizonyos formulák közt igaza van, de csak bizonyos formulák közt: ti. a város legszebb helyén áll, de annak a háznak legrondább helyiségében van eldugva. Se gáz, sem semmi más világítás nincs oda. bevezetve, úgyhogy a postahivatalnokok szűk helyiségben, petróleumlámpa fénye mellett dolgoznak nappal is. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Szép helyen áll, igen, mintha például valakit a Rigi-hegy tetején felakasztanak. (*Élénk derültség.*) Szép helyen akasztják fel, ez mindenesetre megvan.

Én, t. képviselőház, nem olvastam a beszédet, tehát nem reflektálhatok annak minden egyes részére. Csak annyit mondok, hogy arról meg van győződve mindenki közülünk, hogy

² É. Lutz Korodi (Korodi Lajos).

valamint két színe van az önök zászlójának, úgy kétszínű a politikájuk is. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

És ha az önök pártját most még zöld szászoknak hívják, vigyázzanak és viseljék magukat tisztességesen e nemzettel szemben, mert majd idővel meg fognak kékülni. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Lurtz Károly képviselő úr személyes kérdésben kíván szólni.

Lurtz Károly: Személyes kérdésben voltam bátor szót kérni, abból az ügyből kifolyólag, amelyet Rákosi t. képviselőtársam felhozott.

Ő hivatkozott arra a tárcára, amelyet Ziegler Regina a „Ristritzer Zeitungban” közzétett... Én ebben az ügyben, mint ügyvéd szerepeltem, és nem tartanám illőnek, ha arra való tekintettel, hogy magam is szerepeltem ebben az ügyben, itt erre a perre vonatkozólag ne nyilatkozzam.

Rákosi Viktor: Becsuktak érte egy Strohmant.

Lurtz Károly: Nem Strohmant lett becsukva.

Pichler Győző: A „Kronstädter Zeitung” miatt mindig önt kellene becsukni. *(Mozgás és zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mindig van egy figuráns szerkesztő! Az illető Strohmant maga mondta! Mindig tartanak egy Sitz-Redacteur! Nagy zaj. Elnök csenget.)*

Lurtz Károly: A „Ristritzer Zeitung”-nak más a tulajdonosa, más a szerkesztője és más a kiadója, és én mind a három embert a kolozsvári tekintetes kir. törvényszék, mint esküdt-bírótság előtt képviseltem. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Védte!)* Hát védtem! Én még mielőtt a tárgyalás megkezdődött, meggyőződést szereztem arról, hogy ezen tárcacikket nem a szerkesztő, hanem Ziegler Regina írta, és ő küldötte be a nyomdába. Ez a nő akkor nem is volt itt Magyarországon, hanem véletlenül már vagy két év óta Berlinben lakott.

Barta Ödön: Hát a posta mire való?

Lurtz Károly: Én tehát az esküdtbírótság előtt az ezen tárcában Petőfire vonatkozólag tett megjegyzések felett rosszallásomat fejeztem ki.

Rákosi Viktor: Ügyvédi fogásokból tette, és nem mint szász politikus.

Lurtz Károly: Rosszallásomat fejezem ki ma is, nem mint országgyűlési képviselő, de mint művelt ember, mint aki jól tudja, hogy Petőfi a legnagyobb költők közé tartozik. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Magyar költő!)* Nemcsak mint magyar költő, de az egész világ költői között a legnagyobb költők közé tartozik, ezért rosszalltam ezt a cikket. *(Helyeslések.)*

Ami pedig azt illeti, t. ház, hogy a szászok el fognak oláhosodni – azt a kifejezést használok, melyet a t. képviselő úr –, erre vonatkozólag azt a megjegyzést vagyok bátor tenni, hogy mi szászok nem akarunk eloláhosodni; hát nem akarunk elfulladni a „kocsisborban”, de nem akarunk elfulladni a pezsgőben sem. *(Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)* ... Mi t. ház, azon állameszme nevében, annak oltalma alatt, ...

Rákosi Viktor: Ez az állameszme! Magyar haza van, nem állameszme! Ehhez ragaszkodnak!

Lurtz Károly: ... amelyet Rákosi Viktor t. képviselő úr – ha jól értettem szavait –, el nem akar ismerni...

Rákosi Viktor: Nem! Nem ismerem el!

Lurtz Károly: ... amely alatt mi szászok, mint olyanok, szász anyától születünk, szászoknak lettünk felnevelve, mint olyanok akarunk meghalni ebben a mi hazánkban. És ezt nyíltan is kimondom.

D

1902 febr. 25

Korodi Lajos felszólalása az erdélyi szász képviselők parlamenti szerepléséről és a „Berliner Börsen Courier”-ban megjelent közleményről¹

Korodi Lajos: Azt mondta nekem Rákosi t. képviselőtársam a szerdai ülés után – itt a gyorsirodában találkoztunk –, hogy valamit elfelejtett mondani, igen sajnálja: hiszen ő ki akar békülni a szászokkal.

Lukáts Gyula: Nem hiszem, hogy ilyen bolondot mondott volna!

Korodi Lajos: Azt mondta, hogy elfelejtette ezt elmondani. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez privát dolog!*) Hát kérem, a politikai életben privát módon is úgy beszél az ember, amint érzi. Hát én azt hiszem, hogy Rákosi képviselő úr ki akar békülni a szászokkal.

Nessi Pál: De nem a vezetőkkel!

Pichler Győző: Bocsánat, egy kis tévedés van! Itt a képviselő beszélt, fent már a „Kakas Márton” szerkesztője. (*Derűltség.*)

Korodi Lajos: Hát most már talán harmad- vagy negyed ízben látom, hogy milyen ez a kibékülés. Láttam ezt abból is, hogy miféle közbeszólások vannak itt napirenden.

Kubik Béla: Méltóak az illető egyénekhez!

Korodi Lajos: Én ilyen fegyverekkel nem szoktam küzdeni, ilyen közbeszólásokkal sem. Ilyen szavakat én nem is szoktam használni, sem a privát életben, sem itt, sem sehol. Ha ez talán egyiknek vagy másiknak tetszik, nekem nem tetszik; és ha eképp akarják megoldani a nemzetiségi kérdést, hát tegyék meg, de hát aztán nem én árurom el, vagy valaki más a képviselőházat vagy a magyar politikát, hanem az ilyen viselkedés árulja el. (*Mozgás.*) Az is árulja el, hogy itt egy szász tag nem beszélhet öt percig anélkül, hogy közbeszólásokkal ne zavarják. (*Mozgás.*)

Barta Ödön: Beszélt itt szász képviselő órahosszat, közbeszólás nélkül. Csak azóta van ez napirenden, amióta önök bejöttek! (*Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Az elnök hosszasan csenget.*)

Kubik Béla: Van a szászok közt is tisztességes ember! A legnagyobb tisztelettel hallgattunk meg másokat! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Nagy zaj. Az elnök ismételten csenget. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mindig kihallgattuk a szászokat!*)

Korodi Lajos: Például, mikor Lindrier beszélt! (*Zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak, mert különben kénytelen leszek a képviselő urakat név szerint megszólítani. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mit leckéztet ő itt bennünket!*)

Korodi Lajos: Hátha nem akarnak meghallgatni, akkor nem beszélünk, hanem hazamegyünk és csak írunk. (*Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Kubik Béla: Csak tessék, állunk elébe! (*Zaj. Az elnök ismételten csenget.*)

Lukáts Gyula: Lesz még államügyész Magyarországon! Körmükre koppant majd az írásukért! (*Folytonos nagy zaj és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak! Méltóztassanak nyugodtan meghallgatni a szónokot. Itt minden képviselőnek egyenlő joga van, t. ház; éppen úgy meg kell hallgatni az egyiket, mint a másikat. (*Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, III. 147–149. 1. – Röviddel *Korodi* felszólalása előtt *Pichler Győző* újabb nemzetiségpolitikai tárgyú beszédet mondott. Beszédében, mely jelentős mértékben hozzájárult az 1902. évi költségvetés általános tárgyalásakor felmerült „szász vita” kiéleződéséhez, élesen bírálta az erdélyi szász iskolák, tanítási módszerek és az erdélyi szász iskolákban használt tankönyvek irányát és szellemét. Kitért a külföldi szász sajtópropagandára is. (L. Képv. Napló, 1901–1906, III. 137–144. 1.)

Lukáts Gyula: Hiszen leckéztet bennünket!

Elnök: Ne méltóztassék feleselni! Respektálni kell a házszabályokat, melyek törvény erejével bírnak.

Justh Gyula: Ne leckéztessen bennünket! Az elnöknek rendre kellett volna öt utasítani! *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Ez kötelessége az elnöknek!

(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem szabad elnézőnek lennie! Bennünket minden csekélységért rendreutasít! Folytonos zaj a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Legyen nyugodt, képviselő úr, ha olyant mondott volna, amiért helyén van a rendreutasítás, megtettem volna. *(Folytonos zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Én majd meg fogok felelni annak az úrnak! *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Az elnök csenget.)*

Justh Gyula: Minket szabad szidalmazni! Itt nincs szó az elnöki székből a mi védelmünkre! *(Folytonos zaj a szélsőbaloldalon.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak. *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)* Justh képviselő úrnak megjegyzem, hogy arról az oldalról előbb sokkal erősebb kifejezések hallatszottak, és nem utasítottam rendre. *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Justh Gyula: És rendreutasította!

Kubik Béla: Úgy van, rendreutasította! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Ne tessék feleselni az elnökkel; nem utasítottam rendre, nem történt meg. *(Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Korodi Lajos: Amit itt elmondani akarok, azt zajongással el lehet nyomni, de amit én írok, az is megfelel a mi álláspontunknak. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Annak igen, de az hazafiatlan! Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

B. Feilitzsch Artúr: Az denunciálás!

Barta Ödön: Az ön álláspontja hazaáruló álláspont! *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Korodi Lajos: Mások is írnak a külföldre sokat!

Lukáts Gyula: De nem gyalázzák a magyart! *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Korodi Lajos: Sokkal többet írnak mások, mint mi, és pedig innen Budapestről, és azok többnyire nem felelnek meg a valóságnak. Erre itt vannak ismét a bizonyítékaim. *(Halljuk! balfelől. Egy hang a szélsőbaloldalon: A „Pester Lloyd?”)* Nem a „Pester Lloyd”-ról van szó; a berlini „Börsen-Courier”-ban megjelent egy vezércikk azon alkalommal, amidőn Lindner t. barátom itt e házban beszélt, és amikor úgy megtámadták, hogy alig tudta végig elmondani a beszédét. *(Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Akkor jelent meg a „Berliner Börsen-Courier”-nak egy vezércikke „Magyar türelmetlenség” cím alatt *(Mozgás balfelől.)*, ezt a cikket senki sem írhatta Magyarországból, mert fizikai lehetetlenség volt azt Magyarországból küldeni oda. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Táviratilag lehet.)* Mert mindjárt azután, a hogy a t. ellenzék Lindner Gusztáv t. képviselőtársammal ki akart békülni, *(Derültség balfelől.)* jelent meg abban a szabadelvű lapban ez a cikk. Ott a szerkesztőség azt nem helyeselte, hogy a túlzók ekként viselkednek egy szász képviselővel szemben. *(Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Magyar képviselő, nem szász!)* Hát szász nemzetiségi képviselővel szemben! *(Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az sincs itt! Csak magyar! Az elnök csenget.)*

Korodi Lajos: Ott úgy írták!

Justh Gyula: Az elnöknek kellene szólani erre is! *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Nem lehet megengedni, hogy itt szász képviselőkről beszéljenek. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Elnök (csenget): Már engedjen meg a t. képviselő úr, de ugyanezt a kifejezést Pichler képviselő úr nem egyszer, hanem legalább tízszer használta. *(Élénk ellenmondások a szélsőbaloldalon. Zaj.)*

Justh Gyula: Akkor elég rossz, hogy nem utasította rendre, mert szász képviselő itt nincs! (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Elnök (csenget): Kérem Justh képviselő urat, ne méltóztassék folyvást velem feleselni, mert kijelentem, hogy az elnöknek újabb aposztrofálása esetén kénytelen leszek őt rendre-utasítani. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Justh Gyula: Kérem, csak tessék! (*Zaj.*)

Korodi Lajos: Annak a cikknek következtében megjelent a „Berliner Börsen-Courier”-ban egy másik cikk is. Itt a budapesti lapokban olvastuk február 7-én, hogy megjelent a „Berliner Börsen-Courier”-ban egy felelet, magyar ember írta, Civis Hungaricus névaláírással. Ezt olvastuk, és az egész cikket a budapesti lapok berlini távirat alakjában közölték. Ez a cikk igen nyájas volt a németek iránt. (*Mozgás.*) Tessék csak meghallgatni, (*Mozgás és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez nem személyes kérdés!*) Mondom, ez a cikk megjelent mint berlini távirat a budapesti lapokban, de február 7-én a Civis Hungaricus cikk nem volt a berlini lapban, pedig megsürgönyözték, hogy 6-án megjelent.

Horváth Gyula: Ez majd megint benn lesz a „Berliner Börsen-Courier”-ban!

Korodi Lajos: Pedig itt Budapesten megjelent

Vészi József: No halljuk!

Korodi Lajos: És 9-én megjelent egy cikk Berlinben, de egészen más, mint amit idesürgönyöztek. Jelent meg ott egy cikk, amelyet a szerkesztőség írt, és ebben a cikkben foglaltatott egy budapesti átirat, de nem Civis Hungaricus aláírással, hanem aláírás nélkül. Így tehát hazudtak, hogy az a cikk megjelent (*Felkiáltások: Ki írta?*), mert nem jelent meg.

Vészi József: Megjelent 9-én! Mi van ebben?

Korodi Lajos: Az, hogy hazugság volt, mikor azt írták, hogy megjelent.

Vészi József: Csak a szászok különbeket ne hazudjanak, az ilyet még eltűrnők!

Barta Ödön: Halljuk a személyes kérdést.

Korodi Lajos: És ebben a cikkben benne volt az átirat, és azonkívül egy szásznak a cikke, akit nagyon jól ismerek, mert mindig az ő társaságában vagyok.

Barta Ödön: Akkor gyanús!

Korodi Lajos: Az a szász én voltam! De a civis-cikkben az is volt, hogy Lindner a föderalizmus mellett tüntetett itt. (*Nagy zaj. Felkiáltások: Ez nem személyes kérdés!*)

Elnök: Kérem, legyenek türelemmel, a t. képviselő urak.

Kérem a t. képviselő urat, vegye figyelembe, hogy az idő nagyon előrehaladt, méltóztassék a ház türelmével számolni, és a személyes kérdésre térni. (*Felkiáltások: Holnap! Holnap!*)

Pozsgay Miklós: Iratkozzék fel, ha külön beszédet akar tartani!

Korodi Lajos: Azt mondják, hogy mi becsempészünk cikkeket. Mindjárt készen vagyok. A „Berliner Börsen-Courier” ama cikkében az én cikkem is volt, de az említett táviratból kihagyták, hogy mi volt a Civis Hungaricus-féle átiratban, tudniillik az, hogy Lindner tüntetett a föderalizmus mellett, és azt is kihagyták, hogy itt Magyarországon van ezer német népiskola. Éppen azt tetszett kihagynia a táviratozó úrnak. Most nem akarom felolvasni, de tessék elolvasni a cikket, ahogy megjelent a valóságban. Ha én valamit külföldre írok, az mindig megfelel a valóságnak, és tiltakozom az ellen, hogy Magyarország ellen írtam valamikor.

Az 1902. évi költségvetés általános tárgyalásakor lezajlott „szász vita” Lindner Gusztáv, Pichler Győző és Korodi Lajos polémiájával zárult. (1902 febr. 26 és 27-én. *Képv. Napló*, 1901–1906, III. 150–155., ill. 175. l.)